

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

STUDIA
GERMANICA ET ROMANICA

ІНОЗЕМНІ МОВИ
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 5 Номер 1 (13) 2008

ДОНЕЦЬК

Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: Науковий журнал / Ред. кол.: В.Д. Каліущенко (голов. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – Т. 5. – № 1 (13). – 156 с.

У журналі висвітлюються актуальні проблеми германістики та романістики, загальної теорії мови, широке коло питань типологічної та зіставної лінгвістики, теорії перекладу, історії зарубіжної літератури, методики викладання іноземних мов у вищій школі.

Рекомендований для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів-філологів вищих навчальних закладів.

Журнал засновано і зареєстровано у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України (серія КВ № 8618 від 06 квітня 2004 р.).

Засновник і видавець Донецький національний університет.

Журнал входить до переліку видань ВАК України. Постанова президії ВАК України № 2-05/5 від 08 червня 2005 року.

Адреса редколегії: 83055 Донецьк, вул. Університетська, 24
тел./факс: (062) 335-03-98
e-mail: frgf@dongu.donetsk.ua

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:*
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить тричі на рік

Том 5 № 1 (13) 2008

Редакційна колегія

Доктор філол. наук, проф. В.Д. Каліущенко (головний ред.);
д-р філол. наук, проф. О.Л. Бессонова (заст. головного ред.);
д-р пед. наук, проф. В.М. Алфімов; д-р філол. наук, проф. Ю.А. Зацний;
д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан; д-р пед. наук, проф. О.Г. Кучерявий;
д-р філол. наук, проф. М.О. Луценко; д-р філол. наук, проф. Л.А. Мироненко;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Огуй; д-р пед. наук, проф. Т.О. Пахомова;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Петренко; д-р філол. наук, проф. Р.С. Помірко;
д-р філол. наук, проф. М.Г. Сенів; д-р філол. наук, проф. Н.М. Торкут;
д-р пед. наук, проф. Л.М. Черноватий; д-р пед. наук, проф. Г.П. Шевченко

Донецьк ДонНУ 2008

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES. WORLD LITERATURE.
METHODS OF TEACHING

LINGUISTIC JOURNAL

Published 3 times a year

Volume 5 No 1 (13) 2008

Editorial Board

Doctor of Philology, Prof. V.D. Kaliuščenko (editor-in-chief);

Doctor of Philology, Prof. O.L. Bessonova (vice-editor-in-chief);

Doctor of Pedagogics, Prof. V.M. Alfimov; Doctor of Philology, Prof. Yu.A. Zatsnyi;

Doctor of Philology, Prof. V.I. Karaban; Doctor of Pedagogics, Prof. O.G.Kucheravyi;

Doctor of Philology, Prof. M.O. Lutsenko; Doctor of Philology, Prof. L.A. Myronenko;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Oguy, Doctor of Pedagogics, Prof. T.O. Pakhomova;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Petrenko; Doctor of Philology, Prof. R.S. Pomirko;

Doctor of Philology, Prof. M.G. Seniv; Doctor of Philology, Prof. N.M. Torkut;

Doctor of Pedagogics, Prof. L.M. Chernovaty; Doctor of Pedagogics,

Prof. G.P.Shevchenko

Donetsk DonNU 2008

З М І С Т

Том 5, № 1 (13), 2008

Германські мови

<i>Бородина Д.С.</i> Показатели “иностранный” акцента в англоязычной коммуникации датской молодежи.....	5
<i>Голодов А.Г.</i> Футбольные метафоры в политической лексике (на материале немецкого языка футбола).....	17
<i>Єсипенко Н.Г.</i> Особливості вживання лексико-граматичних класів у творах мирної та військової тематики (на матеріалі англійської прози).....	28
<i>Палій О.С.</i> Семантика дієслів з постпозитивними компонентами <i>on</i> і <i>off</i> в сучасній англійській мові.....	39
<i>Ущина В.А.</i> Стратегії риторичної домінантності та їх реалізація в політичному дискурсі.....	55
<i>Щигло Л.В.</i> Словотвірна валентність дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові.....	65

Романські мови

<i>Мокра О.М.</i> Зсув оперативної ділянки заперечення як чинник асиметрії заперечних висловлень (на матеріалі французької мови).....	76
---	----

Типологічні та зіставні дослідження

<i>Іпатова А.Ф.</i> Особливості найменування явищ природи в англійській, німецькій, іспанській, українській та російській мовах.....	84
--	----

Методика викладання іноземних мов

<i>Darski J.</i> Die Rolle der natürlichen und linguistischen Grammatik bei der Beherrschung einer Fremdsprache.....	95
<i>Коньшева А.В.</i> К вопросу об управлении самостоятельной работой по иностранному языку студентов технических специальностей.....	130

Критика і бібліографія

<i>Шевченко І.С.</i> Рецензія на монографію С.О. Швачко, С.В. Баранової, І.К. Кобякової та ін. “Засоби квантифікації: лінгвокогнітивні аспекти”. – Суми, 2007. – 203 с.....	137
---	-----

Портрет ученого

Валерія Андріївна Кухаренко.....	139
----------------------------------	-----

Наукове життя

<i>Ніколаєва Л.Б.</i> Міжвузівська конференція молодих учених “Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур”.....	148
---	-----

Нові підручники, навчальні посібники, монографії

<i>Левицький В.В.</i> Квантитативные методы в лингвистике. – Винница, 2007. – 264 с.....	150
--	-----

Наші автори	151
--------------------------	-----

CONTENTS

Volume 5, No 1 (13), 2008

Studies in Germanic Languages

<i>Borodina D.S.</i> Indicators of a “Foreign” Accent in ESL communication of Young Danes....	5
<i>Golodov A.G.</i> Football Metaphors in German Political Discourse.....	17
<i>Yesypenko N.H.</i> Peculiarities of Realization of Lexical-Grammatical Groups of Words in Books on Peace and War.....	28
<i>Paliy O.S.</i> Semantic Features of the Verbs With Postpositive Components <i>on</i> and <i>off</i> in the Modern English Language.....	39
<i>Ushchyna V.A.</i> Strategies of Rhetorical Dominance and their Realization in Political Discourse.....	55
<i>Schiglo L.V.</i> Word-Formation Valency of Verbal Stems with Categorical Meaning of Active Movement in Modern German.....	65

Studies in Romance Languages

<i>Mokra O.M.</i> Displaced Negation as a Factor of Asymmetry in Negative Statements.....	76
---	----

Typological and Contrastive Studies

<i>Ipatova A.F.</i> Peculiarities of Names of Natural Phenomena in English, German, Spanish, Ukrainian and Russian.....	84
---	----

Methods of Language Teaching

<i>Darski J.</i> The Role of Natural and Linguistic Grammar in Learning a Foreign Language....	95
<i>Konysheva A.V.</i> On Managing Individual Foreign Language Studies of Students in Technical Specialities.....	130

Criticism and Bibliography

<i>Shevchenko I.S.</i> Review of the Book by S.O. Shvachko, S.V. Baranova, I.K. Kobiakova et al. “Means of Quantification: Linguocognitive Aspects”. – Sumy, 2007. – 203 p.....	137
---	-----

Scholar’s Portrait

Valeria A. Kukharenko.....	139
----------------------------	-----

Academic Proceedings

<i>Nikolaeva L.B.</i> Intercollegial Conference of Young Scholars “Modern Problems and Prospects of Studies in Romance and Germanic Languages and Literatures”.....	148
---	-----

New Textbooks, Teaching Aids, Monographs

<i>Levytsky V.V.</i> Quantitative Methods in Linguistics. – Vynnytsa, 2007. – 264 p.....	150
--	-----

Contributing Authors	152
-----------------------------------	-----

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

© 2008 Д.С. Бородин
(г. Симферополь)

ПОКАЗАТЕЛИ “ИНОСТРАННОГО” АКЦЕНТА В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ ДАТСКОЙ МОЛОДЕЖИ

БОРОДИНА Д.С. ПОКАЗНИКИ “ИНОЗЕМНОГО” АКЦЕНТУ В АНГЛОМОВНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ДАТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті надано звіт про один з етапів соціофонетичного експерименту, направлено на виявлення факторів, які характеризують англомовну комунікацію датської молоді. Аналіз спектрограм, що фіксують відхилення в реалізації інформантами англійських приголосних, дає візуальне підтвердження т.з. “іноземного акценту”, який ясно розпізнається на слух в англійській мові молодих датчан – студентів Південно-датського університету.

БОРОДИНА Д.С. ПОКАЗАТЕЛИ “ИНОСТРАННОГО” АКЦЕНТА В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ ДАТСКОЙ МОЛОДЕЖИ

В статье представлен отчет об одном из этапов социофонетического эксперимента, направленного на выявление факторов, характеризующих англоязычную коммуникацию датской молодежи. Анализ спектрограмм, фиксирующих отклонения в реализации информантами английских согласных, дает визуальное подтверждение т.н. “иностранный акцент”, ясно распознаваемого на слух в английской речи молодых датчан – студентов Южно-датского университета.

BORODINA D.S. INDICATORS OF A “FOREIGN” ACCENT IN ESL COMMUNICATION OF YOUNG DANES

A pilot socio-phonetic experiment has been carried out to study the indicators of a “foreign” accent in ESL communication of young Danes. This experiment has been aimed at revealing the interaction of linguistic and social factors characterizing communication of young Danes in English. Spectrograms of consonants in the speech flow of informants, i.e. the students of Southern Denmark University, have been analyzed.

Due to the influence of Anglo-American culture as an important factor of the word linguistic development at the end of the 20th c. and the beginning of the 21st c. new variant of English appeared in EU countries. This is corroborated by the discussion of the status of Danish English in literature. In modern Denmark English is the most widespread foreign language being the second means of communication after Danish.

Ключевые слова: англоязычная коммуникация, социофонетический эксперимент, спектрограммы согласных, датская молодежь.

Влияние англо-американской культуры и, соответственно, английского языка становится одним из определяющих факторов мирового лингвистического развития конца XX – начала XXI вв. Результатом контактов английского языка с национальными языками стало не только и не столько появление в них новых элементов и структурных отношений, сколько возникновение новых вариантов английского, используемого в качестве второго языка, в которых фиксируются специфические устойчивые отклонения от британских, американских и других территориальных стандартов, обусловленные влиянием национального языка. Возникновение и укрепление национальных регистров английского языка в странах Европейского Союза становится общепризнанным фактом, и ярким примером этому служит обсуждение в специальной литературе статуса датского английского [14].

В исторической ретроспективе, после окончания 2-ой мировой войны немецкий язык был наиболее популярен среди датского населения: 47% использовали немецкий как второй язык и только 30% – английский. Однако, постепенно английский язык стал внедряться в систему образования. Если, как показывает статистика, люди, рожденные между 1913-1927 гг., в основном, изучали и использовали немецкий язык, то родившиеся в 1928-1937 гг., отдавали предпочтение английскому. Английский язык стал доминирующим на всех образовательных этапах, что в большей степени произошло благодаря тесному экономическому и культурному сотрудничеству с Англией и США [15].

В современной Дании английский язык является первым, широко распространенным иностранным языком и вторым, после датского, средством общения. Так, например, подавляющее большинство иностранных фильмов и телевизионных программ идет на английском языке. По данным социологического опроса Б. Прейслера [13], 75% взрослого населения смотрят англоязычные фильмы и программы с субтитрами, а 33% всего населения – на языке оригинала, без субтитров. В других сферах общественной жизни английский язык присутствует постоянно – 45% коммерческой рекламы на втором национальном канале датского телевидения содержат англоязычные включения, а 6% идут полностью на английском языке. Программы новостей переполнены английскими словами и словосочетаниями. 23% населения пользуются англоязычными инструкциями в быту, 52% всех работающих используют специальную информацию на английском языке по меньшей мере раз в неделю, а 32% заявляют, что им приходится делать это ежедневно; 45% пользователей персональными компьютерами работают с английским языком не менее одного раза в неделю, а 25% – ежедневно.

Если еще 15-20 лет назад представления о влиянии английского языка на датский язык ограничивались анализом англо-американских заимствований в датской лексике, то исследования последних лет непосредственно направлены на изучение социолингвистических факторов, оказывающих влияние на использование английского языка, прежде всего, в молодежной среде, формирование англо-американской субкультуры и национального варианта английского языка в Дании [11].

Одним из ключевых показателей, присущих двуязычному речевому поведению молодых датчан, является специфическая маркированность их английского произношения, что обращает на себя внимание уже с первых минут общения с ними. Фонологическая интерференция проявляется под влиянием артикуляции, интонации, ритмики, ударения первого (датского) языка на соответствующие параметры произношения второго (английского) языка [5, с. 144].

Нельзя не согласиться с мнением А.Д. Петренко [3, с. 121] о том, что внутривидовые законы языковой системы, взаимодействуя с определенными

соціальними признаками, приводять к різним варіаціям в речі говорящого, створюючи той чи інший “соціальний акцент”. Таким чином, можна передбачити, що “глобальний іноземний акцент” [12, с. 19] в англійській мові молодих датчан також обумовлений як впливом внутрішніх законів данської фонетичної системи, так і певними соціальними признаками, наприклад, впливом англо-американської культури, специфікою данської системи освіти і т.д.

В частині, цей акцент найбільш виразно проявляється в реалізації молодими датчанами англійських согласних і консонантних поєднань, не маючи прямих аналогів в данській мові, що було виявлено в ході соціофонетичного експерименту, проведеного зі студентами Южно-данського університету в г. Оденсе.

Метою даної статті є описати результати одного з етапів експерименту, в ході якого аналізувалися деякі особливості англійського вимовлення данських студентів.

Перше все розглянемо різницю систем англійських і данських согласних, які представлені в наступних таблицях:

Таблиця 1. Система согласних фонем англійської мови [9]

	Билабіаль- ний	Лабіо- денталь- ний	Лабіо- веляр- ний	Денталь- ний	Альвео- лярний	Посталь- веоляр- ний	Пала- тальний	Веляр- ний	Глот- тальний
Взривної/смычний	p b				t d			k g	
Аффрикат						tʃ ʒ			
Носової	m				n			ŋ	
Фрикативної/ щелевої		f v		θ ð	s z	ʃ ʒ			h
Апроксимант			(w) w		r		j		
Латеральний апроксимант					l				

Примечание: Фонема [w] представлена только в тех словах (американского английского), где сохранилась аспирация в начальной позиции, например, *whether, wheat, why, when*, поэтому [w] часто рассматривается как консонантное сочетание [hw]. В американском произношении фонема [r] реализуется как ретрофлексный аппроксимант [ɹ].

Таблица 2. Система согласных фонем датского языка [8]

	Била- биальный	Лабии- денталь- ный	Альвео- лярный	Альвео- лопала- тальный	Пала- тальный	Велярный	Увуляр- нофарин- гальный	Глотталь- ный
Взрывной/смычный	p ^h b̥		t ^s d̥			k ^h ɡ̥		
носовой	m		s			ŋ		
Фрикативный/щелевой		f	s	ʃ (ç)				h
Аппроксимант		v (v)	ð		j		r (ʁ)	
Латеральный аппроксимант					l			

Состав согласных фонем датского языка: [p], [t], [k], [b], [d], [g], [f], [v], [s], [ʃ], [ð], [h], [j], [m], [n], [ŋ], [l], [r]. Все смычные – глухие, таким образом, различия в парах [t] : [d] и т.д. заключаются в том, что первый звук имеет постаспирацию [2, с. 104-106] [p, t, k] – глухие придыхательные согласные: [p^h, t^s, k^h] (“voiceless aspirated *lenis*”: [b^h, d^s, ɡ^h]), а пары [p~b], [t~d] и [k~g] различаются только в начале слова или в начале ударного слога, в других случаях они произносятся одинаково. Например, *lappe* ‘заплата’ = *labbe* ‘колени’ – [ˈlab̥ə]; *værten* ‘хозяин’ = *verden* ‘мир’ – [ˈvæ̥ɖən], *lække* ‘протекать’ = *lægge* ‘класть’ – [ˈlɛ̥ɡə].

Датский [r] не переднеязычный дрожащий звук, а увулярный щелевой сонант (“картавое” нераскатистое [ʁ]). В конечном положении после безударной гласной артикулируется очень слабо и, по мнению датских фонетистов, является фарингализованным [a].

Датский фонетист Ханс Басбол [6, с.129-131] выделяет 16 контоидов [p t k b d g f s ç h v ʁ m n ŋ l] и 4 неслоговых вокоида [ð, j, ɹ, ʁ]. Датский [ð] – это альвеолярный вокоид, а не дентальный щелевой согласный, как в английском. Диграф [sj] реализуется как [ç]; [v, ð, r] могут иметь незначительный фрикативный шум, но обычно произносятся как чистые аппроксиманты [v, ð, ʁ]. После гласного (кроме случаев предшествования ударному гласному), [v] и [r] обычно произносятся как неслоговые [ʋ] и [ʁ]. В медленной, четкой речи [v] часто реализуется как [u]; [r] = [ʁ] образует дифтонг с предыдущим гласным. См. варианты произношения в табл. 3.

Таблица 3. Датские согласные аллофоны

Фонема		/p/	/b/	/t/	/d/	/k/	/g/	/f/	/s/	/ʃ/	/h/	/v/	/ð/	/j/	/r/	/l/	/m/	/n/	/ŋ/
Произношение	Перед ударением	[p ^h]	[b̥]	[t ^s]	[d̥]	[k ^h]	[g̊]	[f]	[s]		[h]	[v]		[j]	[ʁ]	[l]	[m]	[n]	
	После ударения	[b̥]		[d̥]		[g̊]		[f]	[s]	/ç/	[v, ʁ]		[ð]	[ɹ]	[ʁ]	[l]	[m]	[n]	[ŋ]

В целях данного исследования английские и датские согласные могут быть упрощенно сопоставлены в следующей таблице [4]:

Таблица 4.

Английские согласные					Датские согласные				
p		t	tʃ	k	p		t		k
b		d	dʒ	g	b		d		g
f	θ	s	ʃ	h	f		s	ʃ	h
v	ð	z ʒ			v	ð	r		r
w		l	r	j			l	j	
m		n		ŋ	m		n		ŋ

В ходе эксперимента был выбран оригинальный английский текст известной притчи о двух друзьях, повстречавших на своем пути медведя. Текст, содержащий 156 реализаций 87 слов (включая артикли, предлоги, местоимения и т.д.), начитан филологом-фонетистом, профессиональным преподавателем английского языка и автором ряда учебников Евой Л. Истон [7], исполнение которой принимается в качестве контрольного образца.

Образец текста:

One day there were two travelers walking down the road together, when, suddenly, a bear appeared near the road. Before the bear could see them, one traveler ran to a tree and climbed up into the branches and hid there. The other traveler wasn't as quick and couldn't escape, so he threw himself on the ground and pretended to be dead. The bear came up and sniffed all around him, but the traveler kept perfectly still and held his breath. They say that a bear won't touch a dead body. The bear thought the traveler was a corpse, and went away.

When the bear had gone and the coast was clear, the traveler in the tree came down, and asked the other traveler what the bear had whispered to him in his ear. The other traveler

replied, “He told me never again to travel with a friend who deserts you at the first sign of danger”.

Транскрипция текста:

wʌn 'dei ðeə wə: 'tu: 'tʁævləz 'wɔ:kiŋ daʊn ðə 'lʌʊd tə'geðə | wen 'sʌdnli ə 'beə ə'priəd niə ðə 'lʌʊd || bi'fɔ: ðə beə kʊd 'si: ðem | wʌn 'tʁævlə 'jæn tʊ ə 'tʃi: ən 'klaɪmɔ̃'ɹɪntə ðə 'bræntʃɪz ənd 'hɪd ðeə || ðə 'lɔðə 'tʁævlə wɔznt əz 'kwɪk ənd 'kʊdənt əs'keɪp || səʊ hi: 'θru: hɪm'self ɔn ðə 'grʌʊnd ənd pɹɪ'tendɪd tə bi: 'ded || ðə 'beə keɪm'ɹɪp ənd 'snɪft 'ɔ:l ə'lʌʊnd hɪm | bʌt ðə 'tʁævlə kept 'pɹə:fɪktli stɪl ənd 'held hɪz brɪθ || ðeɪ 'seɪ ðət ə 'beə wəʊnt 'tʌtʃ ə 'ded 'bɔdɪ || ðə 'beə 'θɔ:t ðə 'tʁævl ə wɔz ə 'kɔ:ps ənd 'went ə'weɪ || wen ðə 'beə həd 'gɔn ənd ðə 'kəʊst wɔz 'kliə ðə 'tʁævlə in ðə 'tʃi: keɪm'daʊn ənd 'ɑ:skt ðə 'lɔðə 'tʁævlə wɔt ðə 'beə həd 'wɪspəd tə hɪm in hɪz 'tə || ðɪ 'lɔðə 'tʁævlə ɪ'p'laɪd | hɪ: 'tɔld mi: 'nevə ə'gen tə 'tʁævl wɪð ə 'frend hu: dɪ'zɔ:ts ju: ət ðə 'fɔ:st 'sain əv 'deɪndʒəl

Распечатанный текст был предъявлен 3 информантам, каждый из которых мог ознакомиться с ним в течение 1-2 минут, а затем начитать его.

Информант 1 – Карл Йоргенсен, датчанин, 27 лет, студент Южно-датского университета, г. Оденсе.

Информант 2 – Кристен Хольм, датчанка, 22 года, студентка Южно-датского университета, г. Оденсе.

Информант 3 – Дениел Пратт, датчанин, 20 лет, студент Южно-датского университета, г. Оденсе.

Все информанты были охарактеризованы преподавателями Южно-датского университета как студенты свободно владеющие английским языком.

Звуковая запись речи информантов проводилась в формате wav. с помощью цифрового диктофона Olympus VN120 PC. Для прослушивания, обработки данных, просмотра графов спектрограмм использовалось следующее программное обеспечение: Olympus Digital Wave Player, Soni Sound Forge 8.0, Nero WaveEditor, Blaze Media Pro, TexSmith Snagit. См. методику в [10].

Записи речи каждого информанта были протранскрибированы и последовательно сопоставлены с транскрипционной записью соответствующего отрезка контрольного образца (КО). Ниже приводятся отрезки текста, где наблюдаются отклонения от КО:

Информант 1 (И1)

КО: tʁævləz lʌʊd ə'priəd kʊd jæn tʃi: bræntʃɪz hɪd wɔznt θru: grʌʊnd

И1: tʁævləs kʊd ə'pʰriəd kʊd jæn tʃi: bræntʃɪs hɪd wɔsnt θru: grʌʊnd

КО: pɹɪ'tendɪd ə'lʌʊnd pɹə:fɪktli held hɪz brɪθ ded wɔz went ə'weɪ həd

И1: pʰɹɪ'tendɪd ə'lʌʊnd pʰə:fɪktli held hɪs brɪs ded wɔs wend ə'weɪ həd

КО: \wɪspəd ɪˈplaɪd tɔld frɛnd dɪˈzɜːts deɪndʒə

І1: \wɪspəd̥ ɪˈplaɪd̥ tɔlt frɛnd̥ dɪˈsɜːts deɪnd̥ʃə

Інформант 2 (І2)

КО: ɹəʊd əˈpraɪəd tɹævlə bræntʃɪz hɪd wɔznt pɪˈtendɪd ded əˈlaʊnd pəˈfɪktlɪ

І2: ɹəʊd̥ əˈpʰɪəd̥ tɹævlə bræntʃɪs hɪd̥ wɔznt pɪˈtend̥ɪd̥ ded̥ əˈlaʊnd̥ pʰəːfɪktlɪ

КО: held hɪz wɔz went əˈweɪ həd tʀiː \wɪspəd ɪˈplaɪd tɔld frɛnd dɪˈzɜːts

І2: held̥ hɪs wɔs wend̥ əˈweɪ həd̥ tʀiː \wɪspəd̥ ɪˈplaɪd̥ tɔld̥ frɛnd̥ dɪˈsɜːts

Інформант 3 (І3)

КО: tɹævləz ɹəʊd sɑdnɪ əˈpraɪəd kʊd tɹævlə ɹæn tʀiː bræntʃɪz hɪd wɔznt əz

І3: tɹævləs ɹəʊd̥ sɑdnɪ əˈpraɪd̥ kʊd̥ tɹævlə ɹæn tʀiː bræntʃɪs hɪd̥ wɔzn̥ əs

КО: kʊdənt θɹuː hɪmˈself grɑʊnd pɪˈtendɪd ded əˈlaʊnd pəˈfɪktlɪ held hɪz

І3: kʊdən̥ θɹuː hɪmˈselfs grɑʊn̥ pɪˈtend̥ɪd̥ ded̥ əˈlaʊnd̥ pʰəːfɪktlɪ held̥ hɪs

КО: brɪθ ðeɪ wɔz went əˈweɪ həd \wɪspəd hɪz ɪˈplaɪd tɔld frɛnd dɪˈzɜːts

І3: brɪs ðeɪ wɔs wend̥ əˈweɪ həd̥ \wɪspəd̥ hɪs ɪˈplaɪd̥ tɔld̥ frɛn̥ dɪˈsɜːts

Отклонения от КО суммированы в табл. 5:

Таблица 5. Отклонения реализации информантами согласных от КО

Реализация		Фонема									
		p	w	t	d	dʒ	θ	ð	z	ɹ	
Начальная позиция		p ^h	v						d		ɸ
		p ^h								s	ɸ
Средняя позиция	После носового сонанта				d̥						
					d̥/t		s		s		
Конечная позиция	После носового сонанта			d̥/_	_	d̥ʃ					

Глухой смычный [p] подвергается сильной аспирации в интервокальной позиции – [p^h]; лабиовелярный аппроксимант [w] в реализации І1 трансформируется в лабиодентальный [v]; [t] после носового переходит в [d̥], а в отдельных случаях ассимилируется с ним; [θ] может утрачивать межзубную артикуляцию и переходить в дентальный щелевой [s]; [ɹ] в реализации І1 практически всегда, а в реализации І2 и І3 реже, переходит в увулярный щелевой сонант (“картавое” нераскатистое [ɸ]; І1 также превращает звонкую аффрикату [dʒ] в консонантное сочетание [dʃ]. В середине слова, перед ударным гласным, в конце слова и даже перед носовым сонантом звонкий щелевой альвеолярный

[z] всегда оглушается. Присутствует замена (оглушение) звонкого взрывного альвеолярного согласного [d] на глухой взрывной альвеолярный согласный [d̥] в конце слова и в середине слова после носового сонанта.

Оглушение согласного [d̥] происходит в зависимости от его позиции в слове, что позволяет говорить о применении правил родного языка. Однако в начале фонетического слова (отрезка речи, не имеющего в своем составе внутреннего соединения [15]) информанты реализовали фонему [d̥] как оглушенный звонкий взрывной альвеолярный согласный [d̥] – перед безударным кратким гласным *went away* – [ˈwɛnt̥əˈweɪ] – [ˈwɛnd̥əˈweɪ].

На заключительном этапе эксперимента были составлены 3 серии спектрограмм отдельных высказываний, содержащих наиболее частотные элементы оглушения и озвончения, допускаемого информантами, в сопоставлении с тремя спектрограммами этих высказываний, реализуемых в контрольном образце.

Предложенный информантам текст содержит 37 реализаций фонемы [d] и 6 реализаций фонемы [z], спектрограммы которых были визуально определены как наиболее регулярно показывающие сопоставимые величины длины волн. Поэтому для спектрограммирования были отобраны три высказывания: “*down the road*”, “*went away*”, “*wasn't*”.

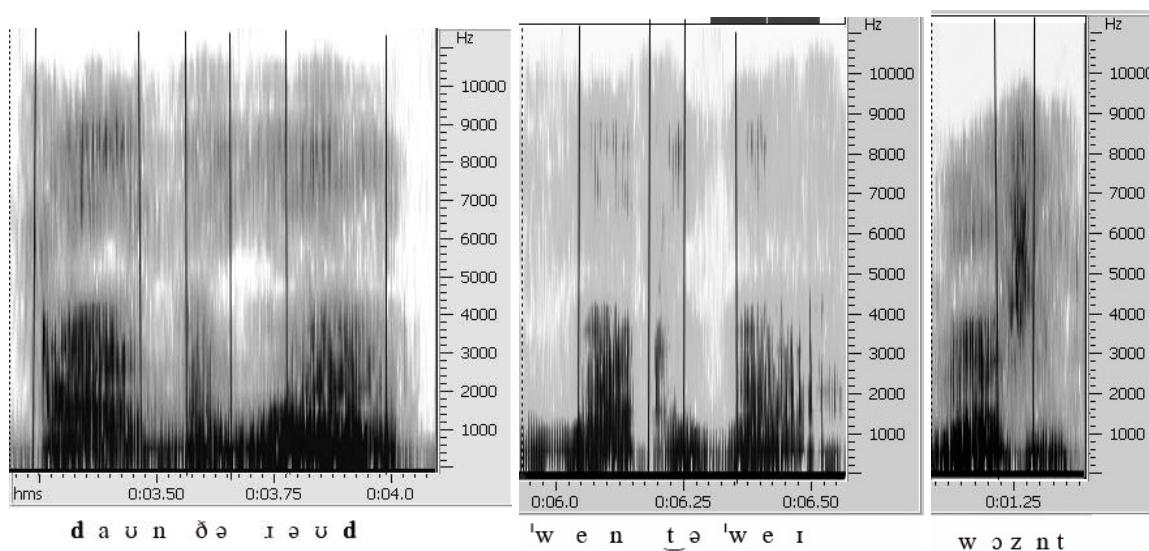

Рис. 1. Спектрограмма высказываний “*down the road*”, “*went away*”, “*wasn't*”, произведенных носителем языка Евой Л. Истон.

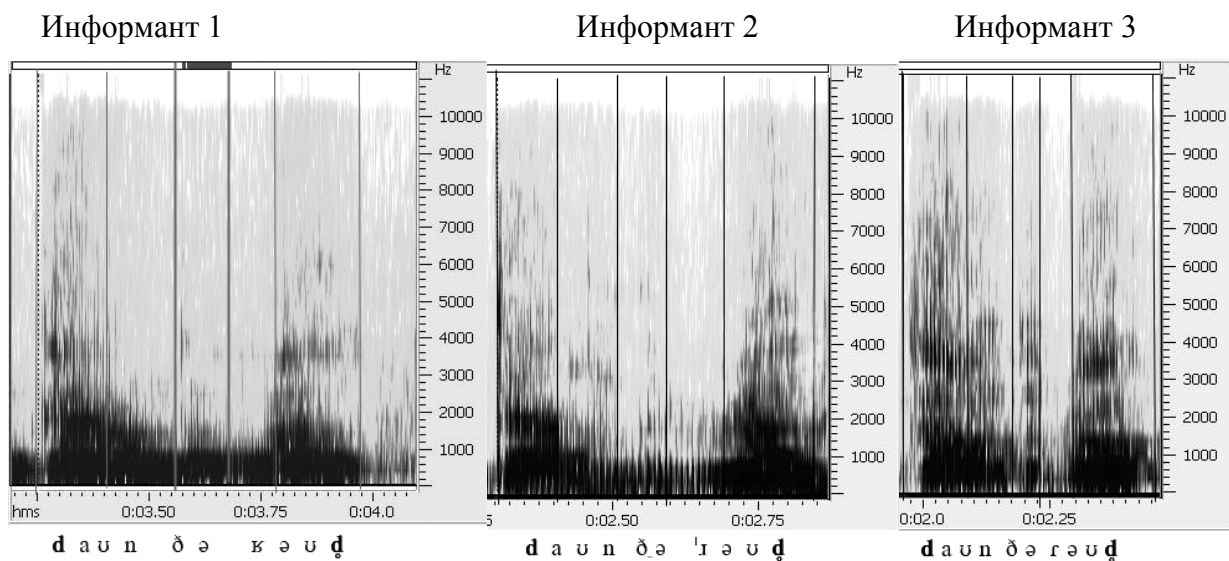

Рис. 2. Спектрограмма высказывания “down the road”, воспроизведенного датскими информантами.

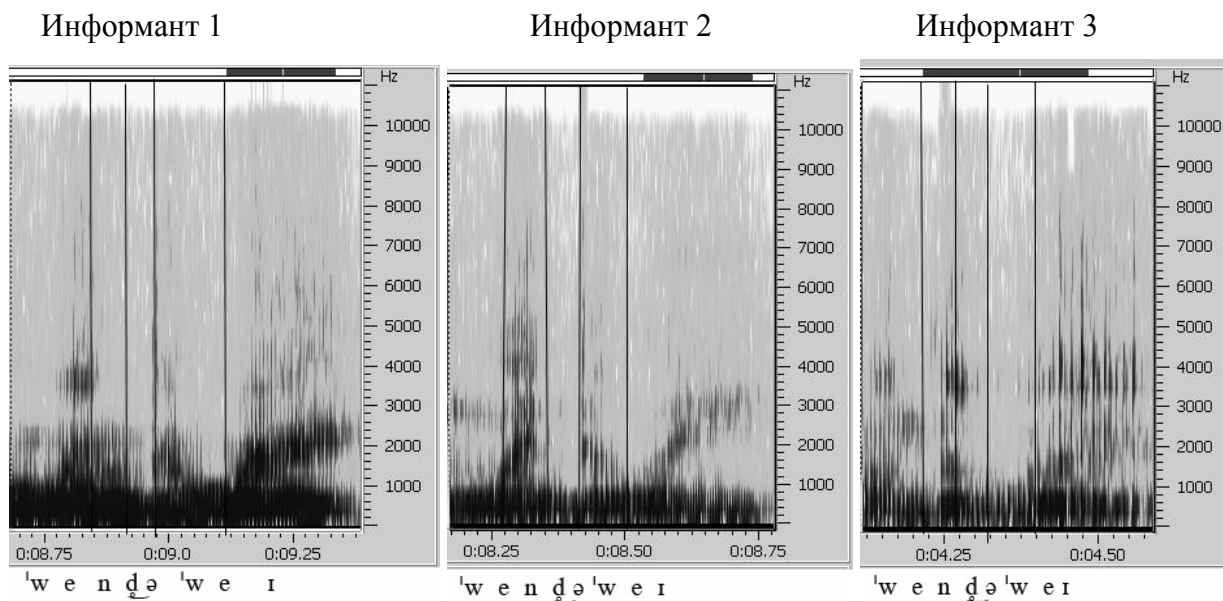

Рис. 3. Спектрограмма высказывания “went away”, воспроизведенного датскими информантами.

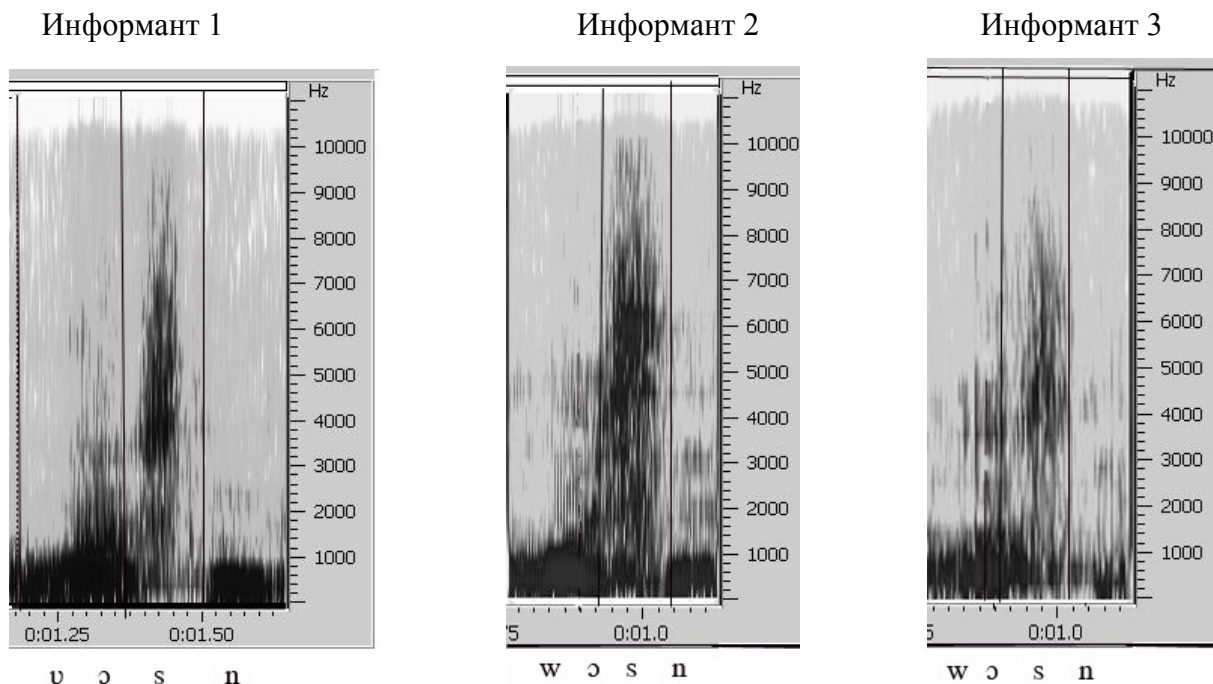

Рис. 4. Спектрограмма высказывания “wasn't”, воспроизведенного датскими информантами.

На спектрограммах представлена частота звуковой волны Гц (вертикальная ось) и время звучания м/сек (горизонтальная ось). Громкость звука зависит от его интенсивности, т.е. определяется амплитудой колебаний в звуковой волне. Наибольшей чувствительностью органы слуха обладают к звукам с частотами от 700 до 6000 Гц. Низкочастотный резонанс непрерывен при говорении, полоса частот составляет около 10000 Гц. Фонемы с разными местами артикуляции имеют разный спектр высоких частот. Высокочастотный спектр зависит от говорящего и является непостоянным.

На спектрограмме № 2 заметно различие характера реализации фонем [d] и [d̥] у информантов: так, при произнесении согласного [d], после размыкания смычки, наблюдается колебание голосовых связок ок. 4500 Гц, переходящее в диапазон частоты, соответствующий колебаниям звуковой волны, возникающим при произнесении гласного [a]. После произнесения дифтонга [əʊ] с частотой 3000-4500 Гц колебания высокой частоты практически отсутствуют при произнесении согласного [d̥].

Согласные [d] и [d̥] находятся в диапазоне от 1800 Гц до 2800 Гц, на верхнем пределе которого наблюдается реализация контрольного образца, а на нижнем – реализации информантов-датчан. После носового амплитуда колебаний опускается ниже

800Гц, и [d̥] фактически редуцируется. Тот же [d̥] значительно слабее в сопоставлении с [t], и в диапазоне от 800 до 1800 Гц согласный находится на нижнем пределе. На спектрограммах контрольного образца звонкие смычные имеют наиболее выраженный характер в конце отрезка звучания, затем резко обрываются, и время их реализации короче, чем время реализации более оглушенных звонких смычных в реализации информантов.

Альвеолярные фонемы [s] и [z] имеют максимальную частоту выше 4000 Гц, которая более отчетливо проявляется в оглушенном воспроизведении информантов.

Фонема [ð] на спектрограмме контрольного образца достигает 1500-2000 Гц, а на спектрограммах информантов опускается до 500-800 Гц вследствие оглушения и наиболее слабо проявляется у информанта № 3.

Носовой альвеолярный [n] зафиксирован в диапазоне 850-3000 Hz – с максимальной величиной для высказывания “went away” и минимальной величиной для высказывания “down the road” в спектрограммах контрольного образца. В спектрограммах информантов [n] находится на нижнем пределе, особенно в реализации “wasn't” у информанта № 3, где наблюдается прерывание спектра.

И, наконец, билабиальный плавный [w] в диапазоне ок. 1000 Гц отличается несколько большей продолжительностью (30-50 м/сек.) даже у информанта № 1, заменяющего билабиальный [w] на лабиодентальный [v], и несколько более ровной амплитудой у информантов, чем в контрольном образце.

Суммируя вышесказанное, отметим, что в данной статье представлен итог лишь одного из этапов социофонетического эксперимента, направленного на выявление взаимодействия лингвистических и социальных факторов, характеризующих англоязычную коммуникацию датской молодежи, однако даже этот анализ воспроизведения текста и спектрограмм дает визуальное подтверждение т.н. “иностранному акценту”, ясно распознаваемому на слух в речи молодых датчан – студентов Южно-датского университета.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. – М., 1969. – С. 423.
2. *Берков В.П.* Современные германские языки. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1996. – 295 с.
3. *Петренко А.Д.* Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии. – К.: Рідна мова, 1998. – 253 с.
4. *Davidson-Nielsen N., Færch C., Harder P.* The Danish Learner (English language teachers' manuals). – Tunbridge Wells: A. Taylor, 1982. – 120 p.

5. *Gumperz J.J.* The Communicative Competence of Bilinguals: Some Hypotheses and Suggestions for Research // *Language in Society*. – 2(1). – 1973. – P. 143-154.
6. *Hans Basbøll.* The Phonology Of Danish. – Oxford University Press, 2005. – 596 p.
7. <http://eleaston.com/pr/r-pr-beartravelers.html> © *Eva L Easton*.
8. http://en.wikipedia.org/wiki/Danish_phonology.
9. http://en.wikipedia.org/wiki/General_American.
10. <http://speech.bme.ogi.edu/tutordemos/SpectrogramReading/cse551html/cse551/node36.html>
11. *Larsen F.* More than Loan-Words: English Influence on Danish // *Rask 1 / Dept. of Lang. and Communication*. – Odense Univ. Press, 1994. – P. 21-46.
12. *Major R.C.* The Ontogeny and Phylogeny of Second Language Phonology. – Lawrence Erlbaum Associates Inc. Publishers. – 2001. – 205 p.
13. *Preisler B.* English in Danish and the Danes' English // *The Sociolinguistics of Danish*. – Ed. by T. Kristiansen and J.N. Jørgensen. // *Int'l. J. Soc. Lang.* – 159, 2003. – Berlin / New York: Mouton de Gruyter. – P. 109-126.
14. *Preisler, B.* Functions and Forms of English in a European EFL Country // *Standard English: The Widening Debate*. – T. Bex and R. Watts (eds.). – London: Routledge. – 1999. – P. 239-267.
15. *Sevaldsen J.* Culture and Diplomacy: Anglo-Danish Relations 1945-1949 // *Publications on English Themes: The Twain Shall Meet. Danish Approaches to English Studies*. – Vol.18. – Ed. by J.E.Nielsen. – Dept. of English. – Univ. of Copenhagen. – 1992. – P. 11-35.

Надійшла до редакції 06.06.07

© 2008 А.Г. Голодов
(г. Черкассы)

ФУТБОЛЬНЫЕ МЕТАФОРЫ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА ФУТБОЛА)

ГОЛОДОВ О.Г. ФУТБОЛЬНІ МЕТАФОРИ В ПОЛІТИЧНІЙ ЛЕКСИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ФУТБОЛУ)

У статті досліджено футбольні метафори, які вживаються у мові політики з метою створення образної, емоційно-оцінної характеристики. Встановлено найбільш популярні футбольні метафори, уживані в політичній публіцистиці, причини їх запозичення.

ГОЛОДОВ А.Г. ФУТБОЛЬНЫЕ МЕТАФОРЫ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА ФУТБОЛА)

В статье исследуются футбольные метафоры, употребляемые в языке политики с целью создания образной, эмоционально-оценочной характеристики. Устанавливаются наиболее популярные футбольные метафоры, используемые в политической публицистике и причины их заимствования в последнюю.

GOLODOV A.G. FOOTBALL METAPHORS IN GERMAN POLITICAL DISCOURSE

The article considers football metaphors used in political discourse to give expressive, emotive estimation of social facts or events.

Professional sublanguages considerably affect general and literary standard languages. Football sublanguage, particularly its colloquial variant belongs to this kind of special or vocational vocabulary.

Colloquial phrases connected with football enter the minimized general German language so far as football itself represents a pattern of modern society. It is determined by the special place that football occupies in the up-to-date civilized system.

The role and influence of the football sublanguage is determined by the status and role of football in modern society. As it is of no less significance than a branch of industry or "religion", it may be considered an unalienable constitutional part of the national language.

Football metaphor is of particular importance in modern German due to the fact that football belongs to those kinds of sports that influence the general lexicon most of all. This is accounted for by its popularity, availability and by its not being limited by any territories.

Besides, football metaphor is widely spread and used due to its definite similarities with political terms and expressions characterized by polyemotiveness (positive or negative connotation) and dependence on points of view and social conditions of functioning.

Football metaphors are used when there is vital necessity not only to state a certain fact but to characterize it brightly, emotionally, to evaluate it thus attracting readers' attention.

Ключевые слова: метафора, политическая лексика, футбол.

“Fußball kommt beim Wähler an, so denken viele Politiker”

[Bild, 6.04.2002, S. 2].

Известно, что существуют “...профессиональные подязыки, оказывающие существенное влияние на общее употребление, а через него – на литературную норму...” [4, с. 76]. К таким видам профессиональных подязыков (которые также обозначаются терминами “специальная или отраслевая лексика”) относится и язык футбола, в первую очередь его разговорный вариант (в дальнейшем РЯФ).

В глазах интеллектуалов язык футбола оставался до сих пор загадкой, далёкой от науки, и воспринимался ими как нечто развлекательное, второстепенное и несерьёзное. Это мнение явно не соответствует действительности. Достаточно напомнить, что решающие игры (в частности, финал) чемпионата мира в ФРГ 2006 года смотрели

одновременно около трёх миллиардов человек и футбольные репортажи велись почти на всех языках мира. Всё это обусловило растущее влияние языка футбола на общий язык.

При этом разговорный вариант языка футбола представляет собой как бы немецкий общеразговорный язык в миниатюре, поскольку обслуживаемая им отрасль (футбол) является моделью современного общества, что определяется самым нестандартным местом футбола в системе современной цивилизации, где религиозные итальянцы ставят знак равенства между футболом и религией, а мнение тренера клуба “Ливерпуль” – “Футбол важнее, чем жизнь и смерть” (“Fußball ist wichtiger als Leben und Tod”) [Die Kunst des Fußballs – TV Arte, am 4.06.2006] разделяют сегодня миллионы фанатов в различных странах.

Роль и влияние языка футбола определяется местом самого футбола в общественно-политической жизни страны. “В Германии и в других странах футбол как массовый спорт (Breitensport), как отрасль экономики и как “религия” имеет такое большое значение, что язык футбола нельзя считать просто одним из профессиональных языков (als eine Fachsprache). В гораздо большей степени его можно рассматривать или как составную часть национального языка (als Bestandteil der Allgemeinsprache), или как профессиональный язык, который необычайно сильно влияет на общезыковую лексику...” [13, с. 179].

“Чем популярнее вид спорта, тем ближе его лексика к общезыковой (Allgemeinsprache), тем больше референциальный радиус действия (referentielle Reichweite) его лексикона, а между лексикой какого-либо вида спорта и общезыковой происходит оживлённый взаимообмен. Популярность вида спорта, в свою очередь, зависит в большой мере от его структуры (Beschaffenheit) и понятности (Verständlichkeit), а также доступности (Nachvollziehbarkeit) его правил (Reglements). В общем можно утверждать, что массовые виды спорта имеют для зрителя большую притягательную силу (Anziehungskraft). Они быстры, разнообразны и представляют собой за счёт постоянной непосредственной конфронтации с противником большую развлекательную ценность (Unterhaltungswert)” [16, с. 2]. Кроме того, по результатам опроса, проведённого учёными США (где футбол далеко не так популярен, как в Европе или Южной Америке), футбол был признан самым “захватывающим, неожиданным и непредсказуемым видом спорта в мире” [Информация телеканала НТВ, 5.01.2006].

Разнообразие игровых ситуаций; конфронтационность как смысл спортивной борьбы (её результат – склонность языка футбола к гиперболизации, к употреблению экстремальных характеристик: “очень хорошо” или “очень плохо” [12, с. 82]); непредсказуемость исхода поединка (возможны всякие неожиданности – слабый побеждает сильного, проигрывающий по ходу поединка в конечном итоге добивается

победы, игрок высшего класса не реализует стопроцентную голевую ситуацию и “мажет” по воротам и т.д.) – всё это находит своё выражение в обслуживающем данную отрасль (футбол) языке, особенно в его разговорном варианте.

Проблема влияния языка спорта на общеразговорный попадала в разное время в поле зрения исследователей. М. Буес высоко оценивает в своей диссертации “Die Versportung der deutschen Sprache im 20. Jahrhundert” роль спортивного жаргона, рассматривая его как “место возникновения и обновления языка спорта (Ursprungs- und Erneuerungsort)” [5, с. 14]. Кроме того, автором исследуются проблемы влияния языка спорта на общезыковую лексику, выделяются три волны “спортивного влияния” (dreі Wellen der Versportung): распространение футбола, распространение бокса и Олимпийские игры 1936. Процесс спортивного влияния автор считает “освежением крови языка” (Blutauffrischung der Sprache) [5, с. 98]. Встречается обозначения специальных футбольных понятий и в диссертации В.Т. Воробьёва, сделавшего основной акцент в работе на анализе заимствований в лексике спорта [1]. В диссертационном исследовании В. Хаубриха объектом является использование метафор в современном немецком языке. Автор пытается показать влияние спортивных метафор в репортажах о политике, экономике и рекламе.

Футбольная метафора играет в современном немецком языке особую роль, поскольку футбол относится к видам спорта, лексика которых оказывает наибольшее влияние на общезыковую. Причина этого кроется в том, что она популярна, общедоступна и регионально не ограничена. Кроме того, влияние вида спорта и, соответственно, обслуживающей его лексики, зависит от места этого вида спорта в прессе, радио и телевидении, количества зрителей и членов футбольного объединения. По всем этим позициям футбол в ФРГ явный лидер, а количество членов футбольных клубов намного превышает два миллиона [11, с. 218].

В спорте в целом, и в футболе в частности, наиболее рельефно отражаются характерные особенности современного общества. Способы реализации конкретного индивидуума. В этом отношении футбол не первичен. Просто он на виду у всех и многое, что удаётся замаскировать в реальной жизни политикам и крупным бизнесменам, невозможно скрыть от миллионов болельщиков, наблюдающих как за событиями на футбольном поле, так и вокруг него.

Как следствие, РЯФ отражает тенденции в обществе, культуре и в национальном языке. Он помогает восстановлению фрагментов языковой картины мира, где конфронтация и эгоизм как следствие перманентной борьбы за “место под солнцем”, а

также непредсказуемость протекания процесса и его конечного результата определяют философию рыночно ориентированного общества в целом и его важнейшей составной части – “футбольного шоу-бизнеса” в частности.

Разговорно окрашенные обозначения специальных понятий в РЯФ демонстрируют определённое сходство с идеологизированными политическими терминами, которые содержат такой признак как полиэмоциональность (позитивная или негативная окраска) в зависимости от мировоззренческих, социальных условий функционирования [3, с. 18]. РЯФ отражает, также как и идеологизированная лексика, конфронтационность самой обслуживаемой отрасли. При этом в РЯФ решающим фактором является уже не идеологическое противостояние, а спортивное, т.е. восприятие событий с точки зрения **свой ←→чужой**, которое чаще всего основывается или на локальном признаке (наши = местные), или на национальном (наши = немцы). Указанное сходство можно считать одной из причин популярности футбольных метафор в политической лексике.

Футбольные метафоры очень образны, динамичны и популярны, поэтому они нашли применение во многих важных областях немецкой общественной жизни. Особенно часто прибегают к помощи футбольных метафор политические журналисты. Описывая современное состояние общества, они применяют целый набор негативно-оценочных средств из футбольной отрасли. При этом особенно отчётливо проявляется сходство между нравами верхушки профессионального футбола, как ведущей отрасли современного шоу-бизнеса, и политической и экономической элиты. Известный немецкий журналист Петер Хане пишет по этому поводу: “Kein Tag vergeht ohne Verhöhnung des **Fair Play**, des anständigen Umgangs miteinander, des Einhaltens der ungeschriebenen Gesetze. Krasses **Foulspiel** gibt es längst nicht nur beim Fußball. **Ellenbogencheck**, die “**Notbremse**” eines **Abwehrspielers** oder **taktische Fouls** sind keineswegs aufs Stadion beschränkt. In Politik, Wirtschaft und Gesellschaft – auch in unserem privaten und beruflichen Umfeld gibt es unfaire Attacken. Mobbing und Intrige, Nachrede und Schikane, geiz und Gier gehören zum Alltag, werden zum Volkssport. Da wird gnadenlos in die eigene Tasche gewirtschaftet und versucht, von immer kleiner werdenden Kuchen das möglichst größte Stück zu ergattern. Koste es (die anderen), was es wolle...Die Appelle von Bundespräsident Horst Köhler und Kaiser Franz Beckenbauer, der sich für die kommende Fußball-WM als faire und freundliche Gastgeber zu erweisen, sollten wir auch auf unser tägliches Leben übertragen: Spielregeln einhalten! Mit Konkurrenten anständig umgehen! Respekt zeigen! Kameradschaft und Kollegialität pflegen! Für ein gutes Betriebsklima sorgen!” [BamS, 11.12.2005, S. 16].

Приведённый фрагмент текста показывает, насколько близки философия футбола и общественно-политической жизни, что и является причиной частого применения футбольных метафор в публицистике (особенно политической).

Широкое распространение получило в публицистике заимствованное из языка футбола негативно-оценочное словосочетание *rote Karte*: “opt. Zeichen des Schiedsrichters für einen von ihm ausgesprochenen Feldverweis, auch ausgedrückt in der Wendung “er zeigte dem Spieler ‘Rot’”...” [7]. Как уже было отмечено выше, в футболе показанная судьёй “красная карточка” обозначает **удаление** с поля, что влечёт за собой **запрет** на дальнейшее участие в матче.

В политике эта футбольная метафора употребляется в несколько суженном значении, поскольку здесь речь идёт не об удалении с последующим запретом, а только о **запрете** на какой-либо вид деятельности, например: “Den Rechten gehört die **rote Karte** gezeigt – und zwar sofort!” [Bild, 22.04.2006, S. 2]. В данном эпизоде обсуждается необходимость запрета правой (нацистской) партии, которая за 50 дней до начала чемпионата мира по футболу в ФРГ устроила в Потсдаме настоящую охоту на темнокожих иностранцев.

В аналогичном значении использовано футбольное словосочетание *rote Karte* в эпизоде, где говорится о недопустимости (**запрете**) повышения налога на добавленную стоимость в федеральных землях, где в состав правящей коалиции входит партия свободных демократов (FDP): “Deshalb werden die drei Bundesländer, in denen die FDP mitregiert, der schädlichen Mehrwertsteuererhöhung heute nicht zustimmen. Zum Abkassieren sagen wir: **Rote Karte!**...” [Bild, 16.06.2006, S. 2].

В “более футбольном значении”, включающем “удаление + запрет”, словосочетание *rote Karte* применили “телевизионщики” для описания ситуации, когда сотрудницу “удалили с поля (т.е. из программы) за постановку слишком глупых вопросов”: “Rote Karte. Annette Fleischer von der RTL- ‘Heimspiel-WG’ flog wegen ‘Blödelfragen’ aus der täglichen DFB-Presskonferenz” [Bild Sport, 23.06.2006].

Анализируемое словосочетание встречается и в языке бизнеса: “*Rote Karte* für Bahnchef Hartmut Mehdorn. Was sollen bloß die Kunden denken, wenn selbst der Bahnchef eine Zugfahrt über vier Stunden als Tortur bezeichnet?” [Bild, 23.10.2002, S. 5]. В данной ситуации предлагается “показать красную карточку” (т.е. “удалить с поля” = лишить должности) руководителя немецкой железной дороги, который назвал поездку по железной дороге длительностью более четырёх часов пыткой (Tortur), чем подтвердил критику качества услуг, предлагаемого руководимым им ведомством.

“Чисто” футбольный термин *Abseitsfalle* (= офсайдная ловушка, т.е. намеренно созданное положение вне игры): “Taktik, bei der die Abwehr plötzlich nach vorn läuft oder stehen bleibt, so dass ein Gegner, der angespielt wird, abseits steht...” [14] придаёт яркую образность политической статье, в которой речь идёт о том, что США и Англия, протезирующие вступление Турции в Европейское сообщество, загоняют этим самым немецких лидеров Шрёдера (канцлер), Фишера (министр иностранных дел) и Верхойгена (еврокомиссар от ФРГ) в “офсайдную ловушку”. Все трое знают, что вступление мусульманской Турции в сообщество подорвёт его христианскую основу, а новые иммигранты из Турции создадут огромные проблемы для немецкого рынка труда, но, тем не менее, намеренно “тащат” туда страну вопреки мнению собственного населения, выполняя волю транснациональных концернов, контролируемых в основном США. Поэтому статья называется “Sturmlauf in die **Abseitsfalle**” (= бегом в офсайдную ловушку): “Würde die Türkei mit ihren schon in absehbarer Zeit 90 Millionen Menschen zum bevölkerungsreichsten und damit politisch mächtigsten Mitglied der Europäischen Union aufsteigen, hätte die Vision von einem vereinten Staatenbund europäischer Völker und Nationen ausgespielt. Natürlich müssen die Schröder, Fischer, Verheugen etc. dies sehr genau wissen. Trotzdem möchten sie den EU-Beitritt der Türkei offenbar um jeden Preis auch gegen die eigenen Bürger durchdrücken...” [Westfalen-Blatt, 7.05.2004, S. 4].

Конец рабочего дня в бундестаге в дни футбольного чемпионата мира в ФРГ стали именовать футбольным жаргонизмом *abpfeifen*: “a) eine Halbzeit, das Spiel durch einen Pfiff beenden...” [14]: “Im Bundestag wird pünktlich **abgepfiffen**” [Bild 19.06.2006, S. 2]. В этой же статье, участвующая в дебатах по вопросам бюджета и политики госпожа канцлер А. Меркель, получает популярный в языке футбола “титул” *Spielführerin*: “von einer Mannschaft gewählter oder bestimmter Spieler, der die Mannschaft den Offiziellen gegenüber vertritt...” [14]: “Fortsetzung der Haushaltsberatungen mit Generaldebatte über die Regierungspolitik. “**Spielführerin**” Angela Merkel tritt ans Rednerpult” [Bild 19.06.2006, S. 2].

В дни футбольного чемпионата в ФРГ футбольные метафоры стали особенно популярны. Так, в следующей статье для наименования хаоса и неспособности к проведению реформ в рамках большой коалиции (СДПГ – ХДС – ХСС) употреблён футбольно-разговорный глагол *verdrribeln*, который не фиксируется специальными футбольными словарями и может соответствовать русскому “заводиться, завестись” (т.е. запутаться в собственном дриблинге): “Die Koalition **verdrribelt** sich...Woche für Woche zanken Union und SPD um Details. Sie **spielen Querpass** statt **in die Spitze**...Im Moment sieht es so aus, als ob die Koalition sich im **klein-klein verdrribelt**” [BamS, 18.06.2006, S. 13].

В приведённом примере употреблено ещё два футбольных словосочетания, которые обозначают в футболе противоположные понятия и образуют в указанном эпизоде “футбольно-политическую” антитезу:

а) *Querpas spielen* (играть поперёк поля, т.е. непродуктивно, не продвигаясь к воротам противника) $\longleftrightarrow$ б) *in die Spitze spielen* (играть остро, агрессивно, нацелено на ворота противника).

В политическом тексте выражение *Querpas spielen* употребляется для обозначения непродуктивной работы парламента, без продвижения к цели – т.е. принятию необходимых решений. Для наименования **продвижения к цели** (в данном случае не состоявшегося) в статье применяется выражение *in die Spitze spielen*.

В следующем эпизоде политика сравнивается с “командным видом спорта”, основу которого составляет, как известно, футбол: “Politik ist ein *Mannschaftssport*. Was nützen die besten *Einzelspieler*, wenn sie nicht miteinander auskommen?” [Bild, 23.11.2004, S. 2].

Политика и политики особенно часто пытаются использовать футбольную тему и, соответственно, язык футбола в своих интересах. Футбольные метафоры используются бульварной прессой для образной характеристики членов правительства. Незадолго до смены правительства в ФРГ газета BILD поместила фотографии министров, где каждому из них была дана с использованием РЯФ характеристика по образцу той, какую обычно получают игроки сборной команды, например, министр транспорта (Verkehrsminister) Stolpe получил “футбольный титул” *Eigentorspezialist* (специалист по забиванию голов в свои ворота). В краткой характеристике, которая следует за титулом, даётся его обоснование: “Spielt kaum nach vorne, schiebt ein **Eigentor** nach dem anderen (Pannen bei LKW-Maut, Bahn-Chaos, Aufbau Ost)...” [Bild, 25.06.2004, S. 2]. Интересно, что для наименования неудач в области транспорта здесь употреблено существительное *Panne(n)*, которое очень популярно в РЯФ в качестве обозначения ошибок игроков (в особенности вратарей).

Вице-канцлер, министр иностранных дел Joschka Fischer характеризуется как “Rückgrat der Mannschaft, hält in der Koalition den Kasten sauber. Hat die größte Länderspielerfahrung (schon 92 Auslandsreisen), klärt auch heikle Situationen...” [Bild, 25.06.2004, S. 2]. Предлагаемая характеристика: “костяк команды...сохраняет ворота сухими...имеет самый большой опыт международных встреч...” вполне могла быть с полным основанием применена в отношении любого ведущего футболиста, например, знаменитого Франца Беккенбауэра.

Очень популярна в общезыковой публицистике футбольная метафора *Eigentor*: “unabsichtlich von einem Spieler der verteidigenden Mannschaft ins eigene Tor beförderte Ball;

zählt als Treffer für den Gegner” [7]. Она служит в политической лексике обычно для эмоционально-оценочного выражения понятия “совершить ошибочное действие, которое пошло на пользу политическому противнику”, например: “Ein **echtes Eigentor**. Die CDU scheint von allen guten Geistern verlassen zu sein. Just in dem Augenblick, in dem das rotgrüne Regierungsschiff schlingert wie nie zuvor, geht sie mit einem an Geschmacklosigkeit kaum zu überbietenden Plakat an die Öffentlichkeit. Den Kanzler im Fahndungsfoto zu zeigen, ist peinlich und steht außerhalb der politischen Kultur einer Demokratie...mit dem Schröder-Plakat hat sich die Union ein unappetitliches **Eigentor geschossen**” [Bild, 25.01.2001, S. 2].

В следующем эпизоде популярное футбольное терминологическое словосочетание **einen Steilpass spielen** (= дать острый пас на выход, т.е. сделать передачу из глубины обороны непосредственно, минуя промежуточные инстанции, своему нападающему, находящемуся далеко впереди) употреблено для обозначения непосредственного (напрямую, не через министра) обращения канцлера к госсекретарю министерства экономики: “... Deshalb **spielte** der Kanzler einen **Steilpass** an Wirtschafts-Staatssekretär Tacke. Der “sondierte erst mal vorsorglich”, **spielte** dann den **Ball** weiter an die staatliche Kreditanstalt, wohl um schon mal Bürgschaften vorzubereiten” [Bild, 6.04.2002, S. 2].

В комментарии, написанном известным немецким экономистом и бизнесменом Х.О. Хенкелем, речь идёт о том, что менеджеры высшего звена должны соблюдать “правила игры” (как в футболе) и, если они их нарушают, то должны быть строго наказаны. При этом он образно употребляет для описания юридических наказаний наименования самых строгих футбольных: пенальти – *Elfmeter*, а в особо тяжёлых случаях – предупреждения с последующим удалением с поля (красная карточка) – *die Rote Karte (runter vom Platz)*: “Selbsterreichung gibt es nicht nur in den USA. Es gibt sie leider auch bei uns... Aber an unserem Wirtschaftssystem liegt es bestimmt nicht. Es liegt an denen, die sich nicht an seine Regeln halten. **Spielt** ein **Verteidiger** ein **böses Foul**, dann macht man ja auch nicht den **Fußball**, sondern den **Spieler** verantwortlich. Um ein faires Fußballspiel zu sichern, braucht man Regeln, einen **Schiedsrichter** und Sanktionen wie **gelbe Karte** und **Elfmeter**. Spielregeln gelten auch für die Wirtschaft. Sollte sich herausstellen, dass Aufsichtsräte bei Mannesmann-Vorständen oder gar sich selbst ungerechtfertigte Prämien zuschusterten, dann genügt kein **Elfmeter** mehr. Dann muss die **Rote Karte** her. Sie müssten **runter vom Platz**” [Bild, 25.07.2002, S. 2].

Футбольное выражение *auf Ballhöhe* (на одной линии с мячом) обозначает: “sich mit dem Ball auf gleicher Höhe, in gleicher Entfernung zur Mittellinie befinden...”. В следующем эпизоде данная футбольная метафора заменяет нейтральное общезыковое

словосочетание “быть одного мнения с кем-либо”: “Ein klares Bekenntnis zur Zuwanderung von Ausländern: Das ist – nach wochenlangem Hickhack um Formulierungen – die wichtigste Erkenntnis im neuen Grundsatzpapier der CDU. Damit ist die Partei **auf Ballhöhe** mit der Wirtschaft. Die mahnt schon lange: Ohne Zuwanderung stehen bei uns bald die Bänder still” [Bild, 7.11.2000, S. 2].

До сих пор в ФРГ не забыто скандальное разоблачение работавшего референтом канцлера В. Брандта разведчика из ГДР Г. Гиёма. В настоящее время некоторые бывшие политики пытаются приукрасить свою роль и оправдать свои действия в этом скандальном деле. В следующей ситуации это образно сравнивается с попыткой “забить гол с помощью удара в падении через себя”, где гол (Tor) символизирует цель, а вид удара – в падении через себя (Fallrückzieher) призван подчеркнуть, что речь идёт о событиях минувших дней (т.е. находящихся позади, за спиной соответствующего действующего лица): “W. Brandt hatte 1974 noch knapp geschrieben: “Ich übernehme die politische Verantwortung für Fahrlässigkeiten im Zusammenhang mit der Agenten-Affäre Guillaume und erkläre meinen Rücktritt vom Amt des Bundeskanzlers”. Das war’. Inzwischen sind Texte und Erläuterungen durchweg länger geworden. Das eigene Handeln wird erklärt, geschönt, entschuldigt. Mancher scheint sogar zu glauben, beim Sturz mit einem **Fallrückzieher** schnell noch ein **Tor schießen** zu können“ [Bild, 19.02.2000, S. 2].

Встречаются футбольные метафоры и в других отраслях, например: в образовании: “Bayern steht auf *Platz 1 der Bildungsbundesliga*” [TV, Programm “Bayern”, am 13.01.2005]. Здесь речь идёт о том, что федеральная земля Бавария заняла по итогам европейского анализа качества школьного образования Pisa-Studio первое место среди земель ФРГ (также, как одноимённый клуб “Бавария” из Мюнхена).

Итак, употребительность футбольных заимствований в политике объясняется:

1) популярностью самого футбола и структурным сходством спортивной (футбольной) борьбы с политической;

2) определённым их сходством с политическими идеологизированными терминами, которые содержат такой признак как полиэмоциональность (позитивная или негативная окраска) в зависимости от мировоззренческих, социальных условий функционирования. В РЯФ решающим фактором является спортивное противостояние, т.е. восприятие событий с точки зрения **свой** $\longleftrightarrow$ **чужой**, которое чаще основывается или на локальном признаке (наши = местные), или на национальном (наши = немцы).

Часто футбольные метафоры (термины и жаргонизмы) употребляются в языке политики и публицистики не как изолированные единицы, а целым блоком, что придаёт

всему повествованию динамичный и образный характер. Распространённое мнение о том, что общезыковая лексика, и, в частности, политическая, перенасыщены спортивными (чаще футбольными) метафорами, несколько преувеличено. Футбольные метафоры встречаются обычно там, где действительно возникает необходимость не просто констатировать какой-либо факт, а дать ему образную, эмоционально-оценочную характеристику, что привлекает внимание читателей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Воробьёв В.Т.* Пути развития и способы образования спортивной лексики современного немецкого языка: Дис. ...канд. филол. наук. – Киев: Киевский ГПИИЯ, 1972. – 236 с.
2. *Голодов А.Г.* О статусе терминов и профессиональных жаргонизмов в специальной лексике // Иностранные языки в высшей школе. – М., Высшая школа, 1987. – С. 104-108.
3. *Крючкова Т.Б.* Язык и идеология (К вопросу об отражении идеологии в языке): Автореф. дис... канд. филол. наук. – М.: АН СССР, Ин-т языкознания, 1976. – 21 с.
4. *Суперанская А.В.* Терминология и номенклатура // Проблематика определении терминов в словарях разных типов. –Л.: Наука, 1976.–С. 73-83.
5. *Bues M.* Versportung der deutschen Sprache im 20. Jahrhundert: Diss. – Greifswald, 1957. – 167 s.
6. *Duden.* Deutsches Universalwörterbuch A – Z. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1996. – 1816 S. – Universalwörterbuch.
7. *Geyerbach U.* Fußballdeutsch. Ein Wörterbuch. – Berlin: Ullstein Buchverlage GmbH, 2006. 227 S. – Geyerbach.
8. *Golodov A.* Allgemeingebräuchliche Verben in der deutschen und russischen Sportsprache // GAL-Bulletin (Gesellschaft für Angewandte Linguistik). – Trier, 1993. – H. 3. – S. 19-23.
9. *Golodov A.* Vorsicht! Übersetzungsfallen. Kurzes Lehrwörterbuch. – Bielefeld / Gütersloh, 1994. – 39 S.
10. *Golodov A.* Fachjargonismen in der Sportsprache. Kurzes deutsch-russisches Lehrwörterbuch. – Bielefeld / Gütersloh, 1998. – 82 S. Paderborn/Soest, 1999. – 46 S.
11. *Haubrich W.* Die Metaphorik des Sports in der deutschen Gegenwartssprache: Diss. – Köln, 1963. – 140 S
12. *Ludwig K.D.* Sportsprache und Sprachkultur // Sprachkultur warum, wozu? Redaktion E. Ising. – Leipzig: Bibl. Institut, 1977. – S. 49-90.

13. *Muschiol O.* Fleischtomaten, Kirschtometen, Strauchtomaten... Zur Vollständigkeit des großen Dudenwörterbuch // DaF, 2004. – H. 3. – S. 177-181.

14. *Regeln und Sprache des Sports von Rainer Wehlen.* Band 1. – Mannheim / Wien / Zürich.: Dudenverlag, 1976. – 377 S.

15. *Rohr, B., Günter S.* Fussball Lexikon. Die große Fußball-Enzyklopädie. – Copress Verlag in der Stiebner Verlag GmbH, München, 2004. – 511 S.

16. *Vollmert-Spiesky, S.* Vergleichende Untersuchung der Lexik des Fußballspiels im Russischen, Polnischen und Deutschen. – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1996. – 482 S.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

17. BamS (Bild am Sonntag)

18. Die Bildzeitung

19. Westfalen-Blatt

Надійшла до редакції 11.09.07

© 2008 Н.Г. Єсипенко
(м. Чернівці)

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ КЛАСІВ СЛІВ У ТВОРАХ МИРНОЇ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕМАТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ПРОЗИ)

ЄСИПЕНКО Н.Г. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ КЛАСІВ СЛІВ У ТВОРАХ МИРНОЇ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕМАТИКИ

У статті розглянуто питання критеріїв класифікації частин мови, досліджено розподіл лексико-граматичних класів слів у творах мирної та військової тематик, встановлено спільне та відмінне у стилях семи авторів, проаналізовано чинники, що впливають на частоту реалізації частин мови у творах.

ЕСИПЕНКО Н.Г. ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИХ КЛАССОВ СЛОВ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ МИРНОЙ И ВОЕННОЙ ТЕМАТИКИ

В статье рассматривается вопрос о критериях классификации частей речи, исследуется распределение лексико-грамматических классов слов в произведениях мирной и военной тематики, определены отличия и сходства между стилями семи писателей, проанализированы факторы, влияющие на частоту реализации частей речи в произведениях.

YESYPENKO N.H. PECULIARITIES OF REALIZATION OF LEXICAL-GRAMMATICAL GROUPS OF WORDS IN BOOKS ON PEACE AND WAR

The article focuses on the criteria of parts-of-speech classification and realization of lexical-grammatical components of the text (parts of speech) in the novels on "war" and "peace". Considering that parts of speech are the fundamental building blocks of traditional grammar, the importance of their classification is undisputed. Some lexical items are promiscuous, resisting classification and control. Therefore, we set the problem of parts of speech classification and the analysis of lexical-grammatical components of the text as the primary target of our research.

A part of speech is a linguistic category of words that are usually defined by their particular syntactic or morphological behaviour. In traditional English grammar there are eight parts of speech. Modern grammarians, however, believe that this classification is simplified and artificial. Many parts of speech are defined by semantic rather than morpho-syntactic criteria. Accordingly, many linguists argue that the distinctions between parts of speech must be made within the framework of a specific language and include different approaches to their classification.

The quantitative method is used to define the prevailing lexical-grammatical class of words in the novels applying the formula of χ^2 criterion. It enables us to establish the similarities and differences of parts of speech realization in the texts of seven modern English and American writers. We assume that the realization of the nouns, verbs, adjectives and adverbs in a novel depends upon the theme of the novel and the individual author's style of writing.

The systematic analysis of the lexical-grammatical components selected from the novels supports the idea that the theme influences the writer's choice of lexical classes of words. As a result of the experiment we have found out that the prevailing classes are lexical classes of nouns and verbs in the novels on "peace", while in the "war" novels the dominant positions are taken by adverbs and adjectives.

At the next level of our research we have analyzed the peculiarities of parts of speech usage by every author under study. We concur with the idea of a unique author's selection of the lexical-grammatical components in the novels, which implies some specific world view and perception of war and peace as well as the individual manner of writing.

The application of the quantitative method can be verified not only on lexical-grammatical items of the text, but on lexical-semantic classes of words with the purpose of dominant classes differentiation and description.

Ключові слова: лексико-граматичні класи, критерій незалежності χ^2 , індивідуально-авторський стиль

Частини мови (далі ЧМ) завжди входили в число фундаментальних понять лінгвістики. У залежності від різних практичних і теоретичних підходів до особливостей ЧМ підкреслювались та описувались їх різні характеристики. Можна вважати, що основні морфологічні та синтаксичні критерії цих класів слів вже добре відомі.

У лінгвістичній науці існує кілька підходів до вивчення та аналізу частин мови:

- логічний і синтаксичний (головна роль слова у побудові речення);
- семантичний (слова поділяються за значеннями);
- формально-морфологічний (акцентує увагу на видозміні слова у мовленні).

О.С. Кубрякова, досліджуючи історію вивчення ЧМ, зазначала, що перше розмежування ЧМ було здійснено Аристотелем у IV ст. до н.е. (поділ на іменники та дієслова). Його класифікація базується на логічному поділі. З часів стоїків набуває розвитку інший підхід до вивчення ЧМ – за граматичною зміною слів (наявність чи відсутність у слові форми відмінку та часу). Подальший розвиток даний підхід знайшов у морфологічному напрямку вивчення ЧМ. Формальні критерії розпізнання ЧМ поділяються на два типи: одні критерії відносяться до позначення слів різними морфологічними показниками; інші – до того, що ЧМ виступають представниками власної сукупності граматичних категорій. Синтаксичний напрямок при визначенні ЧМ враховує безпосереднє оточення слова, особливості його функціонування у реченні [5, с. 117-118].

Особливу роль у трактуванні ЧМ відіграли праці В.В.Виноградова [3]. Він не тільки вбачає прямий зв'язок кожної частини мови з сукупністю граматичних категорій, що нею виражається, але й чітко вказує на залежність граматичних категорій від того, що саме позначає дана частина мови.

Узагальнюючи вищезазначене можна зробити висновок, що при розмежуванні ЧМ брались до уваги три аспекти: значення слова, його функція у складі речення, його особливості в області флексії і словотворення.

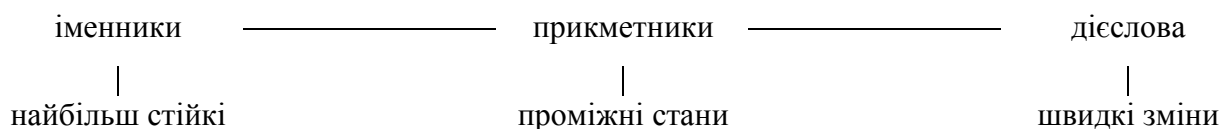
В роботах вчених останнього десятиліття нові підходи характеризуються або виходом за межі вище згаданих аспектів, або новим трактуванням якогось аспекту, або новим розумінням того, як співвідносяться між собою окремі характеристики в організації ЧМ. До розробок нових підходів вивчення ЧМ належать роботи О.С. Кубрякової, А. Вежбицької, О.В. Бондарка, В.О. Плунгяна та інших учених.

Дослідження акцентують на семантичному факторі, що визначається як когнітивний чи концептуальний. Представники даного напрямку вважають, що люди оперують концептами предметів, процесів, ознак, числа, й оскільки такі концепти надзвичайно важливі, вони об'єктивуються в мові не просто за допомогою слів, але й за допомогою різних розрядів [5, с. 123].

Опис розрядів слів базується на протиставленні (предметних і непередметних, службових і значущих) класів слів. Тому, головним чином, визначаються іменники на основі протиставлення імені та не імені. Лише після такого поділу відбувається

протиставлення прикметників та дієслів, що виражається протиставленням “якостей” і “характеристик” [4, с. 148].

Цікавою, з точки зору О.С. Кубрякової, є теорія шкали часової стабільності Т. Гівона, який серед головних лексичних класів слів – іменника, дієслова, прикметника, прислівника – першочергово виділяє з-поміж них прислівники, а в іменниках, дієсловах та прикметниках зазначає їх особливу дистрибуцію на одній семантичній шкалі – шкалі їх часової стабільності [5, с. 147]. Найбільш стійкі в часі об’єкти лексикалізуються у вигляді іменників. Найменш стійкі у часі – дії та події – пов’язані зі швидкими змінами, лексикалізуються як дієслова, що характеризують переходи від одного стану до іншого. На одному полюсі шкали знаходяться іменники, що означають поняття, які довгий час не змінюють своєї ідентичності. На іншому полюсі шкали знаходяться такі явища, які можна описати як швидкі зміни, і позначаються вони дієсловами. Проміжне положення на шкалі часової стабільності займають прикметники, що наближуються за своїми характеристиками то до дієслів, то до іменників в залежності від ознак, що ними фіксуються. У більшості випадків вони позначають стійкі ознаки предметів, називаючи зазвичай фізичні характеристики об’єктів – їх розмір, форму, запах, колір, смак. Використовуючи шкалу стабільності у часі, можна вказати на такі закономірності лексичних класів слів [5, с. 144].

Про стабільність і нестабільність у часі говорив В.О. Плунгян, досліджуючи відмінності між дієсловами та іменниками. Типове дієслово відрізняється від типового іменника відразу за багатьма ознаками. З типовим іменником зазвичай пов’язують уяву про конкретний предмет, що має чіткі просторові межі й існує у незміненому вигляді протягом досить тривалого часу. На противагу, типове дієслово означає ситуацію, тобто, певне відношення, що виникає між учасниками ситуації у певний час, і має непостійний характер. Серед великої кількості відмінностей В.О. Плунгян виділяє дві головні: “предмет” ~ “ситуація” й “стабільність” ~ “нестабільність у часі”. Дослідник зазначає, що іменники тяжіють до визначення стабільних сукупностей якостей, тоді як дієслова тяжіють до позначення змінних станів чи переходів з одного стану в інший. Прикметники займають проміжну позицію [7, с. 240-241].

А. Вежбицька у своїй книзі “Семантичні універсалії й опис мов” пише, що згідно універсального синтаксису “дієслова знаходяться у певному зв’язку з часом, в наслідок чого їх функція – опис змінного стану справ. На відміну від іменників, функція яких полягає у зосередженні думки на тому, що сприймається як “стійкі” елементи людського досвіду” [2, с. 164]. Основна частина іменників складається зі слів, що позначають певні види – види живих істот, види речей, зроблених людьми, види речовин, види людей. Подібно до інших класів слів, іменник можна визначити на основі формальних, лінгвоспецифічних критеріїв, тому що вид не є частиною семантичного інваріанту всіх іменників. Щодо прикметників, вважає автор, то вони співвідносяться з іменниками, оскільки головне завдання прикметників полягає у “приписуванні якості”. Відносно прислівників автор стверджує, що вони поєднуються або з прикметниками, або з дієсловами. Але не виключає можливості поєднання прислівника з прислівником чи іменником [2, с. 166].

Ми погоджуємось із твердженням А. Вежбицької, що частини мови представляють формальний клас основ, які мають схожу поведінку щодо словозміни, синтаксису або одного з них. Система ЧМ певної мови являє собою класифікацією всіх її основ, спираючись на спільне та відмінне їх словозмінної і синтаксичної поведінки [2, с. 134].

Дана стаття мати на меті дослідити лексико-граматичні компоненти творів військової та мирної тематики сучасних англійських та американських авторів, встановити відмінності чи подібності у вживанні ЧМ в залежності від тематики творів та індивідуального авторського стилю. Висуваємо гіпотезу, що лексичний склад тексту в авторів залежить від таких чинників:

1) від тематики (жанру, змісту) твору. Якщо тематикою твору є війна, то слід очікувати, що в цих творах вживатиметься лексика з військовою семантикою;

2) від авторської манери викладу чи авторського стилю письменника. Якщо, наприклад, авторський стиль характеризується великою кількістю вживання епітетів, можна очікувати, що в творах цього автора великою частотністю позначатимуться прикметники.

Отже, в текстах, які належать різним авторам, буде спостерігатись неоднакова частота вживання лексико-граматичних класів слів. Під лексико-граматичними компонентами тексту розуміємо такі розряди слів, які прийнято називати частинами мови.

Для дослідження реалізації лексико-граматичних класів слів у творах ми вдалися до квантитативного методу дослідження, так званого критерію незалежності χ^2 (хі-квадрат).

За допомогою критерію χ^2 можна визначити наявність відповідностей і наявність різниці між розподілом частот досліджуваних величин.

Для аналізу були вибрані твори військової та мирної тематики І. Во (“Vile Bodies”, “A Handful of Dust”), Е. Гемінгвея (“For Whom the Bell Tolls”, “Fiesta: the Sun Also Rises”), К. Воннегута (“Slaughterhouse 5”, “Cat’s Cradle”), І. Шоу (“Young Lions”, “Two Days in Another Town”), Дж. Геллера (“Catch-22”, “Something Happened”), Н. Мейлера (“The Naked and the Dead”, “An American Dream”) та Ф.М. Форда (“Parade’s End”).

Отримані в результаті суцільної вибірки частотні характеристики лексико-граматичних класів слів можна розглянути в таблиці 1.

Таблиця 1. Частота вживання частин мови у письменників

Автор	Іменник	Дієслово	Прикметник	Прислівник	Разом
І. Во	3125	2873	1512	1150	8660
Е. Гемінгвей	3110	3765	1081	828	8784
К. Воннегут	3379	3042	1132	641	8194
І. Шоу	4064	3339	1564	1031	9998
Дж. Геллер	3083	3803	1674	1315	9875
Н. Мейлер	3915	3515	1438	1036	9904
Ф.М. Форд	3502	2999	1367	855	8723
Разом	24178	23336	9768	6856	64138

За даними таблиці встановлено, що найчастотнішим показником характеризується іменник: 24178 словоформ, що складає 38% від загальної кількості лексичних одиниць. Другу позицію займає дієслово – 23336, що становить 36% від загальної кількості. Третє місце за частотою вживання посідає прикметник – 9768, що складає 15% від загального показника. Відповідно останнє місце серед досліджуваних лексико-граматичних класів слів належить прислівникам – 6856, що становить 11% від загальної кількості лексичних одиниць.

Проте визначення частоти вживання лексичних одиниць не є достатнім, адже в цьому випадку ми не знаємо, чи дійсно частота вживання лексико-граматичних класів у творах того чи іншого письменника суттєво перевищує деяку теоретично очікувану величину. Тому для достовірного квантитативного аналізу даних, поданих у таблиці 1, ми використовуємо критерій хі-квадрат (χ^2). Найпоширенішою формулою для обчислення χ^2 є формула:

$$\chi^2 = \sum \frac{(O - E)^2}{E} \quad (1)$$

де O – фактично існуючі (емпіричні) величини;

E – теоретично очікувані;

знак Σ – означає суму.

Щоб з'ясувати міру цього зв'язку між розподілом частот вживання лексико-граматичних класів слів у авторів, використовується коефіцієнт спряженості, у формулу якого входить величина χ^2 :

$$K = \sqrt{\frac{\chi^2}{N\sqrt{(r-1)(c-1)}}} \quad (2)$$

де K – коефіцієнт взаємної спряженості, r – кількість горизонтальних рядків таблиці, c – кількість вертикальних стовпчиків, N – загальна кількість спостережень. Величина коефіцієнта коливається від 0, при відсутності зв'язку між величинами, до + 1, при чіткому зв'язку між ними: $0 \leq K \leq 1$ [6, с. 39].

З усіх отриманих величин χ^2 для подальшого аналізу вибрано тільки ті величини, де фактичні частоти вживання тієї чи іншої частини мови перевищують теоретично очікувану величину.

За результатами обчислень найвищу ознаку зафіксовано для пари [Е. Гемінгвей] + [Дієслово] ($\chi^2 = 184,53$). Тобто відносна частота вживання *дієслів* у творах Е. Гемінгвея найбільша. Це може свідчити про динамічність стилю даного письменника. У Івліна Во зафіксована найвища ознака для *прикметників* ($\chi^2 = 38,56$), у К. Воннегута – для *іменників* ($\chi^2 = 15,73$), а у Дж. Геллера – для *прислівників* ($\chi^2 = 84,37$).

Результати дослідження романів Е. Гемінгвея засвідчують схильність автора до використання великої кількості дієслів на позначення різних рухів, які виконуються однією особою впродовж короткого часу.

“...Bill *sat down*, *opened up* his bag, *laid* a big trout on the grass” [10, с.106].

Зокрема К. Воннегут надає перевагу використанню іменників у порівнянні з іншими частинами мови, що може свідчити про сповільнену й одночасно особистісну манеру розповіді. Величезний масив іменників в одному реченні навантажує додаткову смислову та емоційну інформацію, що є вагомим фактором для досягнення виразності твору.

“... So I once again mounted the spiral staircase in my tower; once again arrived at the uppermost battlement of my castle; and once more looked out at my *guests*, my *servants*, my *cliff*, and my lukewarm *sea*” [12, с.157].

У творах Івліна Во статистично вагомою виявилась частота розподілу прикметника. Поява прикметникового масиву продиктована бажанням створити ефект достовірності при описі героїв чи подій за допомогою детальної фіксації реально існуючих

характеристик. Прикметники позначаються не тільки стилістичним маркуванням, але й можливістю збільшення ємкості висловлювання.

”... He was also very *small*, very *sunburned* and prematurely *bald*; the ruddy brown of his face ended abruptly along the line of his forehead, which rose in a *pale* dome; he wore *steel-rimmed* spectacles and there was something about his *blue serge* suit which suggested that the wearer found it *uncomfortable*” [11, с.157].

У творах Дж. Геллера найвищою є частота розподілу прислівників. У романі “Catch-22” спостерігається значна концентрація прислівників часу, повтору та частоти, які постають засобом вираження інтенсивності дії чи напруження ситуації.

“...General Peckem was *frequently* constrained. Things were *often* incumbent upon him, and he *frequently* acted with greatest reluctance. It *never* escaped his memory that neither black nor white was a color, and he *never* used verbal when he meant oral” [9, с.319].

Як показав аналіз, розподіл частоти вживання лексико-граматичних класів слів у стилях авторів неоднаковий. Тому наступним кроком дослідження буде встановлення статистичної різниці у частоті вживання морфологічних розрядів слів сімома авторами в цілому. Якщо така різниця існує, то слід встановити, між якими письменниками спостерігається найбільша подібність у вживанні лексико-граматичних класів.

Порівняємо частоти вживання лексико-семантичних класів слів сімома авторами попарно. Чим більшою буде сума χ^2 та показник К, тим меншою є подібність між авторами, і, навпаки, чим меншою буде сума χ^2 , тим більшою виявляється подібність між стилями. Результати такого аналізу подано в таблиці 2.

Таблиця 2. Величини коефіцієнта спряженості К

	І. Во	Е. Гемінгвей	К. Воннегут	І. Шоу	Дж. Геллер	Н. Мейлер	Ф.М. Форд
І. Во	–	0,0897	0,0830	0,0463	0,0466	0,0492	0,0498
Е. Гемінгвей		–	0,0561	0,0754	0,0737	0,0577	0,0688
К. Воннегут			–	0,0432	0,0948	0,0365	0,0363
І. Шоу				–	0,0766	0,0188	0,0093
Дж. Геллер					–	0,0686	0,0747
Н. Мейлер						–	0,0159
Ф.М. Форд							–

Згідно з даними таблиці 2, найбільша подібність спостерігається між стилями Ірвіна Шоу та Ф.М. Форда (К=0,0093), Н. Мейлера та Ф.М. Форда (К=0,0159), Ірвіна Шоу та Н. Мейлера (К=0,0188), Курта Воннегута та Ф.М. Форда (К=0,0363), Курта Воннегута та

Н. Мейлера ($K=0,0365$), К. Воннегута та Ірвіна Шоу ($K=0,0432$), Івліном Во та Ірвін Шоу ($K=0,0463$), Івліном Во та Дж.Геллера ($K=0,0466$), Івліном Во та Н. Мейлера ($K=0,0492$), Івліном Во та Ф.М. Форда ($K=0,0498$). Найменшу подібність виявлено між стилями К. Воннегута та Дж. Геллера ($K=0,0948$), Івліна Во та Е.Гемінгвея ($K=0,0897$), Івліна Во та К. Воннегута ($K=0,0830$), Ірвіна Шоу та Дж.Геллера ($K=0,0766$), Дж.Геллера та Ф.М. Форда ($K=0,0747$), Е. Гемінгвея та Дж. Геллера ($K=0,0737$).

За даними попарного аналізу констатуємо, що максимальна подібність у вживанні лексико-граматичних класів слів спостерігається між Івліном Во та Ф.М. Фордом, Ірвіном Шоу та Н.Мейлером, Дж. Геллером та Н. Мейлером. Значною подібністю у розподілі частоти вживання ЧМ характеризуються твори Е.Гемінгвея та Ф.М.Форда, К.Воннегута та Н.Мейлера, К.Воннегута та Ф.М.Форда. Частоти розподілу лексико-граматичних класів слів збігаються в різних варіаціях, проте жодна з них не була ідентичною.

Стилі Е. Гемінгвея, Ірвіна Шоу та Дж.Геллера позначені найбільшою своєрідністю, адже виявили подібність за розподілом лише однієї частини мови в різних комбінаціях пар. Не виявлено жодних ознак подібності в частоті вживання лексико-граматичних класів слів у творах Е. Гемінгвея та Дж. Геллера. Це ще раз підтверджує неповторність стилів письменників, не виключаючи елементів подібності, що було зафіксовано в шести з двадцяти однієї досліджуваних нами пар авторів.

Встановлюємо, чи відрізняється суттєво частота вживання частин мови сімома авторами в залежності від тематики твору.

У творах мирної тематики найчастотнішою виявилась реалізація іменника – 12428, що становить 38% від загальної кількості лексичних одиниць, вжитих у творах даної тематики. Друге місце посідає дієслово – 11794, що становить 37% від загальної кількості. Третє місце належить прикметнику – 4945, що складає 15% від загальної кількості. Останнє місце посідає прислівник – 3306, що становить 10% від загальної кількості лексичних одиниць даних творів.

Найчастотніший показник реалізації для творів військової тематики для іменників – 11750, що відповідає 37% від загальної кількості лексичних одиниць. Друге місце належить дієсловам – 11542, що становить 37% від загальної кількості. Третє посідає прикметник – 4823, що складає 15% від загальної кількості. Четверте місце – прислівник з показниками 3550 та 11% від загальної кількості лексичних одиниць.

Проаналізувавши частоту розподілу лексико-граматичних класів слів у творах мирної та військової тематик у порівнянні з частотою розподілу лексико-граматичних класів слів у досліджуваних творах у цілому, ми фіксуємо розбіжності та подібності в

частоті реалізації лексичних одиниць. Але розподіл частоти вживання частин мови у творах у цілому та за тематикою суттєво не відрізняється. Тому постає необхідність визначити, чи відрізняється статистично суттєво частота вживання частин мови сімома авторами в залежності від тематики твору.

Найбільш ефективним методом вимірювання відмінностей між частотою розподілу ЧМ для творів військової та мирної тематик є встановлення суми всіх відхилень емпіричних частот від теоретичних. Результати обчислення подано в таблицях 3 та 4.

Таблиця 3. Величини χ^2 у творах мирної тематики (всі відхилення емпіричних частот від теоретичних)

Автор	Іменник	Дієслово	Прикметник	Прислівник	Разом
І. Во	2,202	0,834	0,159	0,443	3,638
Е. Гемінгвей	3,470	26,759	24,397	0,014	54,639
К. Воннегут	15,322	0,002	2,969	29,129	47,423
І. Шоу	18,173	48,176	16,315	0,009	82,673
Дж. Геллер	174,630	59,058	1,466	92,659	327,814
Н. Мейлер	6,093	0,362	0,701	6,891	14,046
Ф.М. Форд	6,601	11,149	3,601	0,992	22,344
Разом	226,492	146,341	49,607	130,136	552,576

Як бачимо з таблиці, частота вживання лексико-граматичних класів слів у творах мирної тематики досліджуваними авторами виявляє статистично суттєві розбіжності. Найбільшою сумою χ^2 характеризується іменник (226,492) та дієслово (146,341). Найменшою – прикметник (49,607). Проміжний варіант виявився в прислівника (130,136).

Таблиця 4. Величини χ^2 у творах військової тематики (всі відхилення емпіричних частот від теоретичних)

Автор	Іменники	Дієслова	Прикметники	Прислівники	Разом
І. Во	26,796	38,396	65,738	124,101	255,031
Е. Гемінгвей	9,235	81,222	24,892	24,072	139,421
К. Воннегут	11,778	2,712	8,633	33,504	56,626
І. Шоу	4,408	0,424	10,415	1,520	16,767
Дж. Геллер	3,295	5,700	23,718	3,729	36,443
Н. Мейлер	3,594	2,134	2,855	1,333	9,915
Ф.М. Форд	7,392	1,108	0,162	6,651	15,312
Разом	66,499	131,696	136,413	194,910	529,517

Найбільшу суму χ^2 зафіксовано у таблиці для прислівників (194,910). Прикметники у творах військової тематики займають другу позицію (136,413), далі дієслова з показником (131,696). Сума χ^2 для іменників у творах військової тематики виявляє найнижчий показник (66,499).

Порівнюючи величини χ^2 для творів обох тематик, констатуємо подібність лише в одному випадку – у сумі χ^2 для дієслів (у “мирних” романах 146,341, у “військових” романах 131,696). Прислівники у творах військової та мирної тематик характеризуються подібними показниками: 194,910 для військових творів та 130,136 для мирних. Протилежні позиції займають іменники та прикметники. У “військових” романах іменники посідають останнє місце з показником 66,499, а в “мирних” романах фіксуємо найвищий показник 226,492. Величина χ^2 для прикметників у військовій тематиці (136,413) у три рази більша за відповідну величину в мирній (49,607). Проаналізувавши дані двох таблиць, констатуємо, що стилі написання творів мирної та військової тематик досліджуваними авторами характеризуються різним розподілом лексико-граматичних класів слів, що, вочевидь, зумовлюється тематикою твору та індивідуальними стилями викладу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бондарко А.В.* Теория морфологических категорий и аспектологические исследования / РАН; Ин-т лингвистических исследований. – М.: Языки славянских культур, 2005. – 624 с.
2. *Вежбицкая А.* Сематические универсалии и описание языков / Пер. с англ. А.Д. Шмелёва под ред. Т.В. Булыгиной. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
3. *Виноградов В.В.* Русский язык. Грамматическое учение о слове. – 3-е изд. – М.: Высшая школа, 1986. – 614 с.
4. *Кубрякова Е.С.* О нетривиальной семантике в сочетаемости прилагательных с существительными // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: Сб. ст. в честь Н.Д. Арутюновой / Отв. Ред. Ю.Д.Апресян.– М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 148-155.
5. *Кубрякова Е.С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
6. *Левицкий В.В.* Статистическое изучение лексической семантики: Учеб. пособие. – Черновцы: ЧГУ, 1989. – 156 с.

7. *Плунгян В.А.* Общая морфология: Введение в проблематику: Учеб. пособие. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 384 с.

8. *Рахилина Е.В.* Когнитивный анализ предметных имён: семантика и сочетаемость. – М.: Русские словари, 2000. – 416 с.

9. *Heller J.* Catch-22. – New York: Simon & Schuster Paperbacks, 2004. – 453 p.

10. *Hemingway E.* Fiesta: The Sun Also Rises. – London: Aroow Books, 1994. – 218 p.

11. *Vonnegut K.* Cat's Cradle. – London: Penguin Books, 1963. – 179 p.

12. *Waugh E.* A Handful of Dust. – London: Penguin Books, 1951. – 221 p.

Надійшла до редакції 27.09.06

© 2008 О.С. Палій
(м. Донецьк)

СЕМАНТИКА ДІЄСЛІВ З ПОСТПОЗИТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ *ON I OFF* В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

ПАЛІЙ О.С. СЕМАНТИКА ДІЄСЛІВ З ПОСТПОЗИТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ *ON I OFF* В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню семантичних особливостей дієслів з постпозитивними компонентами *on i off*. Одиниці, що розглядаються, є комплексними лексемами, а саме сполученнями монолексемного дієслова і постпозитивного компонента прислівниково-прийменникової природи. Аналіз семантичних особливостей дієслів з постпозитивними компонентами *on i off* відбувається в два етапи: 1) семантична класифікація дієслів та 2) виявлення спільних і диференційних ознак між дієсловами з кожним із двох компонентів.

ПАЛІЙ О.С. СЕМАНТИКА ГЛАГОЛОВ С ПОСТПОЗИТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ *ON И OFF* В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящается исследованию семантических особенностей глаголов с постпозитивными компонентами *on и off*. Рассматриваемые единицы являются комплексными лексемами, а именно сочетаниям глагола и постпозитивного компонента, восходящего к наречию или предлогу. Изучение семантических особенностей глаголов с постпозитивными компонентами *on и off* осуществляется в два этапа: 1) семантическая классификация глаголов и 2) выявление общих и дифференциальных признаков между глаголами с каждым из двух компонентов.

PALIY O.S. SEMANTIC FEATURES OF THE VERBS WITH POSTPOSITIVE COMPONENTS *ON AND OFF* IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE

The aim of the present article is to study semantic peculiarities of the verbs with postpositive components 'on' and 'off'. Language units under consideration are regarded in the paper as analytical forms, verbal complexes, namely combinations of a simple verb and a postpositive component of either an adverbial or a prepositional nature. In this article verbs with postpositive components 'on' and 'off' are analysed within the framework of the language derivation theory, which is connected with the formation of new language units (wordforms) from more simple language units (lexical and grammatical morphemes). In this context postpositive component is characterized as an unchangeable word-forming element that occupies the position after the verb and makes a single semantic unit with it despite its structural heterogeneity. Semantic peculiarities are considered in two ways: 1) making up semantic classification of the verbal complexes in question and 2) analysing their common and specific features.

Ключові слова: дієслово з постпозитивним компонентом, семантичний тип, семантичний підтип.

1. Вступні зауваження. Комплексні одиниці типу *to put on* 'надягати (одяг)', *to take off* 'знімати (одяг)', до складу яких входить монолексемне дієслово та постпозитивний компонент прислівниково-прийменникової природи, є однією з характерних ознак англійського дієслівного словотвору.

Термін "постпозитивний компонент" [1] в даному дослідженні вживається як синонім до таких термінів, як "адвербіальний післяйменник" [2], "прийменниковий прислівник" [3; 9], "постверб" [6], "постпозитивний префікс" [7] і т.п. та являє собою післядієслівний компонент, який, в силу послаблення своєї прислівникової або прийменникової функції, утворює з дієсловами більш-менш стійкі семантичні та синтаксичні сполучення.

Дієслова з постпозитивним компонентом (далі ДПК) давно привертають увагу

лінгвістів, які намагались всебічно дослідити природу даних комплексів [12; 14; 17], їх семантику [5; 10; 11], функціонування [4; 8; 13; 15; 16].

Але незважаючи на існуючі дослідження, семантика дієслів з постпозитивним компонентом в англійській мові залишається недостатньо вивченою, зокрема це стосується семантичної класифікації, як дієслів з постпозитивними компонентами в цілому, так і дієслів з постпозитивними компонентами *on* і *off*. Крім того, в більшості наукових праць вони розглядаються поза межами опозиції до відповідних вихідних дієслів.

Актуальність дослідження, виходячи з вищезазначеного, зумовлена необхідністю продовжувати вивчення семантичних особливостей цих одиниць, що виявляють високий рівень продуктивності та широкого використання у мовленні. Невизначеність природи постпозитивного компонента, категоріального статусу ДПК в цілому, їх словотвірної та семантичної похідності, а також складної семантичної структури, обумовлюють необхідність дослідження дієслів з постпозитивними компонентами *on* і *off*.

Об'єктом дослідження є дієслова з постпозитивним компонентом *on* (далі ДПК-*on*) та дієслова з постпозитивним компонентом *off* (далі ДПК-*off*), тобто одиниці типу *to go on* 'продовжувати', *to run off* 'тікати'.

Метою роботи є аналіз семантичних особливостей ДПК-*on* та ДПК-*off*.

Мета роботи передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) скласти семантичні класифікації ДПК-*on* і ДПК-*off*;
- 2) визначити спільні та диференційні ознаки в семантиці ДПК-*on* і ДПК-*off*.

В даній роботі семантика ДПК розглядається в межах теорії мовної деривації, яка пов'язана з формуванням мовних одиниць (основ, словоформ) з більш простих мовних елементів (лексичних та граматичних морфем). У цьому зв'язку постпозитивний компонент (ПК) характеризується як словотвірний незмінний елемент, який стоїть після дієслова та утворює з ним єдине смислове ціле, не зважаючи на формальну неоднорідність (ДПК складаються з двох чи більше структурних елементів). При цьому ПК може модифікувати значення вихідного дієслова або повністю змінювати його.

Семантична класифікація ДПК-*on* і ДПК-*off* (далі ДПК-*on/off*) здійснюється за допомогою дефініційного, компонентного та порівняльного аналізу, а також описового методу та методу перефразування. За одиницю класифікації приймаються однозначні ДПК-*on/off* або кожний лексико-семантичний варіант (ЛСВ) багатозначних ДПК-*on/off*. Але з огляду на те, що ДПК-*on/off* є похідними одиницями, як з точки зору структури, так і з точки зору семантики, вони розглядаються у парі зі своїми вихідними дієсловами (ВД), пор.: 1) *to rush off* 'тікати, швидко та несподівано залишити якесь місце' ← *to rush* 'нестися, мчати', *to play on* 'продовжувати грати' ← *to play* 'грати'; 2) *to see off*

1) 'виганяти', 2) 'проводжати' ← *to see* 'бачити'; *to carry on* 1) 'продовжувати', 2) 'вести себе нерозсудливо' ← *to carry* 'нести, везти'.

Матеріалом дослідження послужив корпус одиниць для синхронного аналізу, який був отриманий шляхом суцільної вибірки зі словників Longman Dictionary of Phrasal Verbs, 2000 (LDPV), Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs, 1996 (CCDPV), Longman Dictionary of Contemporary English, 1992 (LDCE), Dictionary of Slang and Unconventional English, 2000 (DSUE).

Загальна кількість проаналізованих одиниць склала 1112 ДПК-*on/off* (708 ДПК-*off* і 404 ДПК-*on*) та 243 ВД відповідно. Слід зазначити, що в кількісному відношенні ЛСВ вихідних дієслів, від яких утворюються ДПК-*on/off*, є менш численними, ніж ЛСВ самих ДПК. Це зумовлено тим, що вихідним для різних ЛСВ якогось певного ДПК-*on/off* може слугувати один і той самий ЛСВ вихідного дієслова, пор.: *to turn* 'повертати' → *to turn on* 1) 'вмикати прилад, світло', 2) 'залежати (від чогось)'.

2. Методика опису семантики ДПК-*on* і ДПК-*off*.

2.1. Семантика ДПК-*on/off* описується за допомогою тлумачень, що об'єднують певну кількість ЛСВ ДПК-*on/off*. Наприклад, спільним для *to run off* 'тікати' ← *to run* 'бігти' та *to go off* 'відходити, від'їжджати, тікати' ← *to go* 'іти, їхати' є тлумачення "to leave a place, moving as it's indicated by the initial verb" "залишати будь-яке місце, виконуючи рух, що позначається ВД". При цьому тлумачення являє собою перефразу, де дієслово-предикат має більш загальне значення, ніж окремий ДПК-*off* конкретної смислової групи. Наприклад, вищезазначені ДПК-*off* мають спільний семантичний компонент "to leave a place" "залишати будь-яке місце".

Систематизація ДПК-*on/off* в даному дослідженні відбувається шляхом тематичного групування даних одиниць на типи, підтипи, групи, підгрупи та ряди на основі узагальнених парадигматичних та синтагматичних семантичних ознак, а саме лексико-семантичної спорідненості ДПК-*on/off*, коли має місце відносна близькість семантики ДПК-*on/off*, пор.: *to hop off* 'піти' ← *to hop* 'стрибати, скакати', *to make off* 'дремнути' ← *to make* 'приходити, приїжджати' та спільності їх функціонування, тобто з урахуванням перехідності / неперехідності дієслів, що розглядаються.

В даній статті в межах семантичної класифікації ДПК-*on/off* розглядаються лише типи та підтипи даних одиниць, при цьому тип визначається найбільш загальним значенням, архісемою (напр., фазовість), а підтип – значенням, яке конкретизує це загальне типові значення, (напр. конкретна фаза дії, а саме її початок). Так, наприклад, ДПК-*off to kick off* 'починатися (про спортивну гру)' та *to kick off* 'починати (спортивну

гру)’, які утворюються від ВД *to kick* ‘бити, ударяти’, відносяться до загального типу фазових дієслів, при цьому підтипи визначаються наступними більш конкретними значеннями: “початок дії” для *to kick off* ‘починатися (про спортивну гру)’ та “каузація початку дії” для *to kick off* ‘починати (спортивну гру)’ (тобто “каузувати (гру) починатися”).

Слід відзначити, однак, що деякі семи можуть визначатися як архісеми для одних ДПК-*on/off* та як додаткові семи для інших ДПК-*on/off*. Це стосується таких фазових сем, як інхотативна “початок дії” та термінативна “припинення дії”. Каузативна сема в даному дослідженні розглядається як додаткова сема, що модифікує архісему, пор.: “каузація переміщення” ← “переміщення”.

3. Семантична класифікація ДПК-*off*.

В корпусі ДПК-*off*, який складається з 708 одиниць (100%), було виділено 19 семантичних типів.

3.1. До складу першого типу ДПК-*off* входять дієслова руху (163 одиниці – 23%), які позначають переміщення, а саме віддалення від якогось місця (113 одиниць – 15,9%), пор.: *to run off* ‘тікати’ ← *to run* ‘бігти’ та каузацію переміщення (50 одиниць – 7,1%), пор.: *to chase off* ‘виганяти’ ← *to chase* ‘переслідувати; гнатися’.

3.2. Другий тип ДПК-*off* утворюють фазові дієслова (103 одиниці – 14,5%), тобто дієслова на позначення двох основних фаз дії, а саме її початку та кінця. Фазові ДПК-*off* мають наступні значення:

1) закінчення / припинення дії (де під “припиненням дії” розуміється несподіване та неочікуване її “закінчення”) (58 одиниць – 8,2%), пор.: *to break off* ‘переривати, припиняти раптом, зненацька’ ← *to break* ‘переривати, припиняти’;

2) каузація закінчення / припинення дії (23 одиниці – 3,2%), *to wean off* ‘відлучувати від чогось небажаного’ ← *to wean* ‘віднімати від грудей (дитину)’;

3) початок дії (16 одиниць – 2,3%), пор.: *to tee off* ‘починатися (про захід, діяльність)’ ← *to tee* ‘класти м’яч для першого удару (у гольфі)’;

4) каузація початку дії (6 одиниць – 0,8%), пор.: *to kick off* ‘починати (спортивну гру)’ ← *to kick* ‘бити, ударяти’.

3.3. Дієслова на позначення відділення (69 одиниць – 9,7%) складають третій тип ДПК-*off* і позначають власне відділення (12 одиниць – 1,7%), пор.: *to shear off* ‘відділятися, відпадати’ ← *to shear* ‘стригти (овець)’ та каузацію відділення (57 одиниць – 8%), пор.: *to hack off* ‘відрубати’ ← *to hack* ‘рубати’.

3.4. В межах четвертого типу ДПК-*off* виділяються локативні дієслова (57 одиниць – 8,1%), які використовуються на позначення припинення знаходження (7 одиниць – 1%),

пор.: *to brush off* ‘сходити (напр.про пляму)’ ← *to brush* ‘чистити щіткою’ та каузації припинення знаходження (50 одиниць – 7,1%), пор.: *to throw off* ‘знімати, скидати (одяг)’ ← *to throw* ‘кидати’.

3.5. У складі п'ятого типу функціонують екзистенційні дієслова, тобто дієслова на позначення існування в його різних проявах (48 одиниць – 6,8%). Неоднорідність семантики екзистенційних ДПК-*off* проявляється в їх можливості позначати створення, тобто каузацію початку існування (25 одиниць – 3,5%), пор.: *to toss off* ‘зробити, створити швидко, похапцем’ ← *to toss* ‘кидати; метати’ та знищення, тобто каузацію припинення існування (23 одиниці – 3,3%), пор.: *to kill off* ‘повністю вбити, знищити’ ← *to kill* ‘убивати, знищувати’.

3.6. Якісні ДПК-*off* (39 одиниць – 5,5%), які складають шостий тип, позначають втрату якості (16 одиниць – 2,3%), пор.: *to go off* ‘погіршуватися, псуватися, втрачати силу, енергію, яскравість (напр., про кольори)’ ← *to go* ‘ставати, робитися’, каузацію втрати якості (8 одиниць – 1,1%), пор.: *to knock off* ‘зменшувати щось (на певну кількість, одиницю)’ ← *to knock* ‘бити, ударяти’, отримання якості (7 одиниць – 1%), пор.: *to turn off* ‘псуватися (про продукти)’ ← *to turn* ‘ставати, робитися’, каузацію отримання якості (3 одиниці – 0,4%), пор.: *to round off* ‘згладжувати кути, робити круглим’ ← *to round off* ‘згладжувати кути, робити круглим’ та підкреслення якості (5 одиниць – 0,7%), пор.: *to set off* ‘відтіняти, вигідно підкреслювати щось (очі, одягу)’ ← *to set* ‘ставити, класти’.

3.7. Сьомий тип утворюють посесивні ДПК-*off*, для яких загальним є значення володіння (38 одиниць – 5,4%). У складі посесивних ДПК-*off* значення володіння ускладнюється додатковими каузативною, інхоативною та термінативною характеристиками. Таким чином, посесивні ДПК-*off* вживаються на позначення каузації володіння (17 одиниць – 2,4%), пор.: *to sell off* ‘розпродавати щось зі знижкою’ ← *to sell* ‘продавати’, початку володіння (17 одиниць – 2,4%), пор.: *to carry off* ‘красти’ ← *to carry* ‘нести’ та припинення володіння (4 одиниці – 0,6%), пор.: *to blow off* ‘промотати, розтринькати (гроші)’ ← *to blow* ‘дути’.

3.8. У складі емотивних ДПК-*off* (29 одиниць – 4,1%), які визначаються як дієслова відчуттів та емоцій архісема ‘відчуття’ може ускладнюватися додатковими каузативною та термінативною характеристиками. Таким чином, емотивні ДПК-*off* вживаються на позначення крім власне відчуття (6 одиниць – 0,8%), пор.: *to be hacked off* ‘роздратовуватися, гніватися’ ← *to hack* ‘рубити, розрубати’ ще й каузації відчуття (16 одиниць – 2,3%), пор.: *to boom off* ‘злякати’ ← *to boom* ‘гудіти, гуркотіти; гриміти’ та припинення відчуття (7 одиниць – 1%), пор.: *to work off* ‘позбутися неприємних емоцій’

(напр., люті, неспокою) ← *to work* ‘працювати’.

3.9. До дев'ятого типу ДПК-*off* відносяться дієслова на позначення вдалого виконання дії, які є однорідні за своїм складом, пор.: *to pull off* ‘вдало виконувати якусь дію, упоратися з чимось, незважаючи на труднощі’ ← *to pull* ‘тягти, тягнути’ (27 одиниць – 3,8%).

3.10. ДПК-*off* десятого типу є фізіологічними дієсловами (20 одиниць – 2,8%), які використовуються на позначення 1) сексуальних відносин (13 одиниць – 1,8%), пор.: *to knock off* ‘займатися сексом’ ← *to knock* ‘бити, ударяти’ та 2) зміни фізіологічного стану (7 одиниць – 1%), пор.: *to nod off* ‘засинати’ ← *to nod* ‘кивати головою’.

3.11. До одинадцятого типу відносяться ДПК-*off* мовлення, архісемою для яких є сема ‘говорити’, пор.: *to sound off* ‘докладно говорити’ ← *to sound* ‘звучати, давати звук’ (19 одиниць – 2,7%).

3.12. В межах ментальних ДПК-*off* (13 одиниць – 1,8%), тобто дієслів на позначення розумової діяльності, об'єднуються ДПК-*off*, що позначають відмовлення (7 одиниць – 1%), пор.: *to cast off* ‘відмовлятися від чогось’ ← *to cast* ‘кидати, метати’ та уникнення (6 одиниць – 0,8%), пор.: *to kiss off* ‘уникати (звинувачень, тощо)’ ← *to kiss* ‘цілувати’.

3.13. В тринадцятий тип виокремлюються ДПК-*off* на позначення використання (8 одиниць – 1,2%), пор.: *to dust off* ‘знову використовувати щось’ ← *to dust* ‘втирати пил’ та утримання від використання (3 одиниці – 0,4%), пор.: *to stay off* ‘утримуватися від чогось (якоїсь їжі, напоїв)’ ← *to stay* ‘залишатися’. Загальна кількість ДПК-*off* на позначення використання / утримання від використання становить 11 одиниць – 1,6%.

3.14. Чотирнадцятий тип утворюють реляційні ДПК-*off* (10 одиниць – 1,4%), тобто дієслова на позначення різних типів відносин між суб'єктами та об'єктами дійсності. В якості підтипів реляційних ДПК-*off* виділяються ДПК-*off* на позначення ставлення та відношення (7 одиниць – 1%), пор.: *to shrug off* ‘ігнорувати, не звертати увагу на щось’ ← *to shrug* ‘знизувати плечима’ та ДПК-*off* на позначення порівняння та співвідношення (3 одиниці – 0,4%), пор.: *to write off* ‘порівнювати, зіставляти’ ← *to write* ‘писати’.

3.15. Дієслова на позначення діяльності людини (10 одиниць – 1,4%), які складають п'ятнадцятий тип ДПК-*off*, поділяються на два підтипи, що визначаються наступними значеннями: 1) перешкоджання діяльності (6 одиниць – 0,8%), пор.: *to head* ‘очолювати; вести’ → *to head off* ‘перешкоджати, заважати чомусь негативному’ та 2) співучасть у діяльності (4 одиниці – 0,6%), пор.: *to help* ‘допомагати’ → *to help off* ‘допомогти комусь позбавитися чогось’.

3.16. Подійні ДПК-*off* (9 одиниць – 1,3%), тобто дієслова на позначення події, а саме її проходження (4 одиниці – 0,6%), пор.: *to pass off* ‘відбуватися, проходити (про захід) ←

to pass ‘відбуватися, проходити (про захід)’ та скасування (5 одиниць – 0,7%), пор.: *to rain off* ‘скасовувати (захід, подію) через дощ’ ← *to rain* ‘йти (про дощ)’ входять до складу шістнадцятого типу ДПК-*off*.

3.17. ДПК-*off* на позначення функціонування, а саме каузації припинення функціонування, відносяться до сімнадцятого типу та складають у кількісному відношенні 7 одиниць (1%), пор.: *to turn off* ‘вимикати (прилад, світло)’ ← *to turn* ‘повертати’.

3.18. Вісімнадцятий тип ДПК-*off* утворюють дієслова на позначення психічного впливу (5 одиниць – 0,7%), пор.: *to palm off* ‘обманювати когось, видаючи щось неварте за щось краще, більш цінне’ ← *to palm* ‘підкуповувати когось’.

3.19. Дев’ятнадцятий тип ДПК-*off* є залишковим типом (31 одиниця – 4,4%). До його складу входять ДПК-*off*, що не увійшли до жодного з попередніх типів.

4. Семантична класифікація ДПК-*on*.

Корпус ДПК-*on* налічує 404 одиниці (100 %), які розподіляються на 18 семантичних типів.

4.1. До першого типу відносяться фазові ДПК-*on* (73 одиниці – 18,1%). Ці дієслова не є однорідними з точки зору семантики, тому вони поділяються на два підтипи, а саме фазові ДПК-*off* на позначення продовження дії (47 одиниць – 11,7%), пор.: *to press on* ‘продовжувати робити щось наполегливо’ ← *to press* ‘тиснути, давати; притискувати’ та фазові ДПК-*off* на позначення початку дії (26 одиниць – 6,4%), пор.: *to take on* ‘відкривати вогонь’ ← *to take* ‘брати’.

4.2. Для ДПК-*on* мовлення (43 одиниці – 10,6%), як і для ДПК-*off* мовлення (див. 2.1.1.11.), характерною є архісема ‘говорити’, пор.: *to hammer on* ‘повторювати знову и знову’ ← *to hammer* ‘бити; стукати’. Дані ДПК-*on* є більш-менш семантично однорідними, тому вони розглядаються в межах одного типу та не поділяються на підтипи.

4.3. У складі емотивних дієслів, які утворюють третій тип ДПК-*on*, функціонують ДПК-*on* двох підтипів: 1) ДПК-*on* на позначення власне відчуття (5 одиниць – 1,2%), пор.: *to take on* ‘турбуватися; розстроюватися’ ← *to take* ‘брати’ та 2) похідні від ДПК-*on* першого підтипу ДПК-*on*, що позначають каузацію відчуття (37 одиниць – 9,2%), пор.: *to put on* ‘дратувати когось’ ← *to put* ‘класти’.

4.4. Локативні дієслова (тобто дієслова на позначення місцезнаходження) складають четвертий тип ДПК-*on*. Неоднорідні з точки зору семантики, вони поділяються на три підтипи, серед яких семантично вихідними є локативні ДПК-*on* на позначення власне знаходження (4 одиниці – 1%), пор.: *to linger on* ‘засиджуватися; затримуватися десь довгий час’ ← *to linger* ‘засиджуватися; затримуватися’, а семантично похідними –

локативні ДПК-*on* на позначення початку знаходження (3 одиниці – 0,7%), пор.: *to get on* ‘сідати на (на коня)’ ← *to get* ‘отримувати’ та локативні ДПК-*on*, що позначають каузацію початку знаходження (28 одиниць – 7%), пор.: *to throw on* ‘накидати, надітвати (пальто тощо)’ ← *to throw* ‘кидати’.

4.5. До складу п’ятого типу ДПК-*on* входять дієслова руху, які визначаються більш конкретними значеннями “переміщення / абстрактний рух” (20 одиниць – 4,9%), пор.: *to move on* ‘відправлятися, від’їжджати’ ← *to move* ‘рухатися; пересуватися’ та “каузація переміщення” (12 одиниць – 3%), пор.: *to hop on* ‘кидати щось’ ← *to hop* ‘стрибати, скакати’.

4.6. Ментальні дієслова (32 одиниці – 7,9%), які складають шостий тип ДПК-*on*, використовуються на позначення розумової діяльності. Ментальні ДПК-*on* є семантично неоднорідними, вони визначаються наступними типами розумових процесів:

1) розрахування на щось (9 одиниць – 2,2%), пор.: *to bank on* ‘розраховувати на когось / щось’ ← *to bank* ‘тримати гроші (у банку)’;

2) вивчення, аналіз (7 одиниць – 1,7%), пор.: *to dwell on* ‘докладно зупинитися на чомусь’ ← *to dwell* ‘жити, мешкати, перебувати’;

3) усвідомлення (6 одиниць – 1,5%), пор.: *to catch on* ‘зрозуміти, усвідомити щось’ ← *to catch* ‘ловити’;

4) умовляння, переконання (5 одиниць – 1,2%), пор.: *to prevail on* ‘умовляти, переконувати’ ← *to prevail* ‘переважати; панувати’;

5) ухвалення (3 одниці – 0,7%), пор.: *to pass on* ‘ухвалювати (напр. рішення)’ ← *to pass* ‘передавати’;

5) планування (2 одиниці – 0,5%), пор.: *to set on* ‘твердо вирішити’ ← *to set* ‘ставити, класти’.

4.7. Реляційні ДПК-*on* (29 одиниць – 7,1%), як і реляційні ДПК-*off*, вживаються на позначення різних типів відносин між суб’єктами та об’єктами дійсності. Семантична неоднорідність цих ДПК-*on* зумовлює їх розділення на два підтипи: 1) реляційні ДПК-*on* на позначення міжперсональних відносин (22 одиниці – 5,4%), пор.: *to get on* ‘уживатися’ ← *to get* ‘отримувати’ та 2) реляційні ДПК-*on* на позначення співвідношення (7 одиниць – 1,7%), пор.: *to ride on* ‘залежати від чогось’ ← *to ride* ‘їхати верхи’.

4.8. Восьмий тип ДПК-*on* утворюють дієслова на позначення поведінки, у складі яких вихідне значення певної поведінки (8 одиниць – 2%), пор.: *to carry on* ‘вести себе гупо та нестримано’ ← *to carry* ‘носити, нести’ може ускладнюватися додатковою семою ‘по відношенню до когось’ (15 одиниць – 3,7%), пор.: *to dump on* ‘експлуатувати, погано ставитися до когось’ ← *to dump* ‘скидати, звалювати’ (де значення ‘експлуатувати, погано

ставитися до когось' можна перефразувати як 'вести себе погано, несправедливо по відношенню до когось').

4.9. В межах дев'ятого типу ДПК-*on* розглядаються посесивні дієслова, тобто дієслова на позначення володіння (15 одиниць – 3,7%). Семантично неоднорідні, вони поділяються на три підтипи:

1) посесивні ДПК-*on* власне володіння (4 одиниці – 1%), пор.: *to hang on to* 'тримати щось' ← *to hang* 'висіти';

2) посесивні ДПК-*on* початку володіння (4 одиниці – 1%), пор.: *to take on* ← 'брати в борг' *to take* 'брати';

3) посесивні ДПК-*on* каузації володіння (7 одиниць – 1,7%), пор.: *to sell on* 'перепродавати' ← *to sell* 'продавати'.

4.10. Якісні дієслова (14 одиниць – 3,5%) становлять десятий тип ДПК-*on*. Семантично вихідні ДПК-*on* на позначення отримання / інтенсифікації якості (10 одиниць – 2,5%), пор.: *to get on* 'старішати' ← *to get* 'робитися, ставати', утворюють перший підтип якісних дієслів. В свою чергу, другий семантично похідний підтип складають ДПК-*on*, що позначають каузацію отримання / інтенсифікації якості (4 одиниці – 1%), пор.: *to bring on* 'покращувати' ← *to bring* 'спричиняти, завдавати, викликати'.

4.11. Дієслова фізичного впливу (12 одиниць – 3%) входять до складу одинадцятого типу ДПК-*on* та позначають завдання фізичного впливу на особу або предмет, пор.: *to turn on* 'нападати на когось' ← *to turn* 'повертати'.

4.12. У складі дванадцятого типу ДПК-*on* виділяються дієслова на позначення використання типу *to draw on* 'використовувати щось' ← *to draw* 'тягнути щось' (12 одиниць – 3%).

4.13. Дієслова на позначення функціонування (10 одиниць – 2,5%), які входять до тринадцятого типу ДПК-*on*, функціонують в межах двох підтипів з наступними більш конкретними значеннями: 1) вихідне значення "власне функціонування" (3 одиниці – 0,7%), пор.: *to be on* 'бути ввімкненим (напр., про світло)' ← *to be* 'бути' та 2) похідне значення "каузація початку функціонування" (7 одиниць – 1,8%), пор.: *to turn on* 'включати щось' ← *to turn* 'повертати щось'.

4.14. Чотирнадцятий тип ДПК-*on* складають дієслова на позначення зорового сприйняття (7 одиниць – 1,7%), пор.: *to happen on* 'випадково побачити, натрапити на щось' ← *to happen* 'відбуватися, траплятися'.

4.15. До складу п'ятнадцятого типу входять семантично однорідні ДПК-*on* на позначення вдалого виконання дії (5 одиниць – 1,2%), пор.: *to go on* 'робити успіхи,

просуватися вперед' ← *to go* 'іти, їхати'.

4.16. ДПК-*on* на позначення діяльності людини утворюють шістнадцятий тип. В значеннях цих ДПК-*on* імплікується певний рід діяльності, який виконує людина (4 одиниці – 1%), пор.: *to carry on* 'робити щось, займатися чимось' ← *to carry* 'носити, нести'.

4.17. У складі ДПК-*on* сімнадцятого типу виділяються екзистенційні дієслова (тобто дієслова на позначення існування). Семантика екзистенційних ДПК-*on* (3 одиниці – 0,7%) є модифікованою: значення існування ускладнюється додатковими каузативною та інхоативною характеристиками. Таким чином, екзистенційні ДПК-*on* використовуються на позначення створення, де значення "створювати щось" можна перефразувати як "каузувати щось починати існувати", пор.: *to cast on* 'набирати петлі у в'язанні' ← *to cast* 'кидати; метати'.

4.18. Останній, вісімнадцятий тип ДПК-*on* є залишковим типом. Його утворюють дієслова, які не увійшли до жодного з попередніх типів (13 одиниць – 3,2%).

5. Порівняльний аналіз ДПК-*on* і ДПК-*off*.

Аналіз спільних та диференційних семантичних типів у складі ДПК-*on* ДПК-*off* демонструє таблиця "Спільні та специфічні типи і підтипи ДПК-*on* і ДПК-*off*"

Таблиця. Спільні та специфічні типи і підтипи ДПК-*on* і ДПК-*off*

Семантичний тип та підтип ДПК		ДПК- <i>off</i>		ДПК- <i>on</i>
1. Руху	+		+	
1.1. переміщення	+	<i>to run off</i> 'тікати'	+	<i>to move on</i> 'відпралятися'
1.2. каузатії переміщення	+	<i>to chase off</i> 'виганяти (когось)'	+	<i>to hop on</i> 'кидати (щось)'
1.3. абстрактного руху	-	-	+	<i>to go on (for)</i> 'наближатися (про вік)'
2. Фазові	+		+	
2.1. початку дії	+	<i>to tee off</i> 'починатися (про захід)'	+	<i>to take on</i> 'відкривати вогонь'
2.2. каузатії початку дії	+	<i>to tee off</i> 'починати (захід)'	-	-
2.3. закінчення / припинення дії	+	<i>to break off</i> 'раптово переривати'	-	-
2.4. каузатії закінчення / припинення дії	+	<i>to wean off</i> 'відлучувати від чогось небажаного'	-	-
2.5. продовження дії	-	-	+	<i>to press on</i> 'продовжувати робити (щось) наполегливо'

Продовження табл.

3. Локативні	+		+	
3.1. власне знаходження	-	-	+	<i>to linger on</i> 'затримуватися (десь) довгий час'
3.2. початку знаходження	-	-	+	<i>to get on</i> 'сідати (на коня)'
3.3. каузації початку знаходження	-	-	+	<i>to throw on</i> 'накидати (одяг)'
3.4. припинення знаходження	+	<i>to brush off</i> 'сходити (про пляму)'	-	-
3.5. каузації припинення знаходження	+	<i>to throw off</i> 'скидати (одяг)'	-	-
4. Посесивні	+		+	
4.1. власне володіння	-	-	+	<i>to hang on (to)</i> 'тримати, зберігати (щось)'
4.2. початку володіння	+	<i>to carry off</i> 'красти'	+	<i>to take on</i> 'брати в борг (гроші)'
4.3. припинення володіння	+	<i>to blow off</i> 'промотати, розтринькати (гроші)'	-	-
4.4. каузації володіння	+	<i>to sell off</i> 'розпродавати (щось) зі знижкою'	+	<i>to sell on</i> 'перепродавати'
5. Екзистенційні	+		+	
5.1. каузації початку існування (створення)	+	<i>to toss off</i> 'зробити швидко, похапцем'	+	<i>to cast on</i> 'набирати петлі у в'язанні'
5.2. каузації припинення існування (знищення)	+	<i>to kill off</i> 'повністю вбити, знищити'	-	-
6. Ментальні	+		+	
6.1. відмовлення	+	<i>to cast off</i> 'відмовлятися від чогось'	-	-
6.2. уникнення	+	<i>to kiss off</i> 'уникати (звинувачень, тощо)'	-	-
6.3. розрахування на когось / щось	-	-	+	<i>to bank on</i> 'розраховувати на когось / щось'
6.4. вивчення, аналіз	-	-	+	<i>to dwell on</i> 'докладно зупинятися на чомусь'
6.5. усвідомлення	-	-	+	<i>to catch on</i> 'зрозуміти, усвідомити щось'
6.6. умовляння, переконання	-	-	+	<i>to prevail on</i> 'умовляти, переконувати'
6.7. ухвалення	-	-	+	<i>to pass on</i> 'ухвалювати (напр. рішення)'
6.8. планування	-	-	+	<i>to set on</i> 'твердо вирішити зробити щось'
7. Реляційні	+		+	
7.1. ставлення, відношення	+	<i>to shrug off</i> 'ігнорувати, не звертати увагу на щось'	-	-

Продовження табл.

7.2. порівняння	+	<i>to write off</i> 'порівнювати, зіставляти'	-	-
7.3. міжперсональних відносин	-	-	+	<i>to get on</i> 'уживатися'
7.4. співвідношення	-	-	+	<i>to ride on</i> 'залежати від чогось'
8. Емотивні	+		+	
8.1. власне відчуття	+	<i>to be hacked off</i> 'гніватися'	+	<i>to take on</i> 'турбуватися про когось'
8.2. припинення відчуття	+	<i>to work off</i> 'позбутися неприємних емоцій'	-	-
8.3. каузація відчуття	+	<i>to boot off</i> 'злякати когось'	+	<i>to put on</i> 'дратувати когось'
9. Якісні	+		+	
9.1. отримання якості	+	<i>to turn off</i> 'псуватися (про продукти)'	+	<i>to get on</i> 'старішати (про когось)'
9.2. каузації отримання якості (наділення якістю)	+	<i>to round off</i> 'згладжувати кути, робити круглим'	+	<i>to bring on</i> 'покращувати щось'
9.3. підкреслення якості	+	<i>to set off</i> 'відтіняти, вигідно підкреслювати щось (очі, одягу)'	-	-
9.4. втрати якості	+	<i>to go off</i> 'погіршуватися, псуватися (про щось)'	-	-
9.5. каузації втрати якості	+	<i>to knock off</i> 'зменшувати щось (на певну кількість, одиницю)'	-	-
10. Використання	+		+	
10.1. власне використання	+	<i>to dust off</i> 'знову використовувати щось'	+	<i>to draw on</i> 'використовувати щось'
10.2. утримання від використання	+	<i>to stay off</i> 'утримуватися від чогось (якоїсь їжі, напоїв)'	-	-
11. Діяльності	+		+	
11.1. певної діяльності	-	-	+	<i>to carry on</i> 'робити щось, займатися чимось'
11.2. співучасті у діяльності	+	<i>to help off</i> 'допомогти комусь позбавитися чогось'	-	-
11.3. перешкоджання діяльності	+	<i>to head off</i> 'перешкоджати, заважати чомусь негативному'	-	-
12. Функціонування	+		+	
12.1. власне функціонування	-	-	+	<i>to be on</i> 'бути ввімкненим (напр. про світло)'

Продовження табл.

12.2. каузація початку функціонування	-	-	+	<i>to turn on</i> 'вмикати щось'
12.3. каузація припинення функціонування	+	<i>to turn off</i> 'вимикати (прилад, світло)'	-	-
13. Впливу	+		+	
13.1. фізичного впливу	-	-	+	<i>to turn on</i> 'нападати на когось'
13.2. психічного впливу	+	<i>to palm off</i> 'обманювати когось, видаючи щось неварте за щось краще, більш цінне'	-	-
13. Мовлення	+	<i>to sound off</i> 'докладно говорити'	+	<i>to hammer on</i> 'повторювати знову и знову'
14. Вдалого виконання дії	+	<i>to pull off</i> 'упоратися з чимось, незважаючи на труднощі'	+	<i>to go on</i> 'робити успіхи, просуватися вперед'
15. Відділення	+		-	
15.1. власне відділення	+	<i>to shear off</i> 'відпадати'	-	-
15.2. каузації відділення	+	<i>to hack off</i> 'відрубати'	-	-
16. Фізіологічні	+		-	
16.1. зміна фізіологічного стану	+	<i>to nod off</i> 'засинати'	-	-
16.2. сексуальних відносин	+	<i>to knock off</i> 'займатися сексом'	-	-
17. Подійні	+		-	
17.1. здійснення, проходження події	+	<i>to pass off</i> 'відбуватися, проходити (про захід)'	-	-
17.2. скасування події	+	<i>to rain off</i> 'скасовувати (захід, подію) через дощ'	-	-
18. Поведінки	-		+	
18.1. певної поведінки	-	-	+	<i>to carry on</i> 'вести себе глупо та нестримано'
18.2. певної поведінки по відношенню до когось	-	-	+	<i>to dump on</i> 'експлуатувати, погано ставитися до когось'
19. Зорового сприйняття	-	-	+	<i>to happen on</i> 'випадково побачити, натрапити на щось'
20. Залишкові	+	<i>to sign</i> 'підписувати'	+	<i>to run on</i> 'писатися разом (про літери)'

Таким чином, згідно з таблицею, спільними для ДПК-*on* і ДПК-*off* є практично всі семантичні типи, а саме дієслова руху, фазові, локативні, посесивні, екзистенційні, ментальні, реляційні, емотивні, якісні дієслова, а також дієслова на позначення використання, діяльності, функціонування, впливу, мовлення та вдалого виконання дії. Ця

констатація не означає наявності синонімії на рівні конкретних ДПК, утворених від однієї основи за участю компонентів *on* та *off*, пор.: *to sell off* ‘розпродавати зі знижкою’, *to sell on* ‘перепродавати’. Йдеться про наявність синонімічних типів ДПК-*on* і ДПК-*off*.

Специфічними для ДПК-*off* є дієслова на позначення відділення, фізіологічні та подійні дієслова, а для ДПК-*on* – дієслова на позначення поведінки та зорового сприйняття.

В межах семантичних підтипів ступінь специфічності є більш високим. Диференційні семантичні підтипи ДПК-*off* (у складі спільних типів) визначаються наступними 20 значеннями: каузація початку дії, закінчення / припинення дії, каузація закінчення / припинення дії (фазові ДПК-*off*); припинення знаходження, каузація припинення знаходження (локативні ДПК-*off*); припинення володіння (посесивні ДПК-*off*); знищення (екзистенційні ДПК-*off*); відмовлення, уникнення (ментальні ДПК-*off*), ставлення, відношення та порівняння (реляційні ДПК-*off*); припинення відчуття (емотивні ДПК-*off*); підкреслення якості, втрата якості, каузація втрати якості (якісні ДПК-*off*); утримання від використання (ДПК-*off* на позначення використання); співучасть у діяльності, перешкоджання діяльності (ДПК-*off* діяльності); каузація припинення функціонування (ДПК-*off* функціонування) та психічний вплив (ДПК-*off* впливу).

ДПК-*on* є менш продуктивними, ніж ДПК-*off* в контексті диференційних семантичних ознак. В їх складі виділяються 18 значень, які визначають специфічні семантичні підтипи (у складі спільних типів): абстрактний рух (ДПК-*on* руху); продовження дії (фазові ДПК-*on*); власне знаходження, початок знаходження, каузація початку знаходження (локативні ДПК-*on*); власне володіння (посесивні ДПК-*on*); розрахування на когось/щось, вивчення, аналіз чогось; усвідомлення чогось; умовляння, переконання; ухвалення; планування (ментальні ДПК-*on*); міжперсональні відносини, відношення (реляційні ДПК-*on*); певна діяльність (ДПК-*on* на позначення діяльності); власне функціонування, каузація початку функціонування (ДПК-*on* функціонування); фізичний вплив (ДПК-*on* впливу).

6. Загальні висновки

6.1. В результаті семантичної класифікації ДПК-*off* (708 одиниць – 100%) було виділено 19 семантичних типів дієслів, серед яких найбільш продуктивними є дієслова руху (163 одиниці – 23%), фазові дієслова (103 одиниці – 14,5%), дієслова на позначення відділення (69 одиниць – 9,7%) (див. 3.1.1. – 3.1.1.19.).

6.2. В результаті семантичної класифікації ДПК-*on* (404 одиниці – 100%) було виділено 18 семантичних типів дієслів. Найбільш продуктивними серед них є фазові дієслова (73 одиниці – 18,1%), дієслова мовлення (43 одиниці – 10,6%) та емотивні

дієслова (42 одиниці – 10,4%) (див. 4.1.2. – 4.1.2.18.).

6.3. В результаті аналізу семантики ДПК-*on* і ДПК-*off*, було встановлено, що семантика ДПК-*on/off* може визначатися бінарною опозицією, яка реалізується через інтегральне значення “дія – каузація дії” (див. 3.1., 3.3., 3.4., 3.6., 3.8.; 4.3. – 4.5., 4.9., 4.10., а також табл.).

Бінарна семантична опозиція “дія – каузація дії” у складі дієслівних комплексів, що розглядаються, спостерігається в межах наступних ДПК-*on/off*: дієслів руху, відділення, функціонування, фазових, локативних, посесивних, емотивних екзистенцій них та якісних дієслів (див. табл.).

У цьому контексті слід відзначити, що ДПК-*on* на відміну від ДПК-*off* характеризуються більш розвиненою системою значень “дія – каузація дії”. Ця опозиція відмічена в 14 типах ДПК-*on* і лише в 10 типах ДПК-*off*.

Для ДПК-*on* і ДПК-*off* некаузативні значення, для яких характерною є відсутність відповідних каузативних корелятивів, є більш розповсюдженим явищем, ніж каузативні значення, які не мають некаузативних корелятивів.

Слід відзначити також, що, як некаузативні, так і каузативні значення можуть ускладнюватися додатковими інхоативною та термінативною характеристиками.

6.4. Наявність спільних семантичних типів свідчить про існування у складі ДПК-*on* і ДПК-*off* синонімічних відносин, які, в свою чергу, проявляються на рівні цих типів, а не на рівні конкретних ДПК.

6.5. Дослідження семантики ДПК-*on* і ДПК-*off* дозволяє зробити висновок про наявність у складі одиниць, що розглядаються інтегральних та диференційних ознак.

6.5.1. Інтегральними ознаками ДПК-*on* і ДПК-*off* є, по-перше, те, що і ті, і інші одиниці функціонують у складі спільних семантичних типів, найбільш продуктивними серед яких є фазові, локативні дієслова та дієслова руху (див. табл.). По-друге, загальним для даних одиниць, є те, що їх значення можуть виражатися бінарною опозицією “дія – каузація дії” та ускладнюватися додатковими інхоативними та термінативними характеристиками. Це зумовлено тим, що вони слугують засобами категоризації світу та можуть відображати різні прояви існування матерії та інформації.

6.5.2. Диференційною семантичною ознакою ДПК-*on* і ДПК-*off* є наявність специфічних типів та підтипів ДПК-*on* і ДПК-*off*, які проявляються в лакунарності, відповідно, для ДПК-*on* чи ДПК-*off* в межах одного семантичного типу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. – 208 с.
2. Аничков И.Е. Английские адвербиальные послелогии: Дис. ... докт. филол. наук:

10.02.04. – М., 1947 – 536 с.

3. Берлизон С.Б. Сочетания типа *to go in, to cry out, to speed up, to give up* в современном английском языке // Иностр. языки в школе. – 1958. – № 6. – С. 9-24.

4. Голубкова Е.Е. Глагольные комплексы типа *come in, put away* в современном английском языке: семантика и функционирование: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М, 1990. – 169 с.

5. Гурский С.Е. Глагольные сочетания типа *go out, melt away* в современном английском языке = *The idiomatic heart of the English language*. – Львов: Вища школа, 1975. – 183 с.

6. Духон Б.М. Моделирование константно-вариативных отношений в семантике комплексов типа *make up*: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ им. М. Тореца. – М., 1983. – 26 с.

7. Жлуктенко Ю.А. Степень подвижности второго компонента английских глагольных единиц типа *stand up* // Вопр. теор. англ. яз. – Киев, 1958. – С. 113-125.

8. Ивашкин М.П. Синтаксическое и словообразовательное функционирование глагольно-наречных сочетаний типа *get up* и *stand down*: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.: 10.02.04 / ЛПИ им. А.И. Герцена. – Л., 1973. – 23 с.

9. Карягина Н.Ф. О путях становления словосочетаний типа *come in* в английском языке // Сб. ВИИЯ “Иностранные языки”. – М., 1973. – № 9. – С. 31-48.

10. Ключонайте И.А. Глаголы с носгвербом *out* в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минск, гос. пед. ин-т ин. яз. – Минск, 1989. – 23 с.

11. Кузнецова А.С. Значение глагольно-наречных сочетаний в древнеанглийском и современном английском языке // Сопоставительные исследования в области номинации и словообразования. – Донецк: ДонГУ, 1993. – С. 65-69.

12. Ненюкова А.С. К вопросу о взаимоотношении между предлогами и обстоятельственными наречиями в английском языке // Иностр. яз. в школе. – 1953. – № 4. – С. 3-10.

13. Castillo C. *Verb-Particle Combinations in Shakesperean English. A Syntactic Study* // Neuphilologische Mitteilungen. – 1994. – № 4. – P. 439-451.

14. Hiltunen R. *The Decline of the Prefixes and the Beginning of the English Phrasal Verb: the Evidence from Some Old and Early Middle English Texts*. – Turku, 1983. – 251 p.

15. Live A. *The ‘take-have’ Phrasal in English*. – *Linguistica*. – 1973. – 95. – P. 31-50.

16. Potter S. *English Phrasal Verbs* // *Philologica Pragensia*. – 1965. – № 2-3. – P. 285-289.

17. Taha A.K. *The Structure of the Two-word Verbs in English* // *Reading in applied English Linguistics*. – New-York, 1964. – P. 130-136.

Надійшла до редакції 25.01.08

© 2008 В.А. Ущина
(м. Луцьк)

СТРАТЕГІЇ РИТОРИЧНОЇ ДОМІНАНТНОСТІ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

УЩИНА В.А. СТРАТЕГІЇ РИТОРИЧНОЇ ДОМІНАНТНОСТІ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Завданням статті є спроба пояснити феномен “політична поведінка” шляхом аналізу мовленнєвої поведінки мовців-політиків. Ми пов’язуємо політичні ситуації, у яких відбувається комунікативна інтеракція, зі структурами дискурсу за допомогою проміжного рівня у вигляді стратегічних функцій. Поняття “стратегічної функції” уможливило аналіз лінгвістичних засобів, які використовуються в політичному дискурсі для реалізації політичних амбіцій, що асоціюються з владою та домінантністю.

УЩИНА В.А. СТРАТЕГИИ РИТОРИЧЕСКОЙ ДОМИНАНТНОСТИ И ИХ РЕАЛИЗАЦИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Задание статьи состоит в том, чтобы попытаться объяснить феномен “политическое поведение” путем анализа речевого поведения говорящих-политиков. Мы связываем политические ситуации, в которых происходит коммуникативная интеракция, со структурами дискурса при помощи промежуточного звена в виде стратегических функций. Понятие “стратегической функции” дает возможность проанализировать лингвистические средства, используемые в политическом дискурсе для реализации политических амбиций, которые ассоциируются с властью и доминантностью.

USHCHYNA V.A. STRATEGIES OF RHETORICAL DOMINANCE AND THEIR REALIZATION IN POLITICAL DISCOURSE

The target of the article is to attempt to explain the phenomenon of ‘political behaviour’ via analysis of ‘linguistic behaviour’ of politicians (speakers). We link political situations and processes which involve communicative interaction to the levels of discourse organization by way of intermediate level, which we call ‘strategic functions’. The notion of strategic functions enables us to focus on the linguistic details that contribute to the understanding of the phenomena, to which people intuitively refer as to ‘power’, ‘dominance’ and ‘inequality’. It is shown that linguistic mechanisms of argumentation enable politicians (speakers) to achieve their communicative goals and to satisfy their political ambitions by gaining rhetorical dominance. Unlike power, dominance is embodied in subtle, routine, everyday forms of text and talk that appear natural and acceptable to recipients. The main communicative strategies of rhetorical dominance are based on this opposition: the strategy of positive self-presentation and the strategy of the opponent’s negative presentation. To establish the ties between the micro-level of a text and the macro-level of political discourse we determined “strategic functions” of the discourse means used by the speakers, which influence the text structure and play a key role in the rhetorical dominance realization. As a result we distinguished the following strategic functions of the speech behavior: imperative function, legitimatization function and simulation function.

Ключові слова: політичний дискурс, домінантність, лінгвістична маніпуляція, стратегічна функція.

Ще у працях Цицерона та Аристотеля так само, як у сучасних вченнях про політичну риторику (6, 11, 12, 13, 14, 15), основна увага науковців зосереджена на мовних засобах реалізації таких позамовних цілей як *влада, контроль та домінування*.

Політична комунікація часто асоціюється з різноманітними формами лінгвістичної маніпуляції та стратегіями, які уможливають управління свідомістю і контроль над менталітетом широкого загалу, а також зі спробами створити видимість взаємної згоди або сфабрикувати консенсус в інтересах можновладців [11, с. 274].

Аналіз складних процесів актуалізації домінування з допомогою маніпуляції вимагають детального вивчення соціальних, когнітивних та дискурсивних елементів

структур, стратегій та процесів створення ментальних репрезентацій, що використовуються в сучасних суспільствах для продукції та репродукції домінантності.

Домінантність знаходить своє дискурсивне вираження на різних рівнях дискурсу: в той час, як особливості інтеракціональної домінантності (ІД) виявляються в основному на поверхневому інтерактивному рівні структури тексту, через контекстні моделі комунікативної ситуації, то особливості риторичної домінантності (РД) простежуються в глибинних структурах семантичних моделей значень та інформації, оскільки саме багатогранна проблема значення або дискурсивної семантики лежить в основі дослідження взаємообумовленості асиметричних комунікативних відносин з когнітивними можливостями інтерпретації.

Лінгвістичні форми не бувають вільно вибраними, мовні вибори узгоджуються з серією політичних, соціальних та культурних обмежень. Ці обмеження означають, що людьми можна *маніпулювати*, не лише дотримуючись раніше визначених нижчих (вищих) ролей та статусів, а й встановлюючи новий порядок такого розподілу з допомогою цілого ряду стратегій домінантності, які є невід'ємною частиною контрольних систем мови та суспільства.

З метою встановлення зв'язків між мікрорівнем мови тексту і макрорівнем політичного дискурсу, нам видається доцільним визначити "*стратегічні функції*" [8] використаних Продуцентами дискурсивних засобів, які впливають не лише на структуру тексту, а й відіграють провідну роль у встановленні РД.

У результаті аналізу фактичного матеріалу визначено такі стратегічні функції мовленнєвих дій, які ми умовно назвали "політичними", оскільки вважаємо потенційно політичними такі комунікативні акції, що тією чи іншою мірою пов'язані з владою або прагненням до неї шляхом досягнення РД: наказова функція, функція легітимізації та симулятивна функція.

1. Наказова функція. У своєму неприхованому вираженні наказова функція виконується мовленнєвими актами, підтвердженими легальними санкціями: директивами, командами, законами і т. і. У комунікативній ситуації політичних дебатів такі мовленнєві акти якщо і трапляються, то є винятковими. Характерними для політичних дебатів є прояви наказової функції, які ми умовно розділили на дві групи: 1) виконані стосовно контактного Реципієнта (безпосередніх учасників комунікативної взаємодії – модератор і респонденти-політики) – явні; 2) виконані стосовно дистантного Реципієнта (масовий слухач) – приховані. До першої групи належать функції стратегій встановлення формального інтеракціонального порядку проведення дебатів:

- контроль за просторово-часовими параметрами інтеракції (“*Time is up, Vice President*”, “*Two minutes response, Governor Bush*”, “*Wait, hold on one second*” etc);
- контроль чергування реплік (“*Your turn to speak, Governor Bush*”)
- топікальний контроль (“*New question, new subject*”).

Наказова функція стратегій домінантності в умовах політичних дебатів, яка виконується прямими директивами – це прояв ІД, оскільки вона безпосередньо пов’язана з формальним розпорядком проведення дебатів та розподілом інтеракціональних ролей.

У цій статті нас цікавлять *приховані прояви наказової функції*, що виконуються політиками-респондентами і сприяють реалізації таких стратегій РД: (1) заклики до дії та (2) риторичні заповіді, які виражені непрямыми директивами.

(1) Ідентифікація ілокутивної інтенції мовця базується на ролі інтерпретованого висловлювання в призведенні контексту взаємодії комунікантів до такого стану, який створював би умови для зміни психологічного стану адресата. Тип цього психологічного стану корелює з притаманним тому чи іншому типові ілокутивного акту психологічним станом мовця. Так, для директивів – це бажання, щоб адресат здійснив якусь дію та виникнення мотивів відповідної дії. Когнітивні інтеракціональні моделі політичних дебатів диктують їх учасникам неможливість вживання директивів з конкретними ілокутивними функціями й обумовлюють деякі структурно-семантичні особливості реалізації в них директивів з допустимими ілокутивними функціями: непрямих мовленнєвих актів, які можуть інтерпретуватись безпосередніми слухачами, як заклики до дії. У подібних закликах мовці користуються численими лінгвістичними конструкціями з непрямыми наказовими функціями:

1) Граматична конструкція *it's time to*:

“*it's time to put the marker down*”, “*it's time for this country to set its sights high again*”, “*It's time to accelerate this trend*”.

2) Функціональні кореляти типу *It's important, It is necessary*:

“*It's important to cut the top rates*”; “*It's important to make sure people who are on the outskirts of poverty get a tax cut as well*”.

3) Модальні дієслова із значенням примусовості дії *must, should, have to, ought to*:

“*Schools must open up their facilities*”. “*We must save Social Security...*”; “*We ought to consider the fact...*”; “*We ought to be forgiving third-world debt...*”; “*We have to make certain that in this country...*”; “*We have to give the teachers the training and support they need...*”; “*The federal government can and should cooperate in the effort to preserve...*”(Bush, June 1, 2000; Gore, June 18, 1999; McCain, February 10, 2000; Democratic Debate February 6, 2000).

Мовленнєве варіювання цих форм регулюється такими факторами, як авторитетність мовця, соціально-психологічна дистанція між комунікантами, принцип бенефактивності, що визначає ступінь зацікавленості мовця чи адресата в дії, до якої спонукає висловлювання [2, 8; 3, 9-10; 9, с. 114].

(2) Крім ‘закликів до дій’, наказова політична функція притаманна також і **‘риторичним заповідям’**. У випадку “втрати конкретного адресата” змінюється комунікативний статус мовлення, перетворюючи наказ у риторичну заповідь, етичну рекомендацію або сентенцію невизначеного призначення [1, с. 360]. Наприклад:

“Take the tax issue, which is a real issue” (Steve Forbes, January 7 2000);

“Hear me now: we will take the White House in November for these people” (A. Gore, June 13, 2000);

“Imagine how we will transform education when all schools become thriving schools...” (A. Gore, June 13, 2000);

Лінгвістично такі мовленнєві акти оформлені як імперативні конструкції *‘Take’*, *‘Hear’*, *‘Imagine’*, проте насправді з наказами нічого спільного не мають.

Проблема непрямого мовленнєвого акту, сформульована у програмній роботі Дж. Серля “Непрямі мовленнєві акти”, “полягає в з’ясуванні того, яким чином мовець може за допомогою певного висловлювання виразити не тільки те, що безпосередньо має на увазі, а й щось інше... дещо більше” [5, с. 196]. Якщо прямі директивні акти в термінах цього дослідження трактуються як прояви інтеракціональної домінантності одного з учасників, то непрямі директиви – це прояви риторичної домінантності. Крім того, аналіз наказової функції стратегій домінантності в мовленнєвій ситуації політичних дебатів доводить їх цілковиту залежність від фактора адресата – як правило, прямі директиви виконуються стосовно контактного Реципієнта (ІД), а непрямі директиви виконуються стосовно дистантного Реципієнта (РД).

Наказова стратегічна функція імперативних граматичних конструкцій, виконаних стосовно дистантного Реципієнта, межує з функцією легітимізації.

2. Функція легітимізації (узаконення). Політичні діячі лише в екстремальних випадках використовують фізичні ресурси влади як засіб домінування. В основному ж вони діють з допомогою дискурсу – мовленнєвого впливу на слухачів. Функція легітимізації встановлює легітимність дій політика, про які повідомляється лінгвістично – в експліцитному твердженні або в імпліцитному повідомленні. Техніки легітимізації містять:

1) аргументи про потреби виборців (*“I think we have to have welfare reform taken to the next stage. I think that we have got to balance the budget every single year. I think we need to*

put Medicare and Social Security in a lock box”, “*It’s time for our nation to come together and do what’s right for the people*”). Для подібних аргументів характерне перенасичення дієсловами “ментальної семантики” (*I think, I believe, I know etc*). Семантична структура таких дієслів дає змогу споріднити їх завдяки наявності в дієслів цієї семантики “гіперсеми досвіду” [4, 5] – розумового чи перцептивного. Зазначені дієслова вичерпно експлікують психічну процесуальність у свідомості комунікантів під час аргументаційної взаємодії. На базі цих аргументаційно-активних лексем визначається також синтаксична конструкція спонукальності “***I know / think / believe we have / have got / must / need***”, що здатна відбивати не лише категорії мислення та логіку розвитку дискурсивних одиниць, а й маніпулятивність їх уживання. Крім того, серед типових мовних засобів стратегічної легітимізації своїх дій Продуценти-політики активно використовують прономінальні мовні одиниці ‘*we*’, ‘*I*’ як дейктичні засоби маніпулятивного “включення-виключення” адресата до власних дій.

2) прокламація загальних ідеологічних принципів (“*a major choice between competing political philosophies*”, “*a huge difference in this campaign*”) (“*Our nation gains their talents and shows its values*”, ‘*As President Kennedy said, ‘It is not enough for a great nation merely to have added new years to life – our objective must also be to add new life to those years*’). Як правило, у таких аргументах мовці проголошують загальновідомі істини, часто цитуючи знаменитих референтів, з метою надання своїм словам додаткової переконливості: ‘*As President Kennedy said*’. Подібним мовленнєвим актам характерна позитивна забарвленість, оскільки оцінка є вербалізованим результатом кваліфікуючої діяльності людської психіки, а тому виявляється надзвичайно дієвим засобом переконування. Позитивна оцінка даних аргументів виражається лексичними засобами, яким характерна семантика емоційно-гіперболізованого представлення причетності до однієї спільноти: “*a major choice*”, “*a huge difference*”, “*Our nation gains their talents and shows its values*”, “*a great nation*”;

3) протиставлення власних позитивних рис та досягнень і негативних рис та дій супротивника (“*Now, for every dollar that I propose to spend on education, he spends five dollars on a tax cut for the wealthiest one percent*”, “*It’s a difference between big, expanding federal government that wants to think on your behalf and a plan that meets priorities and liberates working people to be able to make decisions on your own*”);

Категорія оцінки пов’язана з вираженням смислових відтінків та градацій. Оцінка факту, дії, явища виражається, в першу чергу, лексичними засобами, які втілюють спроможність градувати релевантний семантичний потенціал згідно з “принципом

суб'єктивних переваг” [4, 8]. Так, переваги надаються власним діям та планам, а вчинки противника тавруються як негативні: протиставлення ‘[...] *I propose to spend on + , he spends* – ‘ контраст між ‘[...] *big, expanding federal government*’ та ‘*plan that meets priorities, liberates working people*’;

4) вихваляння та величення власних заслуг (“*Look, we’ve got the biggest surpluses in all of American history*”, “*We’re one of the first states that said you can sue an HMO for denying you proper coverage*”, “*We have seen the strongest economy in the history of the United States, lower crime rates for eight years in a row, private home ownership ever*”, “*I want to lay the foundation for groundbreaking economic innovation – so that America is the world capital of prosperity in the new century just beginning*”).

Стратегія вихваляння або самовеличення є характерною стратегією дискурсу передвиборчих дебатів, що носить рекламну природу. Лінгвістично оформлена як масоване вживання прикметників у найвищому ступені порівняння *the biggest, the strongest, the highest*, гіперболізація позитивності усіх згадуваних референтів, якщо це стосується власних планів ‘*groundbreaking economic innovation*’, ‘*the world capital of prosperity*’.

Стратегічна функція легітимізації полягає у створенні припущення достовірності повідомлень, яким масовому слухачеві потрібно хоча б тимчасово вірити для того, щоб бути учасником комунікативної взаємодії (“*I’ve been a leader. I’ve been a person who has to set a clear vision and convince people to follow*”, “*Believe me, I see the future when the world is in peace...*” “*I will – I pledge to you, I will do whatever is necessary to make sure that it stays that ways*”, “*Let me tell you something about me. I kept my word. I have kept the faith. I kept the faith with my country*”).

Функціональний ефект легітимності досягається лексичними засобами персуазивної семантики ‘*convince*’, ‘*believe*’, ‘*pledge to you*’, синтаксичними паралелізмами та повторами “*I kept my word. I have kept the faith. I kept the faith with my country*”).

Іншою стратегією, що виконує функцію легітимізації, є стратегія солідаризації з масовим адресатом. Вона проявляється як:

- зниження стилю розмови, а саме – вживання політиками колоквалізмів “*buddy*”, “*this campaign is able to deliver some wow moments*”;
- віртуальне скорочення дистанції між мовцем та масовим слухачем шляхом прямого звертання до нього: “*My friends*”;
- вживання дискурсних маркерів привертання уваги співрозмовника: ‘*Look here*’, ‘*Listen*’;

• інтимізація тональності власної промови шляхом референцій до спогадів дитинства та сім'ї: *'Tipper and I', 'when my mother was a child in West Tennessee', 'my little brother'*.

Уживання всіх вищезгаданих дискурсних стратегій із функцією легітимізації спрямоване на створення Продуцентом власного позитивного образу успішного політика та вплив на інтерпретаційні процеси Реципієнта, пов'язані зі сприйняттям цього образу а отже, і на його кінцевий вибір.

3. Симулятивна функція. Політичний контроль передбачає контроль над інформацією та реалізується за допомогою дискурсного контролю. Дискурсний контроль може бути “кількісним та якісним” [6, с. 211]. Стратегію, що виконує симулятивну функцію й дає можливість політикам маніпулювати інформацією, кількісно неадекватною потребам слухачів та якісно невідповідною вимогам максими якості, за Грайсом [7], називають стратегією секретності.

Імплицитні значення є дієвим засобом для відволікання уваги реципієнтів від непевних та небезпечних референтів. Для передачі цих значень мовці-політики активно використовують такі стилістичні засоби, як евфемізм, метафора, гіпербола, літота, антитеза, іронія.

• Евфемізми набули широкого розповсюдження в політичному дискурсі як засіб завуальовування дійсного змісту висловлювань: *“people in Washington DC”* вживається замість *“federal Government”*, *“The Empire has passed, but the evil remains”* – Імперією називається колишній Радянський Союз, а злом – все, що з ним було пов'язане. Оскільки соціально-культурні та морально-етичні погляди суспільства формують позитивну або негативну оцінку тих чи інших предметів і явищ, суспільні умовності безпосередньо впливають на використання мовних засобів та сприяють появі евфемістичних найменувань до вже існуючих найменувань.

• Метафора – універсальний у своїй основі засіб переосмислення значень слів та перенесення найменування з одного денотата на інший, транспозиція найменування відбувається на основі подібності двох об'єктів (*“to keep up the drumbeat on live broadcasts”*, *“we took a hit, got one right in the stomach”*).

• Гіпербола в дискурсі політичних дебатів виконує функцію навмисного перебільшення властивостей предмета чи явища з метою приписування їм певних ознак більшою мірою, ніж вони реально мають. За допомогою гіперболи мовець-політик намагається підсилити враження, підкреслити позитивність або негативність описуваного предмета – як правило, перебільшуються власні позитивні ознаки й негативні ознаки опонента (*“abundant prosperity”*, *“overall economic growth”*, *“strongest economy”*, *“I will*

search out every last dime of waste and bureaucratic excess'). Оскільки гіпербола – перебільшення умисне, то Продуцентом визнається, а Реципієнтом усвідомлюється її умовність.

- Літота використовується політиками як засіб риторичного применшення або послаблення позитивних / негативних характеристик предмета мовлення, і має специфічну семантико-синтаксичну структуру: використання частки *not* перед словом з негативною семою або заперечним префіксом (*I am not unready*', *it's not a decrease*'). Літота розглядається як різновид транспозиції – заперечне за формою речення виявляється стверджувальним за змістом.

- Антитеза (*Instead of the biggest deficits in history, we now have the biggest surpluses. Instead of quadrupling our national debt, we've seen the creation of almost 19 million new jobs. Instead of deep recession and high unemployment, America now has the strongest economy in history*'). Антитеза містить контрастне протиставлення референтів, а тому є одним із найчастіше вживаних стилістичних прийомів для реалізації інтенції створення власного позитивного іміджу.

- Іронія (*If Governor Bush is a reformer, I'm an astronaut*'). Іронія – це також засіб переносу найменування з одного денотата на інший, але, на відміну від метафори, яка базується на подібності двох денотатів, іронія базується на протилежності експліцитно вираженої позитивної оцінки денотата та імпліцитно припущеної негативної оцінки денотата.

Усі перераховані стилістичні прийоми вживаються політиками для реалізації симулятивної функції й трактуються нами як семасіологічні засоби реалізації стратегій секретності та емоціоналізації. Їх використовують для здійснення когнітивного ефекту концептуального *дефокусування* небажаних референтів та *фокусування бажаних* з точки зору Продуцента *референтів*, незалежно від того, чи це об'єкти, чи дії.

Екстремальні випадки використання стратегії секретності – це банальна брехня, а секретність у політичних дебатах проявляється у прикриванні дійсних поглядів політиків-мовців вербальними ухиляннями, лінгвістично вираженими у структурах з *'but'*: *"I'm not opposed to benefits, but..."* *"I'm not against it, but..."* *"I don't think the National Rifle Association ran that ad, but let me just tell you my position on guns in general."* *"I'm not for gay marriage, but..."* *"I don't think they ought to have special rights, but..."*

Отже, проаналізувавши політичні функції стратегій риторичної доміантності, ми приходимо до висновку, що стратегічне використання лінгвістичних засобів у політичних дебатах спрямоване на створення власного позитивного образу в умовах конфліктної

мовленнєвої взаємодії, адже передвиборча комунікація – це боротьба між конкуруючими дискурсами та компетивними інтенціями кандидатів. А нагородою у цій президентській гонці є встановлення “інтерпретативної” [10, с. 120] або риторичної домінантності, що означає перемогу саме тих семантичних пресупозицій, які були використані політиками як “єдиновірні” та “єдиноприпустимі” для навіювання потрібних їм інтерпретацій значень електорату. Таким чином, мета політика – звести варіанти інтерпретацій Реципієнта до закладеного ним єдиного інформаційного ядра, що відповідає його інферентній моделі.

Інакше кажучи, влада та домінантність мають непрямий, але дуже суттєвий вплив на менталітет людей, наприклад, засобами обробки та подання інформації мовцем саме так, як необхідно для спланування та скерування дій слухача. Переважна більшість форм соціальної влади в сучасних демократичних суспільствах проявляється як вид “ментального контролю”, здійснення якого, як правило, відбувається через переконання, аргументацію або інші форми комунікативного впливу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Арутюнова Н.Д.* Фактор адресата // Известия АН. Серия Литературы и языка. – Т.40. – 4. – 1981. – С. 356-367.
2. *Беляева Г.Н.* Коммуникативная ситуация и речевые акты просьбы в английском языке // Иностр. яз. в шк. – № 1. – 1987. – С. 6-8.
3. *Дудник Л.В.* Экстралингвистическая обусловленность вариативности речи (на материале структурных вариантов речевого действия): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – М., 1982. – С. 9-10.
4. *Ряполова Л.Г.* Аргументація у спонукальному дискурсі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1993. – 15 с.
5. *Серль Дж.Р.* Косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 17. – С. 151-169.
6. *Chilton P. & Schaffner C.* Discourse and Politics // In: T.A.Van Dijk (Ed.), Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction. Vol.2. Discourse as Social Interaction. – London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1997. – P. 206-230.
7. *Grice H.P.* Logic and Conversation // In: P.Cole, J.Morgan (eds.), Syntax and semantics, Vol.3: Speech acts. – New York: Academic Press, 1975. – P. 41-58.
8. *Halliday M.A.K.* Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. – London: Edward Arnold, 1978. – 256 p.
9. *Leech G.N.* Principles of Pragmatics. – L.; N.Y.: Longman, 1983. – 250 p.

10. *Stuckey M. and Antczak F.J.* The Battle of Issues and Images: Establishing Interpretive Dominance. // *Communicative Quarterly*. – Vol. 42. – No. 2. – Spring 1994. – P. 120-132.
11. *Van Dijk T.A.* Ideology. – London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 1998. – 374 p.
12. *Wodak R.* The Power of Political Jargon – a “Club-2” Discussion // In: *Language, Power and Ideology. Studies in Political Discourse*. Ruth Wodak (Ed.). – Amsterdam. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1988. – P. 137-164.
13. *Wodak R.* The Irrationality of Power // In: James A. Anderson (ed.) *Communication Yearbook / 12*. – Newbury Park. London. New Delhi: Sage Publications, 1989. – P. 76-94.
14. *Wodak R.* Introduction: Some Important Issues in the Research of Gender and Discourse // In: Ruth Wodak (ed.) *Gender and Discourse*. – London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1997. – P. 2-20.
15. *Wilson J.* Politically Speaking. The Pragmatic Analysis of Political Language. – Oxford: Basil Blackwell, 1990. – 203 p.

Надійшла до редакції 20.04.07

© 2008 Л.В. Щигло
(м. Київ)

СЛОВОТВІРНА ВАЛЕНТНІСТЬ ДІЄСЛІВНИХ ОСНОВ З КАТЕГОРІАЛЬНИМ ЗНАЧЕННЯМ АКТИВНОГО РУХУ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

ЩИГЛО Л.В. СЛОВОТВІРНА ВАЛЕНТНІСТЬ ДІЄСЛІВНИХ ОСНОВ З КАТЕГОРІАЛЬНИМ ЗНАЧЕННЯМ АКТИВНОГО РУХУ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті висвітлюється проблема структурно-семантичної взаємодії твірних основ із словотворчими афіксами, зокрема закономірності їх сполучуваності. Словотвірна валентність виявляється шляхом зіставлення похідних і вихідних одиниць з точки зору їх словотвірної (формальної) і семантичної структури. Словотвірна валентність притаманна похідним одиницям, тому формальна і семантична структури тісно пов'язані при утворенні і при визначенні семантики похідних слів.

ЩИГЛО Л.В. СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ВАЛЕНТНОСТЬ ГЛАГОЛЬНЫХ ОСНОВ С КАТЕГОРИАЛЬНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ АКТИВНОГО ДВИЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена проблеме структурно-семантического взаимодействия производящих основ и словообразовательных аффиксов, в частности, закономерностям их соединения. Словообразовательная валентность определяется путем сопоставления производных и исходных единиц с точки зрения их словообразовательной и семантической структуры. Словообразовательная валентность свойственна производным единицам, поэтому формальная и семантическая структуры тесно связаны при образовании и при определении семантики производных слов.

SCHIGLO L.V. WORD-FORMATION VALENCY OF VERBAL STEMS WITH CATEGORIAL MEANING OF ACTIVE MOVEMENT IN MODERN GERMAN

The article deals with the problem of structural-semantic interaction between underlying stems and word-formation affixes, in particular with the regularities of their combinations. Word-formation valency is determined via comparison of derivative and initial units from the point of view of their word-formation, i.e. their formal structure and semantic structure. Word-formation valency is inherent in derivative units, that is why formal and semantic structures are closely connected in formation and determination of semantics of the derivatives. Since word-formation valency is potential combinability of elements which make up the structure of words, it is relevant only to words divided into constituent elements with their own structure and semantics. Valency is potentiality to realize the principles and regularities of combinability of language units on the word-formation level; it is linguistic potency of the units of a certain level.

Structural and semantic interaction of underlying stems with word-formation affixes, particularly the regularities of their combinability, have not been given so far the attention they deserve, which determines topicality of the present study.

Word-formation valency of verbal bases with the categorial meaning of active movement is revealed by comparison of semantic and word-formation properties of underlying and derived stems, which involves establishing valency connections of underlying stems with the proper word-formation affixes at the semantic and morphological levels. The basic structural element in forming the word-formation paradigm is the underlying stem, which shows the ability to selectively combine with certain word-formation affixes, which agree structurally, semantically and grammatically. As a result of this word-formation process there appear derivatives in which the underlying stems realize their inherent word-formation valency. The affixes combined with the underlying stem, indicate the new formation grammatically, enriching the derivatives of the same roots with new semantic components. Word-formation valency is manifested in two aspects: formal-morphological and semantic. Formal-morphological valency is displayed in potential ability of word-formation affixes to combine with certain structural types of underlying stems within the limits of the same lexical grammatical class, in our case within the limits of a class of verbs with the categorial meaning of active movement. The word-formation analysis of derivative bases with the categorial meaning of active movement has shown that they have a different word-formation structure which is predetermined by valency potentialities of affixes. In this research the word-formation structure of the derivative bases with the categorial meaning of active movement is determined by the following parameters of the underlying stem which is combined with a word-formation prepositive formant: 1) the lexico-grammatical nature of the underlying stem; 2) the morpheme structure of the underlying stem; 3) the derivational structure of the underlying stem; 4) etymology of the underlying stem; 5) regularity of the verbal underlying stem. Selectivity of the components in a model is not reduced to the formal and genetic features of the bases. The problem of formation of derivative bases with the categorial meaning of active

movement is closely connected with that of semantic valency, i.e. semantic compatibility of the underlying stem and the word-formation formant.

Studying the word-formation valency of the verbal bases with the categorial meaning of active movement and the factors that determine it permits not only to deeper understand the mechanism of formation of verbs with the same root and the peculiarities of their semantic structure, but also to show interdependence of semantics of the derivative and underlying stems revealing changes that occur in their semantic and word-formation structures.

Ключові слова: словотвірна валентність, твірна основа, похідна основа

1. Вступні зауваження

1.1. Як відомо, в мовознавстві під терміном “валентність” розуміють сполучуваність мовних одиниць одного рівня [4, с. 8]. Інтенсивний розвиток теорії валентності дозволив розширити сфери її використання. Якщо спочатку в центрі уваги лінгвістів знаходилося вивчення зовнішньої валентності – синтаксичної і лексичної, то останнім часом з'явилися роботи, де висвітлюються питання валентності в таких областях мовознавства, як словозміна, формотворення, словотвір; на рівні фонем, на рівні граматичних морфем і на рівні словотворчих формантів. Так, у вітчизняній лінгвістиці одним із перших вчених, хто використав поняття валентності стосовно словотвору, є М.Д. Степанова. В одній із своїх робіт вона пише: “... ми будемо використовувати термін валентність в його широкому розумінні, як сполучувальну здатність однорівневих одиниць мови, що може проявлятися як в середині слова (внутрішньослівна або “внутрішня валентність”), так і між словами (міжслівна або “зовнішня валентність”)” [5, с. 25]. Для аналізу похідного слова і відображеної в його структурі словотвірної моделі можна скористатися терміном “словотвірна валентність”. Її називають ще “внутрішнім синтаксисом слова”, тобто дистрибуцією морфем, їх валентнісними властивостями [2; 4; 7; 8; 9; 10].

Оскільки словотвірна валентність – це потенційна сполучуваність елементів, які складають структуру слів, то про неї можна говорити лише стосовно слів, подільних на складові елементи, кожен з яких володіє структурою і семантикою. Можливість реалізації принципів, закономірностей сполучуваності елементів мови на словотвірному рівні є **валентністю**, що являє собою лінгвістичну потенцію одиниць даного рівня.

Структурно-семантична взаємодія твірних основ (ТО) із словотворчими афіксами, зокрема закономірності їх сполучуваності, є одним із малодосліджених теоретичних і практичних аспектів німецького словотвору [3; 6, с. 16], в цьому й полягає **актуальність** досліджуваної проблеми. **Метою** даної статті є аналіз словотвірної валентності дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові, який здійснюється з позиції формально-морфологічної та семантичної валентностей.

Словотвірна валентність дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху визначається шляхом зіставлення семантико-словотвірних властивостей твірних і

похідних основ, що передбачає встановлення валентнісних зв'язків ТО з відповідними словотворчими афіксами на семантичному та морфологічному рівнях. Основним конструктивним елементом формування словотвірної парадигми ми вважаємо ТО, яка проявляє здатність вибірково сполучатися з певними словотворчими афіксами, що гармонують з нею структурно, семантично і граматично. Внаслідок цього словотвірного процесу утворюються похідні, в яких ТО реалізує властиву їй словотвірну валентність [1, с. 19]. Афікси ж, сполучившись з ТО, оформляють новоутворення граматично, збагачуючи однокореневі похідні новими смисловими компонентами.

2. Формально-морфологічна валентність

2.1. Формально-морфологічна валентність виражається у потенційній здатності словотворчих формантів сполучатися з певними структурними типами твірних основ у межах одного й того ж лексико-граматичного класу, в нашому випадку в межах класу дієслів з категоріальним значенням активного руху. Словотвірний аналіз похідних основ з категоріальним значенням активного руху показав, що вони мають різну словотвірну структуру, яка зумовлюється валентнісними можливостями дієслівного препозитивного форманта. У нашому дослідженні словотвірна структура похідних основ з категоріальним значенням активного руху визначається такими параметрами твірної основи, яка поєднується зі словотворчим препозитивним формантом: 1) лексико-граматичною належністю твірної основи; 2) морфемною структурою твірної основи; 3) дериваційною структурою твірної основи; 4) етимологією твірної основи; 5) регулярністю дієслівної твірної основи. Розглянемо кожен із параметрів окремо.

Лексико-граматична належність ТО. Автохтонні дієслівні префікси *be-*, *er-*, *ent-*, *vor-*, *zer-* та напівпрефікси як відокремлювані *ab-*, *ein-*, *nach-*, так і відокремлювано-невідокремлювані *durch-*, *über-*, *im-* виконують нетранспонувальну функцію, утворюючи похідні основи з категоріальним значенням активного руху від твірних основ дієслів, наприклад: *gehen* – *іти*, *ходити* ← *be-* + *gehen* – *обходити* (*що-н.*), *ходити* (*де-ї.*), *springen* – *стрибати* ← *ent-* + *springen* – *втікати* (*від кого-н.*, *звідки -н.*), *fliegen* – *літати* ← *vet-* + *fliegen* *швидко проходить*, *летіти* (*про час*); *minuten*, *treten* – *ступати* ← *zer-* + *treten* *розтоптати*; *rozdaviti*, *rozterti* (*ногами*), *kommen* – *приходити* ← *an-* + *kommen* *прибувати*, *приходить*, *приїжджати*, *rasen* – *мчати* ← *durch-* + *rasen vi(s)* ← *промчати*, *пролетіти*, *rasen* – *мчати* ← *durch-* + *rasen vt* *промчати*, *пролетіти* (*по чому-н.*).

Морфемна структура ТО. В утворенні основ дієслів з категоріальним значенням активного руху беруть участь, головним чином, твірні основи кореневих дієслів, наприклад: *mitlaufen* *бігти разом з ким-н.*, ← *mit-* + *laufen* – *бігти*.

Лише незначна кількість ТО, що послужили базою для творення ПО з категоріальним значенням активного руху мають суфіксальну структуру. Суфіксальні ТО поєднуються з префіксами *be-*, *er-*, *ent-*, *ver-*: *beschleichen* – підкрадатися (до кого-н.), підстерігати (кого-н.), шпигувати (за ким-н.) ← *be-* + *schlei-chen* – крастися, підкрадатися, *erwandern* – набувати знань подорожуючи ← *er-* + *wand-ern* – подорожувати (пішки); мандрувати, блукати; займатися туризмом, *entklettern* – ← *ent-* + *klett-ern* – , *verkriechen* – залазити, забиватися ← *ver-* + *kriechen* – лазити.

Дериваційна структура ТО. ПО дієслів з категоріальним значенням активного руху утворюються шляхом поєднання префікса з ТО такої дериваційної структури:

1) ТО нульового акту деривації: *hetzen* – бігти щодоуху, з усієї сили ← *an-* + *hetzen* – підганяти, нацьковувати.

2) ТО першого акту деривації: *vorbeikommen* – проходити повз (кого-н., чого-н.) ← *vor-* + *beikommen* – наближатися (докого-н., чого-н.).

Виявлені ПО префіксальних дієслів з ТО цієї дериваційної структури містять лише один напівпрефікс *vor-*;

3) ТО першого акту деривації, які є результатом суфіксації. Це ТО з німецькими суфіксами *-ein*, *-ern*, *-dien*, *-sehen*, *-tschen*: *anhumpeln* – наближатися кульгаючи ← *an-* + *humpeln* – кульгати ← *hump* + *-ein*. Суфіксальні ТО беруть участь у творенні ПО з категоріальним значенням активного руху, поєднуючись з дієслівними префіксами *be-*, *er-*, *ent-*, *ver-* та напівпрефіксами *ab-*, *an-*, *durch-* та іншими.

Етимологічна характеристика ТО. У нашому дослідженні етимологія дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в складі похідних основ префіксальних дієслів представлена: а) кореневими ТО німецького походження: *mitreiten* – їхати верхи разом з ким-н.; супроводжувати верхи кого-н., *nachziehen* – тягти за собою, волочити; б) лише однією афіксальною ТО іншомовного походження, а саме, ТО *spazieren* (від італійського дієслова *spaziare*), яка повністю асимілювалась в сучасній німецькій мові.

Реіулярність дієслівних ТО. З метою встановлення особливостей валентності та словотворчих функцій дієслівних основ німецьких префіксальних дієслів з регулярною і нерегулярною структурою у віддієслівному словотворенні доцільно охарактеризувати дієслівні ТО, що поєднуються з дієслівними префіксами, з точки зору їх регулярності / нерегулярності.

Як показав словотвірний аналіз, основи дієслів з категоріальним значенням активного руху префіксами *be-*, *ent-*, *er-*, *ver-* та напівпрефіксами *ab-*, *an-*, *durch-*, *ein-* та іншими, переважно, корелюють за своєю структурою і семантикою з ТО нестандартних

(неправильних) кореневих дієслів німецького походження: *ersteigen* – *підійматися* (на гору), *vorlaufen* – *забігати наперед*; *бігти попереду*. В також можуть співвідноситися за своєю структурою та семантикою з ТО стандартних (правильних) кореневих і афіксальних дієслів: *abrauschen* – *зникнути з шумом*, *untertauchen* – *занурюватися* (про підводний човен); *пирнати*, *упірнати*.

3. Семантична валентність

3.1. Вибірковість конститuentів у моделі не вичерпується формальними і генетичними особливостями основ. Питання утворення девербативних префіксальних дієслів з категоріальним значенням активного руху тісно пов'язане з питанням семантичної валентності, тобто семантичної сумісності твірної основи і словотворчого форманта. Як префікси, так і твірні основи володіють певною лексичною вибірковістю. Тому важливим етапом дослідження є аналіз твірних основ за їх належністю до тієї чи іншої лексико-семантичної групи. З метою вивчення семантичної сполучуваності афіксів і твірних основ всі зафіксовані в нашому матеріалі дієслова, дієслівні основи яких вступають у взаємодію з препозитивними формантами, були піддані лексико-семантичному аналізу. Так, нами було виокремлено такі лексико-семантичні групи, які надали обширний матеріал для виявлення словотвірної семантичної валентності похідного і для вирішення проблеми впливу семантичних характеристик твірних основ на їх словотвірчі потенції. Розглянемо семантичні групи базових дієслів:

1. Семантична група зі значенням руху людини за допомогою ніг з домінантою *gehen*, де виокремлюються такі підгрупи з синонімічними рядами: 1) наближення до когось, до чого-небудь: *kommen*; 2) хаотичного руху: *toben*; 3) руху великої кількості людей: *ziehen*; 4) прогулянки, блукання, подорожування: *bummeln*, *wandern*, *schlendern*; 5) обмеженого руху: *treten*; 6) нерівномірного, невпевненого, незграбного руху як внаслідок фізичних вад, так і фізичної втоми, сп'яніння, необачності і т.п.: *hinken*, *humpeln*, *stolpern*; 7) що супроводжуються звуковим ефектом як внаслідок процесу дихання, так і самого процесу ходіння: *keuchen*, *klappern*, *latschen*.

2. Семантична група зі значенням швидкого руху: *laufen*, *rennen*, *sausen*.

3. Семантична група зі значенням руху стрибком: *springen*.

4. Семантична група зі значенням вертикального руху: *klettern*, *klimmen*.

5. Семантична група зі значенням руху положенні лежачи за допомогою рук і ніг: *kriechen*.

6. Семантична група зі значенням ковзання: *rutschen*.

7. Семантична група зі значенням руху по воді: *schwimmen*.

8. Семантична група зі значенням руху в повітрі: *fliegen*.

Виокремлені семантичні групи базових дієслів не претендують ні на повноту, ні на безперечність; семантична класифікація передбачає суто операційну мету – показати сумісність / несумісність словотвірних компонентів похідного слова з урахуванням семантики безпосередніх складників слова.

Механізм словотвірної сполучуваності однокореневих похідних на семантичному рівні досить складний і, на нашу думку, може бути об'єктивно описаний за допомогою компонентного аналізу значення ТО і словотворчих афіксів, оскільки виділення сем у їх смислових структурах дає змогу встановити словотвірні потенції ТО та роль афіксів у формуванні семантики похідних.

Аналіз девербативних префіксальних дієслів з категоріальним значенням активного руху показав, що препозитивні форманти виявляють словотвірну валентність на основі дієслів різної семантики, які входять в різні семантичні групи. Утворення від дієслівних основ за допомогою префіксів відзначаються самостійністю семантики префіксальних морфем і в процесі формування девербативних похідних не зливаються з семантикою твірних основ. Сполучившись з ТО, префікси додають їй лише додаткові смислові відтінки, виконуючи уточнюючу, конкретизуючу функцію, не змінюючи значення ТО. Так, похідні основи з префіксом *he-* співвідносяться з ТО дієслова нульового акту деривації і мають такі словотвірні значення (СЗ): 1) перехідності: *folgen vi(s) слідувати (за ким-н., за чим-н.)* ← *befolgen vt – іти за прикладом кого-н., наслідувати приклад кого-н.*; 2) цілеспрямованої дії, охоплення дією чого-н.: *befahren – їздити (по дорозі і т. н.), плавати (по морю і т.н.), befliegen облітати; пролітати (вздовж чого-н., над чим-н.) і т.н.*; 3) інтенсивності дії: *beeilen (sich) – квапитися, поспішати*; 4) орнативності: *fahren vt – возити, везти* ← *befahren vt – розвозити (що-н.; напр., гній на поле), ziehen* ← *beziehen – обтягувати, покривати; оббивати (меблі).*

Основи префіксальних дієслів, що утворилися за допомогою префікса *ent-* виражають такі СЗ: 1) віддалення, руху від вихідної точки, втечі звідки-н., від кого-н.: *entkommen – утікати від кого-н., ніти*; 2) інхоативності: *entfliegen – відлітати.*

З префіксом *er-* утворюються основи префіксальних дієслів зі СЗ: 1) результату дії: *ersteigen піднятися (на що-н.); досягати вершини (гори).*

Дієслівні основи з префіксом *ver-* мають такі СЗ: 1) віддалення, розсіяння: *verfliegen – випаруватися (про запах), verlaufen sich – розходить, розсіюватися (про туман)*; 2) переміщення чого-небудь на інше місце: *verrutschen – зповзти; зсунутися*; 3) створення перепони (напр. на шляху): *vertreten – перегородити (уіях кому-небудь)*; 4) зміну стану.

перетворення в що-небудь: *verkommen* (із затемненою семантичною мотивацією) – 1) *прийти в занепад*; 2) *перен. опускатися (про людину)*.

Похідні основи з префіксом *zer-* повністю втратили семантичний зв'язок з ТО. Вони мають такі СЗ: 1) деструкції (знищення, роздроблення): *zerschießen* – *розстрілювати, знищувати вогнем*, *zertreten* – *розтоптати, розчавити*; 2) розсіювання, розчинення, зникнення: *zergehen* – 1) *розчинятися; розходитися; розтанути (у воді і т. п.)* 2) *розтанути, розшивишийся* 3) *розходитися, розсіюватися (напр., про туман)*.

Виявлені дієслівні основи з напівпрефіксом *ab-* виражають такі СЗ: 1) віддалення від чого-н. *abfliegen* – *відлітати*; 2) усунення чого-н.: *abtreten* – *чистити, витирати (ноги об килимок)*; 3) інтенсивності дії, охоплення предмета дією: *abfliegen* – *облетіти (трапу, територію); патрулювати (район)*.

Дієслівні основи сполучаючись з напівпрефіксом *an-*, використовуються для творення похідних основ префіксальних дієслів з такими СЗ: 1) наближення, прибуття, доставки: *anführen* 1) *anfiegen прилітати, підлітати, ankommen прибувати, приходити, приїжджати; спорт, фінішувати, ankriechen – приповзти (про комаху)*; 2) набуття чого-н., придання чого-н. кому-н.: *anperziehen vt* – *прививати (вихованням)*; 3) початку або неповноти дії: *anführen від'їжджати*; 4) зростання, накопичення: *anlaufen зростати, накопичуватися (про борги)*.

Похідні основи з напівпрефіксом *auf-* мають такі СЗ: 1) дія спрямована вгору: *auffliegen* 1) *злітати, здійматися, зніматися* 2) *вибухати, висаджуватися у повітря*; 2) рух один за одним, а також наштовхування на що-н.: *auflaufen – мор. сісти на міліну; наштовхнутися, aufziehen* 1) *вишикуватися*; 2) *виходити на парад (на демонстрацію)*; 3) відкритого стану: *auffliegen – розкритися(про двері, вікна)*; 4) збільшення об'єму предмета, накопичення чого-н.: 1) *auffahren - навозити (напр. піску)* 2) *розм. наставити (на стіл страви)*; 4) *нав'язування чого-н.: aufdrängen - нав'язувати (напр. свою думку, дружбу кому-н.)*.

Дієслівним основам з напівпрефіксом *aus-* притаманні такі СЗ: 1) спрямованості дії зсередины назовні: *ausfegen – вимітати (сміття)*; 2) відхилення чого-н., кого-н. від шляху, від норми: *ausgleiten – посковзнутися; зісковзнути, вислизнути*; 3) вилучення: *ausziehen - витягувати, видьоргувати (напр. цвях, зуб)*; 4) розширення, збільшення об'єму чого-н.: *ausrollen – розкачувати (напр. тісто)*; 5) охоплення дією певного простору, а також прояву дії, стану в повному об'ємі: *ausfahren – 1) об'їжджати, не зрізаючи кутів* 2) *вижимати (швидкість)*; 6) зміни стану: *ausfahren – розбити, роз'їздити (дорогу) розтоптувати, стоптувати, розбивати (взуття)*.

Основи префіксальних дієслів, що утворилися за допомогою напівпрефіксу *bei-* виражають такі СЗ: 1) наближення до чого-н. або знаходження поблизу від чого-н.: *beikommen* підступати, наближатися, підходити цільно, упритул; 2) приєднання, співучасті в чому-н., згоди з ким-н., чим-н.: *beispringen* – поспішати на допомогу, допомагати (кому-н.), виручити (кого-н.); 3) додавання до чого-н.: *beifolgen* – додавати до чого-н., прикладати до чого-н..

Основи префіксальних дієслів як з відокремлюваним, так і з відокремлювано-невідокремлюваним напівпрефіксом *durch-* характеризуються такими СЗ. Так, виявлено такі СЗ основ дієслів з відокремлюваним напівпрефіксом *durch-*: 1) проходження через що-н., по чому-н.: *'durchkriechen* – проповзти крізь що-н., *'durchlaufen* – пробігати, проходити швидким кроком (по ч-н); 2) подолання перешкод або труднощів: *'durchbekommen* – розм. виходити (хворого); 3) пошкодження, зношення чого-н.: *'durchlaufen* – 1) протоптати, зносити (взуття, панчохи) 2) натерти ноги (під час ходьби), *'durchtreten* – протоптати (напр. чоботи); 4) інтенсивності, завершення дії: *'durchfegen* – швидко вимести.

Дієслівні основи з відокремлювано-невідокремлюваним напівпрефіксом *durch-* мають поодинокі утворення і виражають лише таке СЗ: 1) охоплення рухом якого-н. простору: *durchfahren* 1) обіхати, обїздити, 2) проїхати, пройти.

Похідні дієслівні основи з багатозначним напівпрефіксом *ein-* мають такі СЗ: 1) спрямованість дії всередину чого-н., а також знаходження всередині чого-н.: *einreiten* – в'їхати верхи (куди-н.); 2) приєднання кого-н., чого-н. до чого-н.: *einbeziehen* – включити, прилучати; 3) руйнування чого-н.: *einschießen* – прострілювати, руйнувати (артилерійським вогнем).

Дієслівні основи поєднуючись з напівпрефіксом *entgegen-* характеризуються тим, що всім їх ПО притаманний семантичний зв'язок з ТО. Виявлено похідні з таким СЗ: 1) рух назустріч: *entgegeneilen* - поспішати назустріч кому-н.

Дієслівні основи з напівпрефіксом *entlang-* виражають таке СЗ: 1) спрямованість руху вздовж чого-н.: *entlangfliegen* – летіти вздовж чого-н.

Лише з одією дієслівною основою сполучається напівпрефікс *gegenüber-*. ПО має таке СЗ: 1) відношення до чого-н, кого-н: *gegenübertreten* - підходити, відноситися (як-небудь до кого-н).

Поодинокі утворення виявлено при взаємодії дієслівної основи та напівпрефікса *mit-*. ПО мають таке СЗ: 1) сумісності дії, участі, супроводу: *mitgehen* – йти (разом з ким-н); супроводжувати (кого-н).

Дієслівні основи в поєднанні з напівпрефіксом *nach-* утворюють ПО з такими СЗ: 1) спрямованість дії слідом за ким-н., чим-н.: *nacheilen* – *поспішати, бігти за ким-н., чим-н.*; 2) відставання від кого-н., чого-н.: *nachhinken* – *розм. відставати; плентатися у хвості, nachtraben* – *плентатись (у хвості) (за ким-н.)*.

Виокремлені лексичні одиниці з відокремлюваним напівпрефіксом *über-* мають такі СЗ: 1) рух через що-н, вихід за певні межі: *überfahren* – *переїжджати, переправлятися на інший берег, übertreten* – 1) *виходити з берегів* 2) *спорт, заступити за лінію*.

Дієслівним основам з невідокремлюваним напівпрефіксом *über-* характерні такі СЗ: 1) спрямованості дії через що-н.: *überfliegen* – *пролітати над-н., перелітати що-н.*; 2) орнативності: *überziehen* – *обтягувати, покривати що-н. напр. тканиною*; 3) пропуску: *überfahren* – *проїхати (напр. закритий світлофор)*; 4) псування, пошкодження: *überjagen* – *загнати(коней), übertreten* – *вивернути ногу, оступитися (пошкодити собі ногу)*.

Основи з відокремлюваним напівпрефіксом *um-* виражають такі СЗ: 1) рух навколо чого-н., зворотній рух, поворот, об'їзд: *umfahren* – *робити крюк, їхати в об'їзд*; 2) звалення з ніг, наїзду на кого-н., що-н.: *umfahren* – *наїхати на кого-н, на що-н., повалити, збити з ніг, umrennen* – *повалити на бігу, збити з ніг кого-н.* 3) переміщення, зміни чого-н.: *umsteigen* – *пересаджуватися, пересідати в інший поїзд, вагон*.

ПО префіксальних дієслів з невідокремлюваним префіксом мають таке СЗ: 1) рух навколо чого-н. або оточення кого-н., чого-н.: *umdrängen* – *юрбитися навколо чого-н., навколо кого-н., umfahren* – *об'їжджати*.

Виявлені нами ПО префіксальних дієслів з відокремлюваними напівпрефіксом *unter-* мають такі СЗ: 1) рух вниз, під що-н., знаходження внизу, під чим-н., інколи знищення, смерті: *untergehen* – 1) *заходити (про світила)* 2) *тонутти* 3) *загинутти, unterziehen* – 1) *підтягувати, підводити, напр., балку під що-н.* 2) *одягати під низ, піддівати, напр., теплий одяг*; 2) підкорення чого-н., кого-н.: *unterbekommen* – *підкорити собі кого-н., що-н.*

СЗ префіксальних дієслів з невідокремлюваним префіксом такі: 1) рух під чим-н., поміщення чого-н. під що-н.: *unterfahren* – *прокладати дорогу під що-н.*; 2) проникнення куди-н., змішування, дезорганізації: *unterwandern* – *проникати (в країну, організацію тощо); порушувати однорідність (населення); розкладати (дезорганізувати)*; 3) здійснення дії нижче норми: *unterschreiten* – *не витратити (за кошторисом), не використати (виділені кошти)*.

Похідні основи з напівпрефіксом *vor-* співвідносяться з ТО дієслова і мають таке СЗ: 1) рух вперед або постановка предмета попереду кого-н., чого-н., перед ким-н., чим-н.:

vorreiten *їхати (верхи) попереду кого-н.*; 2) рух повз кого-н., чого-н.: vorbeiziehen – *проходити повз (кого-н., чого-н.; про процесію).*

При взаємодії дієслівної основи з напівпрефіксом *zu-* утворюються ПО зі СЗ: 1) наближення в бік кого-н., чого-н.: *zufahren* – *під'їжджати (до чого-н.), zufliegen* – *підлітати, прилітати(до чого-н.).*

4. Висновки

Усе вищесказане дає можливість сформулювати основні закономірності словотвірної валентності дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху різної словотвірної структури з автохтонними дієслівними формантами при утворенні ПО з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові.

1. Дієслівні основи з категоріальним значенням активного руху німецького походження надають перевагу комбінуванню з автохтонними дієслівними префіксами;

2. ТО німецьких кореневих неправильних і правильних дієслів з категоріальним значенням активного руху можуть поєднуватися з префіксами *be-, ent-, er-, ver-* та напівпрефіксами *ab-, an-, durch-, ein-* тощо;

3. Дієслівні основи з категоріальним значенням активного руху афіксальної структури LV^{suf} поєднуються, переважно, з префіксами *be-, er-, ver-* та напівпрефіксами *ab-, an-, durch-*;

4. Аналіз валентних зв'язків дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху автохтонними дієслівними формантами дозволяє визначити особливості їх словотворчої активності: кореневі дієслівні основи посідають перше місце за активністю; суфіксальні дієслівні основи є менш активними; інші демонструють словотворчу пасивність.

5. Вивчення словотвірної валентності дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху та чинників, що її зумовлюють уможливило глибше зрозуміти не лише механізм утворення однокорневих дієслів з категоріальним значенням активного руху, особливості смислової структури похідних дієслів з категоріальним значенням активного руху, а також і, це є головним, показати взаємозалежність семантики похідного і твірного слова, враховуючи зміни, які відбуваються в їх семантико-словотвірних структурах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Беляева Т.М.* Словообразовательная валентность глагольных основ в английском языке. – М.: Высш. шк., 1979. – 184 с.
2. *Ищенко Н.Г.* Словообразовательная синонимия в современном немецком языке:

Монографія. – К.: Изд-ий центр КГЛУ, 2000. – С. 176-189.

3. *Каравашкин В.И., Ефимов Р.В.* Внутренняя валентность слова: Теория и практика. Учебное пособие. – Харьков: Константа, 1999. – 112 с.

4. *Степанова М.Д.* Теория валентности и валентный анализ. – М.: Наука, 1973. – 110 с.

5. *Степанова М.Д., Хельбиг Г.* Части речи и проблема валентности в современном немецком языке. – М.: Высш. шк., 1978. – С. 25.

6. *Степанова М.Д.* О внешней и внутренней валентности // *Иностр. языки в школе.* – 1967. – № 3. – С. 16.

7. *Erben J.* Einführung in die Wortbildungslehre. 3. neubeard. Auflage. – Berlin, 1993.

8. *Henzen W.* Deutsche Wortbildung. – Tübingen, 1965.

9. *Kühnhold I.* Beobachtungen zu den Verbalpräfixen ab-, aus-, ent- // *Studien zur Syntax des heutigen Deutsch. Sprache der Gegenwart.* – Bd. YI. – Düsseldorf, 1970. – S. 269-274.

10. *Kühnhold I.* Präfixverben // *Deutsche Wortbildung. Erster Hauptteil. Das Verb. Sprache der Gegenwart.* – Bd. XXIX. – Düsseldorf, 1973. – S. 341-375.

Надійшла до редакції 09.09.07

РОМАНСЬКІ МОВИ

© 2007 О.М. Мокра
(м. Горлівка)

ЗСУВ ОПЕРАТИВНОЇ ДІЛЯНКИ ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЯК ЧИННИК АСИМЕТРІЇ ЗАПЕРЕЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

МОКРА О.М. ЗСУВ ОПЕРАТИВНОЇ ДІЛЯНКИ ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЯК ЧИННИК АСИМЕТРІЇ ЗАПЕРЕЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ

У статті розглядається проблема кореляції лінійної позиції заперечних засобів та їхнього впливу на семантичну та комунікативну будову заперечного висловлення. Мовознавці неодноразово зазначали, що запереченню не завжди підлягає той елемент, перед котрим стоїть заперечний засіб. Процес порушення симетрії носить назву зміщення заперечення. Аналіз семантико-синтаксичної структури висловлення допомагає експлікувати наслідки перенесення заперечення та констатувати, що зміщене заперечення підпорядковує собі той елемент, який перебуває у комунікативному центрі.

МОКРАЯ О.Н. СМЕЩЕНИЕ СФЕРЫ ДЕЙСТВИЯ ОТРИЦАНИЯ КАК ФАКТОР АСИМЕТРИИ ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ

В статье рассматривается проблема корреляции линейной позиции отрицательных средств и их действия на семантическую и коммуникативную структуру отрицательного высказывания. Лингвисты неоднократно отмечали, что отрицанию не всегда подлечит тот элемент, перед которым стоит отрицательное слово. Процесс нарушения симметрии носит название смещенного отрицания. Анализ семантико-синтаксической структуры высказывания позволяет объяснить последствия перенесения отрицания и констатировать, что смещенное отрицание подчиняет себе тот элемент, который находится в коммуникативном центре.

МОКРА О.М. DISPLACED NEGATION AS A FACTOR OF ASYMMETRY IN NEGATIVE STATEMENTS

This paper considers the problem of correlation of the linear arrangement of means of negations and their influence upon semantic and communicative structure of the negative sentence. Linguists have repeatedly pointed out that negation does not always comply with the element preceded by the negative word. Broken symmetry in negation is called displaced negation. Syntactic and semantic factors that cause the asymmetry between the manner and matter tangent to negation have been analysed. The influence of displaced negation on the semantic and communicative structure of a statement permits a conclusion that the offset of the operative area of negation is caused by the semantics of the predicate in the principal clause. Displaced negation subordinates the element which is situated in the communicative center being the rheme of a statement.

Ключові слова: перенесення заперечення, зміщене заперечення, асиметрія форми та змісту заперечного висловлення.

Заперечним висловленням притаманна послідовна асиметрія форми та змісту: формально стверджувальні речення набувають заперечної семантики через вживання неграматичних засобів вираження заперечення і, навпаки, формально заперечні речення не отримують заперечного змісту. Втім, наш інтерес становить спостереження за дещо іншою проблемою, а саме, за співвіднесеністю лінійної позиції заперечних засобів та їхнім впливом на семантичну та комунікативну будову заперечного висловлення. Мовознавці неодноразово зазначали, що запереченню не завжди підлягає той елемент, перед котрим стоїть заперечний засіб. Процес порушення симетрії при запереченні має різні назви – “зміщення” [4; 7], “перенесення” [2, с. 47], але сутність мовного явища від цього не

змінюється. Асиметрія синтаксичної, семантичної та комунікативної структур висловлення спонукає звернутися до поняття “сфера дії заперечення”, під яким розуміється семантична та комунікативна скерованість формальних покажчиків заперечення, які займають ту чи іншу лінійну позицію.

Мета статті – визначити синтаксичні та семантичні чинники, які зумовлюють асиметрію між формою і змістом, дотичними до заперечення, а також з'ясувати наслідки впливу зміщеного заперечення на семантичну та комунікативну будову висловлення.

Об'єктом дослідження виступають контекстні ситуації, у яких заперечення зазнає звуження або розширення своєї зони впливу у висловленні.

У статті називатимемо заперечення зміщеним, коли воно семантично пов'язане зі словом, з яким не перебуває у синтаксичному зв'язку [6, с. 2; 5, с. 150-160].

Логічно припустити, що існують два різновиди цього феномену: вузька та широка оперативна ділянка заперечення.

Вузька сфера дії заперечення.

У заперечному висловленні елементом, який майже завжди оточений засобами заперечення, є предикат. Попри таку структурну позицію, існують контексти, у яких дієслово перебуває поза межами дії заперечення. Схематично така позиція відповідає формулі: ((NEG (x)) (verbe)).

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє виокремити контекстні ситуації, у яких оператори заперечення не скеровують своєї дії на групу предиката.

1. У конструкціях із частковим запереченням, за умов відсутності елемента *ne*, негатор *pas* має обмежену оперативну ділянку. У висловленні:

Je repère avant les autres les gens pas nets [12].

предикат *repérer* перебуває поза межами дії заперечного оператора *pas*, скерованого на прикметник-означення *nets*.

= *Je repère avant les autres les gens (qui ne sont) pas nets*.

2. Заперечення у вставних конструкціях або підрядних реченнях, які позначають часові відношення, не охоплює своєю дією предикат головного речення :

Il est parti il n'y a pas un mois [11; 196].

До оперативної ділянки заперечення потрапляє лише обставина часу.

Il n'y a pas un mois qu'il est parti.

3. За умови присутності у висловленні кванторних слів, заперечення скеровує свою дію саме на них, а не предикат. Такими кванторними словами є:

– прикметник *tout*:

Tous les étudiants ne sont pas venus.

Формально заперечення є абсолютним, але семантичне розгорнення висловлення свідчить про те, що предикат перебуває поза межами його дії:

Les étudiants sont venus, mais ce n'est pas le cas de tous les étudiants.

– прислівник *beaucoup*:

Pas beaucoup de films sont mis en compétition à ce festival [13].

= *Les films (il n'y en a pas beaucoup) sont mis en compétition.*

– прислівник *moins*:

Il a écrit pas moins de 5 pièces.

Сполучення *pas + moins* набуває позитивного змісту:

= *Il a écrit 5 pièces.*

Широка сфера дії заперечення

На противагу проаналізованому вище феномену обмеження сфери дії заперечення, існують контексти, у яких запереченню підлягає позитивний зміст елементів речення, синтаксично не зв'язаних із заперечними засобами. Лінійна позиція предикатного заперечення не означає його скерованості на дієслово. Сфера впливу заперечення розширюється і охоплює не лише предикат *i*, насамперед, не предикат, а інший або інші елементи висловлення. Аналіз контекстних ситуацій на базі текстового матеріалу доводить, що у переважній більшості це складнопідрядні речення. У них заперечення формально реалізується лише у головному реченні, але під впливом його дії спростовується логічний зміст підрядного:

Vaut mieux pas qu'il souffre [10; 935].

≈ *Vaut mieux qu'il ne souffre pas.*

Elle préfère pas rester debout [10; 695].

≈ *Elle préfère ne pas rester debout.*

Питання зміщення заперечення у складнопідрядному реченні було предметом розгляду багатьох науковців. Слідом за Ч. Філмором, який сформулював правило перенесення заперечення в згаданих реченнях [9, с. 1963], О. Єсперсен слушно зауважив, що заперечення переміщується від головного предиката до допоміжного, через те, що сила тяжіння останнього більша: він притягує заперечення, наче земля яблуко [8, с. 92].

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити припущення, що зміщення сфери дії заперечення в складнопідрядних реченнях зумовлюється змістом предикатів головного речення. Зміна скерованості заперечення відбувається в реченнях із предикатами сприйняття, думки, знання. Семантична репрезентація висловлення віддзеркалює нестандартність інтерпретації заперечення:

Je n'imagine pas que MAM (Michèle Alliot-Marine) fasse prendre le risque à Chirac de perdre Paris... [14; 4].

= *Ce n'est pas le cas que MAM fasse prendre le risque à Chirac de perdre Paris ...*

Оператор заперечення *ne pas* поширює свою дію на підрядну пропозицію, а не на предикат головного речення:

J'imagine que NEG (perdre Paris (le risque) faire prendre (MAM)).

Дужками відокремлюється сфера дії заперечного оператора та позначаються різні рівні підпорядкованості елементів речення.

Серед наведених вище предикатів сприйняття, думки та знання виокремлюються декілька груп дієслів:

– із значенням можливого або ймовірного твердження: *paraître, s'imaginer, penser, sembler, croire*:

Je ne crois pas que l'on puisse comprendre Racine avant l'âge de 25 ans [15; 110].

≈ *Je crois qu'on ne peut pas comprendre Racine avant l'âge de 25 ans.*

Il ne semble pas qu'il regrette les jardins du Grand Seigneur... [16; 151].

≈ *Il semble qu'il ne regrette pas les jardins du Grand Seigneur.*

– із значенням вірогідної реалізації дії у майбутньому: *souhaiter, conseiller*.

Les grands stratèges irakiens ne conseillent pas de livrer bataille en terrain découvert [13].

≈ *Ils conseillent de ne pas livrer bataille en terrain découvert.*

– із різними модальними значеннями: *falloir, devoir, vouloir*:

Il ne faut pas que l'on l'avertisse tout de suite [11; 996].

≈ *Il faut qu'on ne l'avertisse pas tout de suite.*

On ne doit pas l'avertir tout de suite.

≈ *On doit ne pas l'avertir tout de suite.*

On ne veut pas l'avertir tout de suite.

≈ *On veut ne pas l'avertir tout de suite.*

Інвентаризація контекстних ситуацій дозволяє поділити їх умовно на три групи:

- 1) контексти, які зберігають семантику висловлення при зміщеному запереченні;
- 2) контексти, які уможливають відносну семантичну еквівалентність семантики висловлень;
- 3) контексти, які спричиняють модифікацію семантичного змісту висловлення.

Контексти, у яких семантичний зміст висловлення не зазнає модифікацій, і заперечення не переноситься з модусу на диктум, реалізуються за допомогою предикатів думки або судження:

Je ne pense pas que ce projet se réalise [17; 95].

= *Je ne pense pas que P* (заперечення скероване на модус);

Je pense que ce projet ne se réalise pas.

= *Je pense que non-P* (заперечення скероване на диктум).

Відтак:

Je ne pense pas que P = Je pense que non-P.

Зіставлення трансформацій призводить до висновку, що предикати думки типу *penser, croire*, передають невпевнене твердження, тому вводять модальність нереальності (нефактивності) [1, с. 123]. Наявність у головному реченні предикатів такого типу надає висловленню статусу заперечної асерції: мовець повідомляє про сутність своїх думок або ж надає інформацію (вона міститься у підрядному або вставному реченні), яку він просить вважати хибною, неточною або неприйнятною. Заперечні засоби, змінюючи свою позицію, не трансформують загальний зміст висловлення. Відмінність тут лише стилістична: заперечення при модусі має пом'якшений характер.

У другій групі відносна семантична еквівалентність висловлень можлива при зміщенні заперечення у висловленнях із предикатами *souhaiter, désirer* на позначення вірогідної реалізації дії в майбутньому :

ne pas souhaiter P ≈ souhaiter que non-P.

Крім того, транспорताція заперечення у висловленнях із предикатом *devoir* за умов епістемічної модальності також призводить до відносної семантичної еквівалентності:

On ne doit pas avoir froid dans un tel pays, je pense, je suppose [11; 711-712]

≈ *On doit ne pas avoir froid dans un tel pays.*

Пояснити таке явище здатна семантика дієслова *devoir*, до змісту якого входить значення “вважати вірогідним”.

Третім типом контекстних ситуацій є складнопідрядні речення з предикатами *craindre, être sûr*. Тут заперечення модусу зміщується на диктум, що призводить до утворення двох семантично різних висловлень:

Je ne crains pas que P ≠ Je crains que non-P;

Je ne suis pas sûre que P ≠ Je suis sûre que non-P.

Зазначимо, що транспорताція заперечення призводить до зміни його оперативної ділянки і модифікації пресупозицій. Так, висловлення:

Tu ne crains pas qu'il n'envoie des échos aux journaux [11; 563]

має пресупозицію:

Il peut envoyer des échos aux journaux.

Зміщення заперечення у підрядне:

Tu crains qu'il n'envoie pas des échos aux journaux

прогнозує, що:

*Il peut **ne pas** envoyer des échos aux journaux.*

Але введення до висловлення градації почуттів уможлиблює відносну, хоча й обмежену, семантичну адекватність речень:

Je suis peu sûre que P ≈ Je suis sûre que non-P;

Je suis à peine sûre que P ≈ Je suis sûre que non-P.

У висловленнях, які містять предикати на позначення волі та бажання, зміна позиції заперечення модифікує їхню семантику, тому викликає сумнів еквівалентність висловлень: *Je **ne** veux **pas** partir ≈ ?Je veux **ne pas** partir.*

Je ne veux pas partir ≈ ?Je veux ne pas partir.

Побутує думка, що перенесення заперечення до підрядного в такого типу висловленнях, є лише виявом слабкого заперечення [3, с. 61]. Втім впадає в око, що вислів *Je ne veux pas* виражає небажання, тоді як *Je veux non-P* тлумачить зміст цього небажання:

Il ne veut pas lui déclarer son amour [17; 203].

Il veut ne pas lui déclarer son amour.

Семантична неадекватність таких речень виявляється через несполучуваність конструкції, дотичної до заперечення з прислівником *bien*. Пор.:

Il veut bien ne pas lui déclarer son amour.

*Il ne veut pas bien lui déclarer son amour.

Тут змінюються також і пресупозиції. Вставне заперечне висловлення:

Je voudrais bien ne pas être Dieu [7, с. 50]

зухвало припускає: *Je suis Dieu*, оскільки видається, що слова належать Самому Господу. Предикатне заперечення *vouloir*:

Je ne voudrais pas être Dieu

змінює пресупозицію: *Je ne suis pas Dieu.*

Прагматичні інтенції мовця сприяють зміщенню заперечення. Полемічне заперечення, яке фіксує контрадикторні відношення у висловленні:

*Cet intrus **ne doit pas** revenir*

= *Cet intrus **ne doit pas** revenir, ni même personne d'autre.*

поступається місцем дескриптивному, яке актуалізує контрарну опозицію:

Cet intrus doit ne pas revenir

= *Cet intrus doit ne pas revenir, pourtant tout est possible.*

Натомість зміщення заперечення не спричиняє зміни мовленнєвого акту. Так, в обох наведених реченнях реалізується наказ мовця не витратити гроші на пустощі:

Il ne doit pas dépenser ses ducats à des futilités (Yourcenar: 97).

Il doit ne pas dépenser ses ducats à des futilités.

З метою узагальнення щодо наслідків впливу зміщеного заперечення на семантичну структуру речення, доцільно констатувати:

1. Зміщення оперативної ділянки заперечення експлікується семантикою предикатів головного речення.

а) транспортація заперечення не змінює семантичного змісту висловлення із предикатами думки та судження;

б) зміна позиції заперечення предикатів на позначення вірогідної реалізації дії у майбутньому майже не відбивається на семантиці висловлень;

в) зміщення заперечення більшості модальних дієслів призводить до втрати семантичної еквівалентності висловлень.

2. Зміщене заперечення підпорядковує собі той елемент, який перебуває у комунікативному центрі, є ремою висловлення.

3. Зміщення заперечення супроводжується зміною його прагматичного значення, оскільки його оперативна ділянка поширюється на елемент, який має потенційну альтернативну реалізацію.

4. Транспортація заперечення не змінює природи мовленнєвого акту: чітке і однозначне вираження волі, бажання, обов'язку перебувають поза межами його дії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка: Синтаксис. – М.: Высш. шк., 1986. – 219 с.

2. Голованова О.М. Отрицание в предложениях характеристики современного французского языка: Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1997. – 180 с.

3. Коссек Н.В., Костюк В.Н. Сильное и слабое отрицание в русском языке // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1982. – С. 50-62.

4. Падучева Е.В. О семантике синтаксиса (Материалы к трансформационной грамматике русского языка). – М.: Наука, 1974. – 291 с.

5. Паславська А.Й. Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 290 с.

6. *Паславська А.Й.* Типологічний аналіз нейтрального та контрастного заперечення // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – Вип.10. – С. 31-41.
7. *Cornulier de, B.* Sur une règle de déplacement de négation // *Le Français moderne.* – 1973. – №1. – P. 43–57.
8. *Espersen O.* La philosophie de la grammaire (en traduction). – P.: Minuit, 1971.
9. *Fillmore Ch.* The Position, of Embedding Transformations in a Grammar // *Word.* – 1963. – Vol.19. – №2. – P. 208-231.
10. *Grevisse M.* Le bon usage. Grammaire française. – 13 édition. – Paris-Louvain-la-Neuve: De Boek-Duculot, 1993. – P. 98-106; – P. 862-886.
11. *Le Petit Robert.* Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – P., 2000.
12. *Paris Match* – № 2808.
13. *Express* – № 2028.
14. *Figaro magazine* – № 17312, p.14.
15. *Aymé M.* Uranus. – P.: Gallimard, 1995. – 377 p.
16. *Yourcenar M.* L'œuvre au noir. – P.: Gallimard, 1991. – 511 p.
17. *Queneau R.* Le Chiendent. – P.: Gallimard, 1995. – 432 p.

Надійшла до редакції 22.09.07

ТИПОЛОГІЧНІ ТА ЗІСТАВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

© 2008 А.Ф. Іпатова
(м. Донецьк)

ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАННЯ ЯВИЩ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

ІПАТОВА А.Ф. ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАННЯ ЯВИЩ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено вивченню особливостей найменувань явищ природи в англійській, німецькій, іспанській, українській та російській мовах. Окрема увага приділяється семантичній класифікації найменувань явищ природи, а також кількісному та якісному складу найменувань даної групи.

ИПАТОВА А.Ф. НАИМЕНОВАНИЯ ЯВЛЕНИЙ ПРИРОДЫ В АНГЛИЙСКОМ, НЕМЕЦКОМ, ИСПАНСКОМ, УКРАИНСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена изучению особенностей наименований явлений природы в английском, немецком, испанском, украинском и русском языках. Предлагается семантическая классификация наименований явлений природы, а также количественному и качественному составу наименований данной группы.

IPATOVA A.F. PECULIARITIES OF NATURAL PHENOMENA NAMES IN ENGLISH, GERMAN, SPANISH, UKRAINIAN AND RUSSIAN

This article is devoted to the comparative study of the peculiarities of the names of natural phenomena in English, German, Spanish, Ukrainian and Russian. Special attention is attached to semantic classification of the names of natural phenomena.

Quantitative characteristics of a number of monosemic and polysemic lexical units in the group of words under analysis, as well as a number of lexical-semantic variants of polysemic words are given.

Common and distinctive features in the way of nomination of the names of natural phenomena have been pointed out. English and German, being kindred languages, are generally characterized by a greater number of common than distinctive features; the same refers to Ukrainian and Russian. However, some features are similar to the names of natural phenomena in English and Ukrainian, Russian and German. Some distinctive feature have been revealed in kindred languages which is indicative of different ways of their development.

Ключові слова: найменування явищ природи, мовна картина світу, зіставна лінгвістика, лексико-семантична група

1. Пропонована стаття містить результати зіставного дослідження найменувань явищ природи (далі НЯП) в англійській, німецькій, іспанській, українській та російській мовах, тобто лексичних одиниць типу: *snow* ‘сніг’, *rain* ‘дощ’, *lightning* ‘блискавка’ або лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) полісемантичних слів, наприклад англ. *roller*₃ ‘бурун, вал, хвиля’.

Метою дослідження є встановлення складу лексем НЯП у п’ятьох мовах, семантична класифікації НЯП та виявлення їх особливостей у кожній із мов.

Матеріал дослідження склала вибірка з тлумачних словників англійської, німецької, іспанської, української та російської мов: в англійській мові – 222, в німецькій мові – 219, в іспанській мові – 338, в українській мові – 246, в російській мові – 172 лексеми, тобто

1197 лексем в п'яти мовах. До вибірки увійшли іменники з літературної (стандартної) мови.

2. Позначення природних явищ – один із найбільш сприятливих об'єктів досліджень лексикології і фразеології. Це пояснюється відносною стабільністю їхнього складу впродовж багатьох століть і достатнім ступенем репрезентативності в лексикографічних джерелах. Кожна мова – це неповторне явище, кладова і виразник досягнень уселюдської культури, у якій НЯП посідають особливе місце, бо саме явища природи були одним з перших (якщо не найпершим) проявів матеріального світу в житті первісних людей.

В останні десятиліття перехід від системно-структурної лінгвістики (біля витоків якої стояли Ф. де Соссюр, Н.С. Трубецької, Р. Якобсон та ін.) до антропоцентричної (фундаментальні основи закладені в працях В. Гумбольдта, О.О. Потебні та ін.) сприяв вивченню мови в тісному зв'язку з людиною, його свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю.

Актуальним залишається твердження Е. Сепира і Б. Уорфа, що люди бачать світ по-різному крізь призму своєї рідної мови: “світ постає перед нами як калейдоскопічний потік вражень, який повинен бути організований нашою свідомістю, тобто мовною системою, що зберігається в нашій свідомості” [23, с. 174]. Кожна мова відображає дійсність властивим їй способом, тому мови розрізняються своїми “мовними картинами світу”.

Типології мовних картин світу присвячені роботи Ю.Д. Апресяна (1986), Н.Д. Арутюнової (1983), А. Вежбицької (1992), В.Г. Гака (1993), А.Ф. Журавльова (1997), В.Н. Топорова (1965), В.В. Колесова (1986), М.М. Маковського (1993), С.М. Толстої (1999) та ін.

Зіставна лінгвістика орієнтована на пояснення мовних контрастів на тлі наявної схожості, при цьому вона безпосередньо співвідноситься з однією з найважливіших проблем лінгвістики, що полягає у встановленні відмінностей на основі схожості й еквівалентності. Значні результати в зіставних дослідженнях як в загальному плані, так і на окремих рівнях мови одержані в роботах С.Г. Бережана, Р.О. Будагова, А. Вежбицької, В.Г. Гака, А. Гудавічуса, Ю.О. Жлуктенка, Е. Косеріу, М.П. Кочергана, Р. Ладю, В.М. Манакіна, В. Матезіуса, Б. Потье, Р.Дж. Пьетро, В. Скалічки, І.А. Стерніна, А.Є. Супруна, Д.М. Шмельова, С. Ульмана, А.А. Уфимцевої, Ч.А. Фергюсона, Г. Хельбіга, Р. Штернеманна та ін. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених зіставному аналізу лексичних систем, багато проблем у зв'язку з виведенням загальних закономірностей їх розвитку, створенням лексичної типології ще не вирішені.

Останні роки розвитку семасіологічних досліджень характеризуються підвищеною увагою до системного аналізу лексики і поглибленим зіставним і типологічним вивченням

тематичних і особливо лексико-семантичних груп (ЛСГ). Такий стан справ цілком зрозумілий і виправданий, оскільки в ЛСГ як основній структурній одиниці лексичної системи мови відбиваються всі її істотні ознаки. Сучасна семасіологія, і зокрема російське, українське мовознавство, мають у своєму розпорядженні дуже багатий досвід аналізу лексики на рівні різних лексико-семантичних груп. Вивченням різних ЛСГ займаються Ш.Р. Басиров [3], О.С. Бондаренко [7], Н.Г. Ільїнська [9], М.Р. Ковтанюк [10], Л.В. Лаєнко [16], О.В. Материнська [19], Л.Б. Ніколаєва [20] та ін. У зіставних семасіологічних дослідженнях в цьому відношенні робляться поки що тільки перші кроки, хоча ще в 1963 році Р.А. Будагов писав про те, що дослідження різних груп слів у тих або інших споріднених мовах становить великий інтерес: “Повчально дізнатися, що спільне мають споріднені мови в позначенні днів тижня, пір року або частин людського тіла. Разом з тим встановлюються і відмінності між спорідненими мовами в самому позначенні даних понять” [15].

Але на сьогоднішній день бракує емпіричних, зіставних досліджень лексики різних ЛСГ, в тому числі й НЯП, оскільки системні порівняльні дослідження семантики найменувань явищ природи відсутні. До праць, які присвячено вивченню НЯП у різних аспектах, належить дослідження В.М. Манакіна, який розглядає частину метеорологічної лексики, ‘що дійшла до нас з часів спільнослов'янської мовної єдності’ [16]. О.І. Кузнецова займалася вивченням структури та семантики лексичних одиниць тематичної групи “атмосферні опади” в англійській і російській мовах [13]. Українська метеорологічна термінологія була предметом дослідження в роботах В.О. Нагіної, назви метеорологічних явищ у чеській мові розглядалися І.І. Остаєм, російські *verba teologica* вивчав Л.А. Бірюлін [5], вивченням лексики народної метеорології займається М.М. Кондратенко [11].

Таким чином, актуальність дослідження цієї ЛСГ зумовлена, перш за все, важливістю даної ЛСГ у вивченні мовних картин світу різних мов, а також фактом нестачі зіставних емпіричних досліджень різних ЛСГ, в тому числі і НЯП, більшість з яких входять до базового словника кожної мови.

3. Проведене дослідження дозволило виділити в кожній із п'ятих мов 11 семантичних груп НЯП (див. табл. 1).

3.1. Виділені групи характеризуються різною кількістю лексем, найбільш чисельною є група під назвою ‘вітер і його різновиди’ (див. табл. 1). В іспанській мові спостерігається найбільша кількість лексем цієї групи, а саме 113 (33,2 %). Можливо, це пов'язано з більшою значущістю цього явища для носіїв цієї мови або з кліматичними

умовами Іспанії.

Таблиця 1. Семантична класифікація НЯП в англійській, німецькій, іспанській, українській і російській мовах

Семантичні групи	Мови					Всього лексем
	англ.	нім.	ісп.	укр.	рос.	
1) вітер і його різновиди	<i>wind</i>	<i>Wind(m)</i>	<i>viento (m)</i>	<i>вітер</i>	<i>ветер</i>	337
2) природні явища на воді	<i>ebb</i>	<i>Ebbe (f)</i>	<i>afluencia (f)</i>	<i>приплив</i>	<i>прилив</i>	194
3) (атмосферні) опади	<i>rain</i>	<i>Regen (m)</i>	<i>lluvia (f)</i>	<i>дощ</i>	<i>дождь</i>	133
4) стан атмосфери	<i>frost</i>	<i>Frost</i>	<i>helada (f)</i>	<i>мороз</i>	<i>мороз</i>	120
5) наявність вологи в атмосфері	<i>haze</i>	<i>Dunst (m)</i>	<i>neblina (f)</i>	<i>серпанок</i>	<i>дымка</i>	112
6) оптичні явища природи	<i>corona</i>	<i>Korona (f)</i>	<i>coronas (f)</i>	<i>корона</i>	<i>корона</i>	93
7) природні явища в приземному шарі	<i>snowdrift</i>	<i>Gestöber (n)</i>	<i>montón de nieve</i>	<i>замет</i>	<i>сугроб</i>	79
8) лід	<i>glacier</i>	<i>Gletscher(m)</i>	<i>glaciar(m)</i>	<i>льодовик</i>	<i>ледник</i>	56
9) стихійні лиха	<i>drought</i>	<i>Dürre (f)</i>	<i>sequía (f)</i>	<i>посуха</i>	<i>засуха</i>	45
10) електричні явища природи	<i>thunderstorm</i>	<i>Gewitter(n)</i>	<i>tormenta (f)</i>	<i>гроза</i>	<i>гроза</i>	19
11) грім	<i>thunder</i>	<i>Donner(m)</i>	<i>trueno (m)</i>	<i>грім</i>	<i>гром</i>	9
Всього:	222	219	338	246	172	1197

Друге місце за кількістю лексем посідає група під назвою ‘природні явища на воді’ – 194 лексеми (16, 21%). Найменшою за кількістю лексем є група під назвою ‘грім’, вона складається з 9 лексем (0,75%), які позначають це явище в п’ятьох мовах (див. табл. 1.).

3.2. Вивчення виділених груп дозволяє виявити особливості позначень НЯП в п’ятьох мовах.

3.2.1. По-перше, йдеться про виникнення лакун, тобто розбіжності способу номінації:

1) для позначення якогось явища в одній з мов уживається окреме найменування (кореневий чи похідний іменник), а в іншій мові словосполучення, пор.: укр. *похолодання*,

рос. *похолодание* – англ. *cold snap / spell*; укр. *негода, непогода*, рос. *непогода, ненастье* – англ. *bad / rainy weather*; укр. *блискавиця*, рос. *зарниця* – англ. *sheet / heat / summer lightning*; пор. також, англ. *blast* – укр. *сильний порив вітру*; англ. *breathing* – укр. *легкий подув*; англ. *tide*, нім. *Gezeiten* ‘приплив і відлив’ – укр., рос. *приплив і відлив*;

2) кореневому чи похідному слову в одній з обраних мов відповідає складне слово-компонит в іншій, пор.: укр. *завірюха, хуртовина*, рос. *метель* – англ. *snowstorm* і навпаки, англ. *debacle* – укр. *льодохід, кригоплав, кригохід*, рос. *ледоход*; нім. *Eisgang(m); Eistreiben (n)*;

3.2.2. Виділяються також випадки, коли двом різним лексемам в одній з досліджуваних мов відповідає одна і та ж лексема іншої досліджуваної мови, напр. укр. *міраж, марево*, рос. *мираж, марево* відповідає англ. *mirage*. Російським лексемам *иней, изморозь* еквівалентна англ. лексема *hoarfrost*.

Пор. також рос. *облако, туча* – укр. *хмара*, англ. *cloud*; нім. *Wolke (f)*

рос. *облачко, тучка* – англ. *cloudlet*;

рос. *марево, мгла, дымка* – англ. *haze*.

Але тільки в іспанській мові наявні окремі лексеми для позначення різновидів хмар, наприклад, *ráfaga*₄ ‘хамара, яка передвіщає непогоду’, *seja*₃ ‘хмара на вершині гори’, *pubarrón* ‘велика чорна хмара’ тощо.

В англійській та німецькій мовах відсутні окремі лексеми на позначення такого явища як “заморозки”, пор. укр. *заморозки, озимки, приморозки*, рос. *заморозки* з англ. *frosts*, нім. *Fröste pl*, де використовується множина від слів англ. *frost* ‘мороз’, нім. *Frost* ‘мороз’.

3.2.3. Деякі природні явища позначаються кількома лексемами, що створюють синонімічний ряд, наприклад, на позначення “сутінок” в англійській мові використовуються наступні лексеми *dusk / gloaming / twilight / nightfall / owl-light*, в українській мові – *сутінки, сутінь, присмерки, примерки, померки, смеркання, смерк, морок*, тоді як в німецькій – *Dämmerung (f)* та в російській мові – *сумерки*.

В англійській мові існує цілий ряд лексем на позначення дощу різної інтенсивності та якості, наприклад, для позначення “зливи” використовуються наступні лексеми: *downpour, pour, shower, drench, torrent, rainfall, cloudburst* і т. д. В англійській мові також цілий ряд лексем позначає “сильний порив” – *blow, blast, borasco, flaw, flurry, scud*.

В іспанській мові одразу 2 лексеми та 2 ЛСВ позначають таке явище, як блискавка, а саме *centella, relámpago, rayo*₂, *exhalación*₃.

В українській мові існує цілий ряд лексем на позначення “завірюхи”, пор. укр. *завірюха, хуртовина, хуга, хуговій, сніжниця, завія* – англ. *snowstorm*,

нім. *Schneesturm m*, *Schneegestöber n*, *Schneetreiben n*, рос. *вьюга*. В англійській та українській мовах існує по чотири лексеми на позначення “подуву”, пор. англ. *puff*, *whiff*, *breath*, *waft*, укр. *подув*, *подих*, *повів*, *повівання* – нім. *Hauch m*, рос. *дуновение*.

Для української та російської мов властиве існування синонімічних дублетів, які потрапляють у мову внаслідок їх конвергенції, пор., наприклад, *ливень* і *злива* (перше слово в парі – русизм, а друге – українське), *туча* та *хмара* і т. д.

4. Поряд з лексемами, які належать до НЯП відповідно до свого основного значення, до складу НЯП входять також ЛСВ полісемантичних лексем (див. табл. 2). У п'яти мовах налічується близько 290 ЛСВ полісемантичних слів (24,2%) від загальної кількості (1197 НЯП).

Найбільша кількість ЛСВ полісемантичних слів спостерігається в іспанській мові, вона становить 100 лексем (29,5%) від кількості іспанських НЯП (338 одиниць).

В англійській і українській мовах спостерігається приблизно однакова кількість ЛСВ – в англійській мові 59 (26,6%); в українській – 63 (25,6%), напр. англ. іменник *breaker₇* ‘бурун’; пор. укр. *поволока₂* ‘негустий туман, серпанок, який застилає, огортає щось’; укр. *корона₃* ‘астр. світлий ореол навколо сонця, якого видно під час соняч. затьмарення’.

Дещо менше ЛСВ у російській та німецькій мовах – відповідно 40 (18,26%) та 28 (16,27%), наприклад, рос. *крупа₂* ‘сніг у вигляді дрібних зерен’, рос. *венець₅* ‘світле, веселкове кільце, спостережуване навколо сонця ...’, нім. *Roller_{5 m}* ‘вал’; *Hof_{5 m}* ‘(світлий) вінець’.

В англійській та німецькій мовах наявні випадки збігу ЛСВ іменників, що позначають однакові реалії світу, наприклад, англ. *sea*, нім. *See (f)* ‘1) море, 2) б) хвилювання, хвиля’; в українській та російській мовах також зустрічаються такі випадки, наприклад, укр. *сонце*, рос. *солнце* ‘1) центральне небесне світило; 3) ясна сонячна погода’. Також в англійській та іспанській мовах, *iris* ‘1) райдужна оболонка (ока)’; 2) ‘веселка’.

Таблиця 2. Кількісна характеристика лексем та ЛСВ полісемантичних слів

Мова \ Вид	Англ.	Нім.	Ісп.	Укр.	Рос.	Всього
1. Лексема	163 (74,2%)	179 (81,7%)	238 (70,4%)	183 (74,4%)	144 (83,7%)	907
2. ЛСВ	59 (25,8%)	40 (18,2%)	100 (29,6%)	63 (25,6%)	28 (16,3%)	290
Всього	222 (100%)	219 (100%)	338 (100%)	246 (100%)	172 (100%)	1197

5. Серед НЯП можна виділити моносемантичні лексеми (529 лексем, 58,3%) (див.

табл. 3): рос. *зарница, пурга, вьюга, сирокко, шторм*, і т.д.; англ. *drizzle* ‘изморось’, *tsunami* ‘цунами’, нім. *Hurrikan (f)* і т.д.; а також полісемантичні лексеми 378 (41,67%), наприклад: англ. *twilight* ‘сутінки’, нім. *Hitze (f)* ‘спека’, ісп. *ola* ‘хвиля’, укр. *сумінки, сумерки*, рос. *снека, зной і т.д.*

Таку кількість іменників, що мають тільки одне значення, можна пояснити причинами, зазначеними нище:

1) велика конкретизація окремих НЯП, напр. англ. *wavelet* ‘маленька хвиля’, рос. *буран* ‘сніжна буря’;

2) наявність НЯП похідного характеру, напр. укр. *хмарка* ‘маленька хмара’ та композитів, напр. англ. *snowstorm* ‘сніжна буря’,

Полісемантичні лексеми характеризуються різноманітними непрямими / переносними значеннями, наприклад, укр. *лавина*, рос. *лавина*, англ. *avalanche*, ісп. *alud (m), avalancha (f)*, нім. *Lawine (f)* мають поряд з основним значенням “величезна маса снігу, льоду, що зсувається з гірських схилів; сніговий обвал” переносне значення, яке для всіх мов приблизно однакове “велика кількість, сукупність чого-небудь, що нестримно рухається суцільною масою”.

Таблиця 3. Кількість моносемантичних та полісемантичних НЯП

Мова \ Вид лексеми	Англ.	Нім.	Ісп.	Укр.	Рос.	Всього
1. Моносемантична	66 (40,5%)	126 (70,4%)	146 (61,3%)	102 (55,7%)	89 (61,8%)	529
2. Полісемантична	97 (59,5%)	53 (29,6%)	92 (38,6%)	81 (44,3%)	55 (38,1%)	378
Всього	163 (100%)	179 (100%)	238 (100%)	183 (100%)	144 (100%)	907

6. Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

6.1. Загальна кількість НЯП, які було отримано в результаті дослідження, становить 1197 лексем в п’яти мовах: в англійській мові – 222, в німецькій мові – 219, в іспанській мові – 338, в українській мові – 246, в російській мові – 172 лексеми.

6.2. Серед НЯП було виділено 11 семантичних груп (див. табл. 3). Виділені групи характеризуються різною кількістю лексем, найбільш чисельною в усіх п’яти мовах є група під назвою ‘вітер і його різновиди’. В іспанській мові спостерігається найбільша кількість лексем цієї групи, можливо, це пов’язано з більшою значущістю цього явища для носіїв цієї

мови та кліматичними умовами. Найменш чисельною є група під назвою ‘грім’ (див. 3.1.)

6.3. Також було встановлено, що кількість моносемантичних лексем переважає над кількістю полісемантичних (див. 5).

6.4. У результаті аналізу НЯП було виявлено спільні та відмінні риси в способі їх номінації. Англійська та німецька, як близькоспоріднені мови, характеризуються в цілому більшою кількістю спільних, аніж відмінних рис, те ж саме стосується української та російської мов. Але за деякими ознаками більш подібними виявилися НЯП англійської та української, російської та німецької мов (див. 3.2.), серед споріднених мов були виявлені відмінні риси, що вказують на різні шляхи їх розвитку (див. 3.2.-3.4.).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Апресян Ю.Д.* Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
2. *Аракин В.Д.* Сравнительная типология английского и русского языков. – М.: Физматлит, 2000. – 256 с.
3. *Басыров Ш.Р.* Типология глаголов с рефлексивным комплексом в индоевропейских языках // Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – Т. 1. – 351 с.
4. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
5. *Бессонова О.Л.* Проблемы тезаурусного опису лексики // Дослідження різнорівневих одиниць романських, германських і слов'янських мов: Зб. наук. праць. – Вип. 3. – Донецьк ДонНУ, 2003. – С. 55-67.
6. *Бирюлин Л.А.* Семантика и синтаксис русского имперсонала: verba meteorologica и их диатезы. – München: Verlag Otto Sagner, 1994.
7. *Бондаренко О.С.* Концепти “чоловік” і “жінка” в українській та англійській мовних картинах світу: Дис. ... канд. філол. наук (10.02.17) / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – 195 с.
8. *Жирмунский В.М.* Общее и германское языкознание. – Л.: Наука, 1976. – 696 с.
9. *Ильинская Н.Г.* Лексико-семантическая группа глаголов созидательной деятельности в архангельских говорах // II Международный конгресс исследователей русского языка "Русский язык: исторические судьбы и современность": Сб. тезисов. – М., 2004. <http://www.russian.slavica.org/>
10. *Ковтанюк М.Р.* Зіставлення лексико-семантичних мікросистем із значенням “міцний” у французькій та англійській мовах: Дис. ... канд. філол. наук (10.02.17) / Чернів.

нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2000. – 243 с.

11. *Кондратенко М.М.* Лексика народной метеорологии в славянских языках: Автореф. дис. ... канд. филол. наук (10.02.03). – М., 1995. – 19 с.

12. *Косериу Э.* Контрастивная лингвистика и перевод: их соотношение // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 25. – М.: Прогресс, 1989. – С. 63-81.

13. *Кочерган М.П.* Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 12-13.

14. *Кубрякова Е.С.* Типы языковых значений: Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.

15. *Кузнецова О.И.* Семантическая относительность тематической группы “Атмосферные осадки” в английском и русском языках: Автореферат дис. ... канд. филол. наук (10.20.02) / Кубанский гос. ун-т. – Краснодар, 2002. – 23 с.

16. *Лаенко Л.В.* Имена цвета в профессиональных сферах носителей англоязычной лигвокультуры // Язык, коммуникация и социальная среда. – Вып. 4. – Воронеж: ВГУ, 2006. – 12 с.

17. *Манакин В.Н.* Основы контрастивной лексикологии: близкородственные и родственные языки. – К., 1994. – 264 с.

18. *Манакин В.Н.* Порівняльно-семасіологічний аналіз метеорологічної лексики слов'янських мов // Мовознавство. – 1991. – № 5. – С. 30-36.

19. *Материнська О.В.* Семантика найменувань частин тіла в англійській, німецькій, українській та російській мовах: Дис. ... канд. филол. наук (10.02.17) / Донецький національний університет. – Донецьк, 2005. – 203 с.

20. *Николаева Л.Б.* Типология терминів спорідненості // Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Донецьк, 2006. – Т. 3. – 255 с.

21. *Огуй О.Д.* Лексикология немецкой речи. Lexikologie der deutschen Sprache. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 416 с.

22. *Стернин И.А.* Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж: Воронеж. ун-т, 1979. – 156 с.

23. *Ульман С.* Семантические универсалии // Новое в лингвистике. – Вып. 5. – М.: Прогресс, 1970. – С. 265-299.

24. *Уорф Б.Л.* Наука и языкознание // Новое в лингвистике. – Вып. 1. – М., 1960. – С. 169-182

25. *Уфимцева А.А.* Лексическое значение. – М.: Наука, 1986. – 240 с.

26. *Blank A.* Einführung in die lexikalische Semantik für Romanisten. – Tübingen: Niemeyer, 2001. – 154 S.

27. *Crystal D.* The Cambridge Encyclopaedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 490 p.

28. *Jackson H. and Amvela E.Z.* Words, Meaning and Vocabulary: An Introduction to Modern English Lexicology. – London and New York: Cassell, 2000. – 216 p.

29. *Kreidler C.W.* Introducing English-Semantics. – London and New York: Routledge, 1998. – 332 p.

30. *Kühn P.* Der Grundwortschatz. Bestimmung und Systematisierung. Reihe Germanistische Linguistik 17. – Tübingen: Niemeyer, 1979. – 192 S.

31. *Lado R.* Linguistics Across Culture. – The University of Michigan, 1957. – 142 p.

32. *Lyons J.* Linguistic Semantics: An Introduction. – Cambridge University Press, 1995. – 376 p.

33. *McArthur T.* The English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 247 p.

34. *Wierzbicka A.* Semantics, Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations. – New York, Oxford: Oxford University Press, 1992. – 487 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

35. *Большой испанско-русский словарь* = Gran diccionario español – ruso. – 2-е изд. стереотип. – М.: Эспаньол, 1997. – 859 с.

36. *Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.* Толковый словарь русского языка. Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.

37. *Словарь русского языка* в 4-х томах, под ред. А.П. Евгеньевой. – 3-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1985-1988.

38. *Словарь современного русского литературного языка* в 17-ти томах. – Москва – Ленинград: 1950-1965.

39. *Словник української мови.* – К. : Наук. думка, 1971-1980. – Т. 1-11.

40. *Толковый словарь испанского языка* Испанской Королевской Языковой Академии, *DICCIONARIO DE LA LENGUA ESPAÑOLA* – Vigésima segunda edición, buscon.rae.es/diccionario/drae.htm

41. *DUDEN* – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache (in 10 Bänden), PC-Bibliothek Version 2.01 mit Plus-Paket, Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG,

Mannheim Dudenverlag, 2000.

42. *Gerhard Wahrig*, Deutsches Wörterbuch, Mosaik Verlag, 1986. – 1493 S.

43. *The New Shorter Oxford English Dictionary*. Edit. by L. Brown. – Oxford, 1993. – Vol. 1, 2. – 3802 p.

44. *The Oxford Russian Dictionary*. Edit. by P. Falla. – Oxford – New York: Oxford University Press, 1995.

45. *Webster's Encyclopaedic Unabridged Dictionary of the English Language*. – New Jersey: Gramercy Books, 1996.

Надійшла до редакції 20.11.07

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

© 2008 Józef Darski
(Poznań, Polen)

DIE ROLLE DER NATÜRLICHEN UND LINGUISTISCHEN GRAMMATIK BEI DER BEHERRSCHUNG EINER FREMDSPRACHE

ДАРСЬКІ Ю. РОЛЬ ПРИРОДНОЇ ТА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ГРАМАТИКИ В ОВОЛОДІННІ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена методичним та дидактичним проблемам вивчення іноземної мови з когнітивних позицій. Роль лінгвістичної граматики є обмеженою, оскільки в процесі комунікації мовець пам'ятає лише певні правила та слова завдяки короткочасності пам'яті. За результатами огляду багатьох німецьких граматики автор висловлюється за природну граматику, яка зафіксована в пам'яті носія мови. Нова граматика має бути простою, несуперечливою та зрозумілою.

ДАРСКИ Ю. РОЛЬ ЕСТЕСТВЕННОЙ И ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ГРАММАТИКИ В ОВЛАДЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКОМ

Настоящая статья посвящена методическим и дидактическим проблемам изучения иностранного языка с когнитивных позиций. Автор исходит из того, что лингвистическая грамматика играет ограниченную роль в процессе говорения, поскольку в речевой деятельности говорящий из-за кратковременности памяти помнит лишь о некоторых правилах и словах. Автор делает обзор многих немецких грамматик и высказывается за естественную грамматику, заложенную в память носителя языка. Новая грамматика должна быть простой, непротиворечивой и понятной.

DARSKI J. THE ROLE OF NATURAL AND LINGUISTIC GRAMMUR IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

The paper is devoted to methodic and didactic problems of learning a foreign language in the context of cognition. The author asserts that linguistic grammar plays a limited role in the process of speaking, since in the process of communication the speaker remembers only some rules and words due to short-term memory. Reviewing a good number of German grammar books, the author argues for natural grammar which is fixed in the native speaker's memory. New grammar should be simple, unambiguous and comprehensible.

Schlüsselwörter: natürliche Grammatik, Reflexion, Empirieprinzip, die Beherrschung der Fremdsprache.

1. Die Beherrschung der Erstsprache

Schon zum Baby sprechen seine Eltern, seine Verwandten bzw. auch seine Amme, oder auch Babysitter. Das Kleinkind reagiert darauf zuerst mit den Augen, später wendet es sein Köpfchen in Richtung der sprechenden Person. Das Gesprochene wird durch das Gehirn des Kindes wahrgenommen und verarbeitet. Je älter das Kind wird, um so besser versteht es die Worte. Was dabei im Gehirn des Kindes, allgemeiner des Menschen, vor sich geht, was von dem Gehörten und wie gespeichert wird, ist noch immer unbekannt. Erst viel später versucht das Kind selber zu sprechen. Bei Abweichung von der jeweilig geltenden Norm wird das Kind korrigiert. Beim Sprechen werden die im Gehirn gespeicherten Daten synthetisiert. Wie diese Synthese verläuft, ist bis jetzt trotz der stürmischen Entwicklung der Gehirnforschung nicht bekannt.

Es steht also zweifellos fest, dass das menschliche Gehirn die sprachlichen Daten auf spezifische Art und Weise zuerst analysiert und dann beim Sprechen immer genauer synthetisiert. Für das Funktionieren einer natürlichen Sprache und aller Denkprozesse ist also das

menschliche Gehirn verantwortlich. Die psycholinguistischen Untersuchungen unterstützen die Annahme einer angeborenen Sprachfähigkeit. Z. B. haben Landau und Gleitmann (1985) die Sprachentwicklung bei von Geburt an blinden Kindern untersucht und festgestellt, dass diese Sprachentwicklung ähnlich verläuft wie bei nicht blinden Kindern. Die natürliche Beherrschung einer Sprache ist aber ein jahrelang dauernder Prozess.

Es gab auch Menschen, deren Sprache als mustergültig anerkannt wurde, obwohl sie sich nicht nach grammatischen Regeln richten konnten, weil es diese zu ihren Lebzeiten überhaupt nicht oder noch nicht in expliziter Form gegeben hat. Sie folgten ihrer Sprachintuition und wurden nachher als Sprachgenien bezeichnet. Solche Sprachgenien waren z. B. Martin Luther, Johann Wolfgang Goethe, Thomas Mann.

2. Die natürliche Beherrschung einer Fremdsprache

Viele Menschen beherrschten muttersprachenähnlich eine oder sogar mehrere Fremdsprachen, auf dieselbe Art und Weise wie ihre Muttersprache. Es gab auch Schriftsteller, die ihre Werke in einer Fremdsprache verfassten, die sie sogar besser beherrschten als ihre Muttersprache. Z. B. hat Joseph Conrad (Teodor Józef Konrad Korzeniowski 1857-1924) als Pole das geschriebene Englisch meisterhaft beherrscht.

Das Gehirn ist also im Stande sogar mehrere Sprachen zu analysieren und zu synthetisieren. Aus dem bis jetzt Gesagten dürfte folgende Schlussfolgerung als selbstverständlich angesehen werden:

Die vom menschlichen Gehirn durchgeführten Analysen und Synthesen einer Sprache bezeichnen wir als ihre *natürliche Grammatik*. Die natürliche Grammatik ist also im Gehirn des Muttersprachlers gespeichert. (Darski 2004:14)

Die natürliche Grammatik befähigt jeden Menschen entsprechend seiner Sozialisation, frei und korrekt zu sprechen, d. h. die sprechende Person denkt dabei nicht an die grammatischen Regeln der beherrschten Sprache, von denen sie meistens auch keine Ahnung hat.

Da der natürliche Erwerb einer bzw. sogar mehrerer Sprachen ein jahrelang dauernder Prozess ist, stellt sich die Frage, wie man eine Fremdsprache muttersprachenähnlich in möglichst kurzer Zeit erlernen kann.

In jedem institutionalisierten, zielbewussten Unterricht gibt es immer Lehrende, Lernende, Lehrprogramme sowie Lehr- und Lernmethoden. Die Fremdsprachendidaktiker befassen sich fast ausschließlich mit den Unterrichtsmethoden und der Aufbereitung von Sprachmaterial, denn sie sind fest davon überzeugt, dass diesen Komponenten im Unterricht die größte Rolle zukommt. So verlangt man von der Lehrkraft, dass sie mit den neuesten Unterrichtsmethoden

vertraut ist, um den Unterricht erfolgreich gestalten zu können. Ein Blick in die Fachliteratur genügt jedoch, um festzustellen, dass man bisher auch mit den jeweilig modernsten Unterrichtsmethoden bei allen Lernenden zu keinem zufrieden stellenden Ergebnis gekommen ist. Dies wird meistens durch die verschiedene Sprachbegabung bzw. durch verschiedene Lernmotivation erklärt.

Wird jedoch von der Tatsache ausgegangen, dass es immer, unabhängig von der Lehrmethode, Lernende gegeben hat, die eine Fremdsprache in ihrer Heimat fast wie ein native speaker erlernt haben, so fragt man sich, wie sie das vollbracht haben. Es ist meines Erachtens neben der starken Motivation und eines unermüdlichen Lerneifers vor allem dadurch erklärbar, **dass sie völlig intuitiv auf eine erfolgreiche Lernmethode, die eigene Lernstrategien umfasst, gekommen sind. Sie haben also unabhängig von der jeweiligen Lehrmethode ihre eigene Lernmethode angewendet, dank der sie so gute Sprachkenntnisse erworben haben.** Dadurch können auch meines Erachtens die Divergenzen in der Sprachbeherrschung sogar bei derselben Lehrmethode, ähnlicher Sprachbegabung und Motivation am besten expliziert werden. Deshalb muss die These aufgestellt werden, dass die Ergebnisse des Fremdsprachenunterrichts vor allem von der Lernmethode abhängen.

Fast jeder Lernende hat seine eigene Vorstellung davon, wie eine Fremdsprache erlernt wird. Die Meinung darüber hängt vor allem davon ab, ob und wie der Lernende bisher überhaupt gelernt bzw. eine Fremdsprache erlernt hat. Deshalb ist es vorteilhaft, ihm klipp und klar zu sagen, wie die zu überwindenden Schwierigkeiten zu meistern sind und inwiefern die Sprachbeherrschung von ihm selbst abhängt¹. Dies scheint um so wichtiger zu sein, je älter der Lernende ist, der wissen will, warum er gerade so und nicht anders arbeiten soll, wovon schließlich sein Erfolg abhängt. Eine solche Diskussion oder ein solcher Vortrag verfolgt vor allem das Ziel, die Lernenden vor unproduktiven und zeitraubenden Lernmethoden zu schützen, sowie ihnen eine neue, Erfolg versprechende Lernmethode in die Hände zu geben, damit sie die Fremdsprache rezeptiv oder produktiv in kürzester Zeit beherrschen können. Bei rezeptiver Beherrschung spielt die Aneignung der fremdsprachlichen Aussprache keine Rolle, wenn nur verstehendes Lesen als Lernziel angestrebt wird. Bei intendierter produktiver Erlernung muss auch die standardmäßige Aussprache erlernt werden.

Um sich in einer Fremdsprache mündlich verständigen zu können, ist es unerlässlich, sich deren Artikulationsbasis anzueignen². Jeder Muttersprachler beherrscht ganz unbewusst das Lautsystem seiner Muttersprache. Erlernt man eine Fremdsprache, so konfrontiert man völlig

---

¹ Siehe Darski 1980

² Siehe Darski 1993b

unbewusst das Lautsystem der Fremdsprache mit dem der Muttersprache, um im Kommunikationsprozess die fremden Laute den entsprechenden muttersprachlichen zuzuordnen. Eine solche Interpretation der fremdsprachlichen Laute wird durch die in manchen Sprachen von der Aussprache abweichende Orthographie unterstützt. Der gleiche Buchstabe, also der gleiche Laut. Deshalb muss der Lehrer gerade in solchen Fällen ausdrücklich darauf hinweisen, dass in der Zielsprache nicht nur anders geschrieben, sondern auch anders gesprochen wird. Im Deutschen wird z. B. das Graphem *e* auf dreifache Weise realisiert, was die Transkription des Wortes *entlehnen* [ɛntle:nən] verdeutlicht. Der Lernende muss also beachten, dass er nicht so lesen darf, wie es geschrieben steht, wenn er verstanden werden will. Er darf auch die phonologische Struktur nicht verletzen, etwa Laute verwechseln, weglassen oder hinzufügen usw., da dadurch Wörter mit ganz anderer Bedeutung oder etwas Sinnloses entstehen kann. Es ist unerlässlich, dies durch Beispiele aus der Muttersprache zu verdeutlichen. Um die Aussprache gut zu beherrschen, muss sich der Lernende sehr anstrengen, weil es mehrere Schwierigkeiten zu überwinden gilt. Gäbe es in der Fremdsprache nur eine andere Phontaktik, d. h. eine andere Aufeinanderfolge derselben Laute als in der Muttersprache, dann gäbe es schon einen hinreichenden Grund für Ausspracheschwierigkeiten. Diese These ist leicht zu beweisen, wenn man z. B. versucht, den deutschen Satz

Was erlaubst du ihm?

auch mithilfe muttersprachlicher Laute in Wörter zu gliedern, die dem ukrainischen Wort entsprechen. Im Ukrainischen gibt es doch das Wort *Bac*. Gibt es aber im Ukrainischen ein Wort, das mit *erl-*, bzw. *rl-* beginnt? Gerade bei *rl* oder gleich hinterher kann die Rede unterbrochen werden, was ganz natürlich ist, weil es ein ungewöhnlicher Wortanlaut ist. Dazu kommen noch die dem Muttersprachler unbekannte Laute, andere Akzentuierung und Intonation hinzu. Dies alles hat zur Folge, dass der Lernende anfangs Schwierigkeiten hat mit der korrekten Wiederholung der einfachsten Äußerungen, was aber keinesfalls bedeutet, dass er nicht imstande ist, die richtige Aussprache zu beherrschen. Es muss jedoch ausdrücklich darauf hingewiesen werden, dass dazu keine besonderen Fähigkeiten nötig sind.

Am Unterrichtsbeginn muss sich der Lernende zuerst auf das mehrmalige Hören einer kurzen Äußerung konzentrieren und danach versuchen, die kurze Äußerung genau nachzusprechen. Hat er damit Schwierigkeiten, so muss er zuerst die für ihn schwierigen Laute einüben, deren Artikulation vorerst zu erklären ist, dann sich auf die Aussprache der Wörter konzentrieren, um im Stande zu sein, sie genau nachzusprechen. Nachher ist die ganze Äußerung sooft zu wiederholen, bis er sie mit derselben Zwanglosigkeit spricht wie die entsprechende Äußerung seiner Muttersprache. Der Lernende darf aber nicht in Gedanken wiederholen, sondern

mit normaler Stimmstärke. Ist es unmöglich, z. B. im Klassenunterricht, dann wenigstens im Chor im Flüsterton. Je mehr die Äußerung bzw. der ganze Text wiederholt wird, desto besser, denn nur auf diese Weise kann sich der Lernende die neuen Artikulationsgewohnheiten aneignen. Äußerst wichtig ist dabei, dass der Lernende mit größter Sorgfalt alles macht. Das Erlernen der Aussprache ist vergleichbar mit dem Erlernen des Klavierspiels. Je mehr es geübt wird, desto bessere Resultate sind zu erwarten. Es muss dem Lernenden auch ausdrücklich empfohlen werden, einen originalen Text in der zu erlernenden Sprache zu hören, obwohl er anfangs auch kein Wort verstehen sollte, denn es handelt sich vor allem darum, mit den prosodischen Elementen einer Fremdsprache vertraut zu werden. Beim Üben der Aussprache darf man aber auch nicht die Bedeutungen der Äußerungen außer Acht lassen.

Bei Beherrschung der Bedeutung ist es unbedingt nötig, von der kommunikativen Situation auszugehen. Die Situation muss am Unterrichtsbeginn klar in der Muttersprache des Lernenden dargestellt werden, damit er sie sich in allen Einzelheiten genau vorstellen³ (am besten würde dies ein Film machen) und somit die Rolle der handelnden Personen weitgehend sprachlich nachahmen kann. Je genauer er sich die kommunikative Situation darstellt, und je besser er sich mit der handelnden Person zu identifizieren vermag, desto bessere Lernerfolge sind zu erwarten, weil dies die Verarbeitungsprozesse intensiviert. Erst dann werden die muttersprachlichen Äußerungen in die fremdsprachlichen oder umgekehrt übersetzt⁴. Eine wörtliche Übersetzung ist dadurch nicht ausgeschlossen. Der Vergleich zwischen der buchstäblichen und der sinngemäßen Übersetzung⁵ verdeutlicht die Unterschiede zwischen der Mutter- und Zielsprache und kann als überzeugender Beweis dafür angeboten werden, warum man nicht wörtlich übersetzen darf⁶. Es ist ja selbstverständlich, dass der Lehrer selber am Unterrichtsbeginn den ganzen Text wörtlich und sinngemäß übersetzt. Die sinngemäße Übersetzung in die Muttersprache kann auch den Idiolekt des Lernenden berücksichtigen. Nachher werden die Lernenden sich daran immer mehr beteiligen müssen. Dies präsumiert, dass der Lernende auch imstande sein muss, mit verschiedenen Wörterbüchern zu arbeiten, was ihm der Lehrer beibringen muss. Der Lernende soll unbedingt die sinngemäße Übersetzung auf ein Blatt Papier schreiben. Es geht dabei nicht nur darum, dass er die Übersetzung nicht vergisst, denn *verba volant, scripta manent*, sondern

---

³ Vgl. dazu y. B. F. Eppert 1977: besonders S. 59f. W. Marton 1978:32.

⁴ Jeder Lehrer weiß aus eigener Erfahrung, dass der Lernende so lange nicht nachgibt, bis er den ganzen Text nicht übersetzt hat. Hilft man ihm nicht dabei, so übersetzt er leider wörtlich. Die gegen dieses Verfahren erhobenen Einwände wies schon 1978 überzeugend W. Marton (S. 92ff. und 149f.) zurück. Dort gibt es auch Hinweise auf weitere Literatur. Schreiber (1999:110) nach lassen sich durch den Übersetzungsvergleich „interlinguale Unterschiede“ leichter als durch andere Methoden darstellen. Außerdem lässt sich ihm nach „auf ökonomische Weise vergleichbares Datenmaterial“ gewinnen.

⁵ Solches Vorgehen wurde schon 1306 von Pierre Dubois empfohlen in seinem Buch „De recuperatione terrae sanctae“ (zitiert nach L. G. Kelly 1969:177).

⁶ Vgl. dazu Marton 1978:123

auch darum, dass er ein zusätzliches Hilfsmittel zur Erlernung der Fremdsprache in die Hände bekommt. Der Lernende kann sich doch selbst kontrollieren, wenn er rückübersetzt und sein Ergebnis mit dem fremdsprachlichen Text vergleicht. Stimmt seine Rückübersetzung mit dem fremden Text nicht überein, so müssen die fremdsprachlichen Äußerungen mehrmals korrekt wiederholt werden. Dies wird so lange fortgesetzt, bis alle Äußerungen der gegebenen sprachlichen Situation immer genau rückübersetzt werden. Der Lernende beherrscht also auf diese Weise eine Fremdsprache ähnlich wie seine Erstsprache, aber er macht es diesmal ganz bewusst und ist imstande, sich selbst zu kontrollieren. Am Geeignetesten scheinen für den Anfang des Fremdsprachenunterrichts entsprechend dem Alter der Lernenden situationsgebundene Dialoge zu sein, die dann aber auch in verschiedenen sprachlichen Formen dargestellt werden müssen, z. B. als Bericht, Erzählung usw., denn so kann der Lernende die Sprache als System erlernen.

Solch eine Lernmethode setzt entsprechende Lehrbücher voraus. So lange diese nicht vorhanden sind, oder nicht zur Verfügung stehen, sollte der Lehrer den Lernenden nach einigen Unterrichtsmonaten empfehlen, andere Lehrbücher⁷ der gleichen Sprachstufe zu benutzen, und / oder Radio-, Fernseh- oder gute CD-Sprachkurse einzuschalten. Später müssen die Lernenden noch zusätzlich zuerst Texte mit beschränktem Grundwortschatz, nachher aufbereitete und zuletzt originelle Texte beherrschen, was schnell zum Ziel führt, oder wenigstens mit Verständnis viel lesen, was zwar auch förderlich ist, aber die Beherrschung der Fremdsprache verlangsamt.

Es ist ein grober didaktischer Fehler, wenn man vom Lernenden verlangt, einen Text nachzuerzählen, dessen Inhalt er noch nicht in verschiedenen Sprachformen genau kennt, weil er zur wörtlichen Übersetzung aus der Muttersprache in die Zielsprache gezwungen wird. Die Häufigkeit der Fehler ist in solchen Erzählungen groß. Man kann gerade den dabei vorkommenden Interferenzfehlern entgegenwirken durch das sinngemäße Übersetzen derselben kommunikativen Situation aus der Muttersprache in die Fremdsprache, die später auch in verschiedenen sprachlichen Formen dargestellt werden muss. Erst, wenn der Lernende auf diese Weise den Grundwortschatz in seiner Junktivität beherrscht hat, kann er auf die permanente Konfrontation beider Sprachen verzichten. Erst dann wird auch das Denken in der Zielsprache möglich. Bei der natürlichen Beherrschung einer Fremdsprache können, müssen aber durchaus nicht, nur grammatische Flexionsregeln angeboten werden.

Bei dieser Lernmethode wird im Gehirn des Lernenden auch zusätzlich und ganz unbewusst die natürliche Grammatik der zu beherrschenden Fremdsprache gespeichert.

---

⁷ Vgl. dazu M. Szałek 1977:25ff.

Das ist für den Lernenden von entscheidender Bedeutung, denn es erlaubt ihm entsprechend seiner Sozialisation frei zu sprechen, ohne an irgendwelche grammatischen Regeln zu denken.

3. Kurzer Überblick über die Sprachreflexion

Wie kann bei der Beherrschung einer Fremdsprache die seit dem Altertum von Philosophen und Wissenschaftlern verfasste Grammatik behilflich sein? Um diese Frage zu beantworten, muss man sich zuerst vergegenwärtigen, wie diese Grammatik entstanden ist und was sie leisten kann.

Über das Geheimnis Sprache wird seit Jahrtausenden reflektiert. Die älteste Beschreibung einer Sprache stammt aus dem 4. Jh. vor Christi Geburt und entstand aus religiösen Gründen. Ihr Verfasser war Pāṇini, der die heilige Sprache des Veda, Sanskrit, mit Hilfe von ca. 4000 kurzen Regeln beschrieb, damit die Rezitation der heiligen Schriften immer ihre wohltuende Wirkung tat. Dieses Werk wurde erst durch die Übersetzung ins Deutsche und Herausgabe 1887 von O. Böhtlingk bekannt. Bloomfield (1934:11) nannte diese Grammatik „One of the greatest monuments of human Intelligence“. Diese Arbeit wird auch noch heutzutage dank der hervorragenden Beschreibung bewundert, aber sie übte keinen Einfluss auf die griechisch-lateinische Tradition⁸.

Unabhängig von Pāṇini haben die Philosophen im antiken Griechenland: Plato, Aristoteles, die Stoa über die Sprache nachgedacht. Zu dem Wort *γράμμα* (gramma) ‚Buchstabe‘ bzw. *γραμματικός* (grammatikós), ‚die Buchstaben, die Schrift betreffend‘ wurde der Begriff *τέχνη γραμματική* (téchnē grammatikē) geprägt und als Titel der ersten Grammatik von Dionysios Thrax (170-90 v. Chr.) verwendet. Dionysios Thrax (2. Jh. v. Chr.), Apollonios Dyskolos (2. Jh. n. Chr.); Aelius Donatus (4. Jh. n. Chr.), der Autor der nach dem Vorbild der griechischen Grammatik verfassten „Ars grammatica“, und Priscianus (5./6. Jh. n. Chr.) haben einen überaus großen Einfluss auf den heutigen Stand der grammatischen Forschung ausgeübt. Ars grammatica ist eine wörtliche Übersetzung von *τέχνη γραμματική*. Man definierte im Altertum die Grammatik als „ars bene loquendi et scribendi“ also als ‚Kunst des guten Sprechens und Schreibens‘. In der Definition wurde das Wort *ars* ‚Kunst‘ und nicht *scientia* ‚Wissenschaft‘ verwendet. Die lateinische Grammatik diente als Muster für die Beschreibung aller neuzeitlichen Sprachen.

Für das Deutsche forderte Fabian Frangk in der Vorrede zu seiner „Orthographia“ (1531) die Bearbeitung einer Grammatik. Die ersten neuhochdeutschen Grammatiken von Albertus Oelinger 1573, Laurentius Albertus 1573 und Johannes Claius 1578, die implizit oder explizit

---

⁸ Man vgl. dazu z. B. W.S. Allen 1956:187f. und R. Robins 1966:3.

von der Sprache der Lutherbibel ausgingen, wurden in der damaligen Lingua franca, dem Lateinischen, verfasst. Durchgesetzt hat sich aber nur jene klassische deutsche Grammatik,

[...] die bis ins 18. Jahrhundert hinein immer wieder neue große Auflagen erlebte, so z. B. 1720 die 11. Auflage. Es ist die *Grammatica Germanicae Linguae* des Magisters Johannes Claius. (Bergenholtz 1991:64)

Zum Sieg der ostmitteldeutschen Sprachnorm haben Opitzens „Buch der deutschen Poeterey“ (1624) sowie die die Sprache Luthers fördernden Sprachgesellschaften verholfen. Einen großen Einfluss auf die weitere wissenschaftliche Behandlung des Hochdeutschen übte Schottel aus mit seinem Werk „Ausführliche Arbeit von der Teutschen Haupt-Sprache“ (1663). Er beeinflusste die Arbeiten von Gottsched (1748) und Adelung. Der letzte wurde auch von Meiner (1781) inspiriert. Adelung gilt als ein Meilenstein in der deutschen Grammatik, denn er hatte die für seine Zeit beste Grammatik verfasst, was von Jelinek wie folgt hervorgehoben wird:

In seinen Arbeiten strömen beinahe alle Anregungen und Erkenntnisse der nachgottschedischen Zeit zusammen. Dadurch machte er die Schriften seiner Vorgänger überflüssig und ihre Namen gerieten in Vergessenheit. (Jelinek 1913:331)

Einen großen Einfluss übte auf die deutsche Grammatik Jacob Grimm mit seiner vierbändigen „Deutschen Grammatik“ (1819-1837). Seit dieser Zeit wurde die Grammatik allmählich auf historische Grundlage gelegt.

Im 19. Jh. hat es zwei beschreibende Grammatiken gegeben, die sich großer Beliebtheit erfreut haben und viele Auflagen hatten: Es waren die Grammatiken von J. C. A. Heyse und H. Bauer. In diesen Grammatiken wurde dann die Grimmsche Terminologie, z. B. für die Flexion („stark“ und „schwach“) eingeführt. Den Sieg davon hat die Grammatik von Bauer getragen in der Bearbeitung von Konrad Duden. Um die Jahrhundertwende 1900 / 2000 gab es schon beschreibende Grammatiken mit Erklärung der geschichtlichen Sprachwandlung.

4. Was versteht man gegenwärtig unter *Grammatik*?

Die abendländische Grammatik hat einen außerordentlich großen Einfluss auf die wissenschaftliche Beschreibung der meisten Sprachen der Welt ausgeübt, weil viele Begriffe, die im Altertum und auch bis zum 21. Jh. entstanden sind, auf die zu beschreibenden Sprachen mechanisch übertragen wurden und immer noch werden. Man arbeitet auch noch am Anfang des 21. Jahrhunderts mit rein intuitiv verstandenen und inadäquaten Begriffen, z. B. *Wort*, *Satz*, *Endung*. Die Intuition spielt zwar eine große Rolle in der wissenschaftlichen Arbeit, aber sie muss in intersubjektiv überprüfbare Regeln, Gesetzmäßigkeiten umgesetzt werden, wenn sie als wissenschaftlich gelten soll. Es ist wohlbekannt, dass die Intuition bei allen Menschen nicht gleich ist, auch bei Fachleuten auf demselben Wissensgebiet nicht.

Seit dem Altertum basiert die Grammatik, abgesehen von nicht verschrifteten Mundarten bzw. Sprachen, hauptsächlich auf geschriebenen Texten, in denen die Orthographie, besonders in Gebrauchsgrammatiken, bei der Festlegung der grammatischen Einheiten, wie z. B. *Wort, Satz, Endung*, eine große Rolle spielt. Vergleicht man z. B. die Darstellung der Wortarten / Wortklassen im 20. Jh. nicht nur in verschiedenen Grammatiken, sondern auch in verschiedenen Auflagen derselben Grammatikautoren⁹, so kommt man zu dem Schluss, dass die Beschreibungen divergieren. Dank den Gehirnforschungen wurde klar, dass die Sprachbeschreibungen von Philosophen, Gelehrten und Sprachwissenschaftlern nicht identisch sind mit der natürlichen Grammatik. So heißt es z. B. bei Ingedahl:

Der Hirnforscher beobachtet, daß Sprache nicht in zwei Zentren, sondern an hunderten von Stellen im Gehirn verarbeitet wird; er bestätigt die modulare Verteilung, aber es ist völlig unklar, ob die Gehirnmodule den grammatischen Klassen entsprechen. (Ingedahl 1994: 524)

Die seit dem Altertum über die Sprache reflektierenden Philosophen, Gelehrten und Sprachwissenschaftler versuchten also Theorien über das Funktionieren von Sprache aufzustellen. Jede bisher erschienene Grammatik stellt also Hypothesen über die natürliche Grammatik einer Sprache dar. Fast jede Grammatik, abgesehen von oberflächlichen Übereinstimmungen, präsentiert die Sicht des Autors bzw. der Autoren über den Bau einer Sprache. Es gibt verschiedene Theorien über die Analyse(n)¹⁰ und Synthese(n)¹¹ von Sprache(n). Aus dem Ausgeführten versteht sich folgende Feststellung von selbst:

Die wissenschaftlichen Hypothesen über das Funktionieren einer *natürlichen Grammatik* werden als *linguistische Grammatik* oder, der Tradition nach kurz, als *Grammatik* genannt. (Darski 2004:14)

Es gibt Sprachtheorien, mit denen man nur eine Sprache oder mehrere Sprachen derselben Sprachfamilie oder auch Sprachen verschiedener Sprachfamilien beschreiben kann. Die beste Theorie wäre diejenige, die auf allgemein menschlichen Sprachprinzipien¹² basiert und deshalb auch auf alle Sprachen der Welt anwendbar wäre, was den kontrastiven Sprachvergleich wesentlich erleichtern würde. Die meisten grammatischen Theorien sind jedoch von beschränkter Geltung.

Es gibt viele dieselbe Sprache beschreibenden Wissenschaftler, deshalb gibt es auch viele linguistische Grammatiken einer Sprache. Diese Grammatiken müssen also begutachtet werden.

---

⁹ Man vergleiche z. B. die Darstellung der Wortklassen in den Auflagen 1972, 1984, 1994 und 2001 der „Deutschen Grammatik“ von Helbig und Buscha und in den Auflagen 1973, 1984, 1995, 1998 und 2005 der Duden-Grammatik.

¹⁰ Man vergleiche z. B. A. V. Bondarko 1976, A. M. Muchin 1976, Darski 2004 und Melčuk 2006.

¹¹ Man vgl. z. B. die syntaktischen Theorien von Becker 1827 und 1841, Glinz 1972 und 1973 und Chomsky 1957, 1965, 1981 und 1993.

¹² Diese Prinzipien bilden die Grundlage für die linguistische Analysetheorie in Darski 2004.

Hjemslev stellte schon 1943 in seiner dänischen Fassung der Prolegomena für die Beschreibung von Sprachen das von ihm sog. Empirieprinzip auf:

Die Beschreibung soll widerspruchsfrei, erschöpfend und so einfach wie möglich sein. Die Forderung nach Widerspruchsfreiheit ist der Forderung nach erschöpfender Beschreibung übergeordnet. Die Forderung nach erschöpfender Beschreibung ist der Forderung nach Einfachheit übergeordnet. (Hjemslev 1974:15)

Hjemslev hat ja eigentlich nichts Neues festgestellt, denn seine Forderungen gehören zu den Prinzipien der wissenschaftlichen Forschung überhaupt. Seine Betonung dieser Prinzipien für die wissenschaftliche Arbeit resultiert aus der Forschungslage seiner Zeit. Diese Prinzipien wurden damals und werden auch weiterhin gröblich verletzt. Ist die grammatische Beschreibung nicht widerspruchsfrei, so kann sie nur als „ars“ bezeichnet werden. Ist sie widerspruchsfrei und erschöpfend, so gilt sie als wissenschaftlich fundiert. Die beste Beschreibung erfüllt auch das Merkmal ‚Einfachheit‘.

Die linguistische Grammatik hat beim Sprechen nur eine beschränkte Geltung, denn man kann wegen des Kurzzeitgedächtnisses nur an einige grammatische Regeln bzw. Wörter denken. Im Vergleich zur Muttersprache wurde auch bei gut beherrschter Fremdsprache ein Verlangsamten¹³ der sprachlichen Textrealisierung festgestellt. Voll zur Geltung kommt die linguistische Grammatik vor allem bei eindeutiger Rezeption geschriebener, syntaktisch komplex verfasster Texte sowie beim Schreiben.

Die Didaktiker sprechen oft von der Automatisierung der grammatischen Regeln, aber sie sind sich dessen wohl nicht immer bewusst, dass das menschliche Gehirn die sprachlichen Daten anders analysiert und synthetisiert, als die Linguisten¹⁴ es darstellen. Vielmehr wird hier oft stillschweigend vorausgesetzt, dass nur die intendierte grammatische Regel für die Dauer automatisiert wird. Es erweist sich aber, dass die Automatisierung durch die komplexe Tätigkeit des menschlichen Gehirns immer gewährleistet wird und dass der Prozess auch dann stattfindet, wenn der Lernende bewusst nur eine einzige grammatische Regel automatisieren will. Die Automatisierung der grammatischen Regel wird dazu noch an Sätzen geübt, die an keine kommunikative Situation gebunden sind, was das Erlernen einer Fremdsprache nicht erleichtert, weil es gegen die kognitiven Prinzipien verstößt.

Die grammatischen Regeln und Gesetze sollten erst nach der Beherrschung des Grundwortschatzes in seiner Junktivität dargeboten werden, weil erst dann zu erwarten ist, dass die Beurteilung der grammatischen Umformungen wesentlich erleichtert und auch verständlicher wird.

---

¹³ Man vgl. dazu Fehringner / Frey 2007

¹⁴ Vgl. dazu z. B. J. Dewees 1977 Coulmas 1982 und Ingedahl 1994:524.

5. Wie wird die linguistische Grammatik bis ins 21. Jh. rezipiert und auch begutachtet?

In den Loccumer Protokollen 27/1982 wird von Zabel (in Ermert 1973) eine Wertschätzung der Grammatik nicht nur von J. G. Herder, J. W. Goethe, J. Grimm, sondern auch von Schülern und Eltern angeführt:

„Ein Mensch, der in seinem Leben keine Grammatik gelernt hat, lernt sein Leben durch nicht genau, wenigstens nicht sicher sprechen und schreiben: er irret in Ungewißheit umher und hat kein Leitseil im großen Labirynth der Sprachen und Worte“ (1). Dieser positiven Wertschätzung der Grammatik und des Grammatikunterrichts durch Herder aus dem Jahre 1780 ließe sich ohne Schwierigkeiten eine Vielzahl von kritischen und skeptischen Stellungnahmen gegenüberstellen. In 'Dichtung und Wahrheit' verwendet Goethe die Begriffe 'willkürlich' und 'lächerlich' in der Beschreibung seiner Erinnerung an den schulischen Grammatikunterricht (2). In der 'Vorrede zur deutschen Grammatik' bezeichnet Jakob Grimm die übliche grammatische Behandlung der deutschen Sprache als 'verwerflich' und 'töricht' (3). Die Urteile und Stellungnahmen von Schülern und Eltern, die ihren Unmut und Ärger über die Unbilden des Grammatikunterrichts seit jeher Luft gemacht haben, sind durchweg nicht schriftlich überliefert, würden aber vermutlich die negativen Einschätzungen des schulischen Grammatikunterrichts verstärken. (Ermert 1983:1)

Die Lage der Grammatik kurz vor der Jahrhundertwende schildern am besten die Worte von Götze und Hess-Lüttich:

Grammatik: ein Wort, das bei vielen Menschen eher Widerstände weckt. Mancher erinnert sich langweiliger oder gar peiniger Deutschstunden. Andere meinen, es gebe Wichtigeres als Grammatik. Sie gilt, zumal die Grammatik der deutschen Sprache, als schwierig. Spötter wie George Bernard Shaw halten eben unsere Sprache für nicht erlernbar. Grammatik, so darf gefolgert werden, hat heutzutage einen schweren Stand. (Götze / Hess-Lüttich 1989:5 und 1992: 5)

Ivo und Neuland fassen die Ergebnisse ihrer Untersuchung über grammatisches Wissen verschiedener Bevölkerungsgruppen in der BRD folgendermaßen zusammen:

Die Befragten wissen wenig von der Grammatik ihrer Muttersprache, mögen sie nicht sonderlich und erinnern sich nicht gern an ihren Grammatikunterricht, halten aber daran fest, daß Grammatikunterricht sein muss, und geben hierfür unterschiedliche Gründe an, die sich in ihre Aussagen insgesamt nicht nahtlos einpassen. Dies gilt für die aus dem Beruf ausgeschiedenen in gleicher Weise wie für diejenigen, die sich auf den Beruf noch vorbereiten; wobei die Jüngeren der Befragten nicht weniger nachdrücklich als die Älteren die Notwendigkeit grammatischer Unterweisung betonen und die älteren Befragten im Wissen den Jüngeren nicht voraus haben. Die Einstellung zu Grammatik scheint für diejenigen Befragten, die in schriftnäheren Berufen

arbeiten, durch den Kontrast von Korrektheit und Fehlerhaftigkeit bestimmt und mit der sozialen Erfahrung von Fehler und „schlechtem Eindruck“ einherzugehen. Auch diejenigen, die in schriftferneren Berufen arbeiten, erwarten von der Beschäftigung mit Grammatik vorrangig Kenntnisse, die sich in Alltagssituationen als nützlich erweisen. Dabei ist die Diskrepanz zum vorhandenen Erkenntnisstand besonders auffällig. (Ivo/Neuland 1991:437)

Dass die negative Beurteilung weiterhin gilt, zeugt der Titel der Arbeit von Ingedahl „Sprachreflexion statt Grammatik“. Ingedahl vergisst aber, dass Grammatik auch Sprachreflexion ist, die ja wissenschaftlich fundiert sein sollte. Er bäumt sich gegen den Grammatikunterricht in deutschen Schulen und stellt deshalb zugespitzt fest:

Grammatikkenntnisse machen nicht sensibler, nicht sprachbewußter, nicht handlungsfähiger, nicht verständlicher (nicht mal Linguisten!). (Ingedahl 1999:13)

In der westlichen Welt ist der Glaube weit verbreitet und tief verwurzelt: Erst wer grammatisches Wissen hat, kann richtig sprechen! Da mögen die Potentesten, die Schriftsteller etwa, das Gegenteil beweisen, dieser Glaube ist durch nichts zu erschüttern. (Ingedahl 1999:42)

Die Frage, warum die Grammatik „eher Widerstände weckt“ und auch negativ beurteilt wird, kann nur durch eine genaue Analyse der grundlegenden grammatischen Begriffe und der angebotenen Regeln und Gesetzmäßigkeiten sinnvoll beantwortet werden. Jede Wissenschaft kommt ohne eigene Termini nicht aus. Um also den Lernenden die Rezeption einer Grammatik maximal zu erleichtern, müssen die grammatischen Begriffe möglichst einfach und präzise definiert werden.

Skála (1992:279) stellte eindeutig fest: „Noch in der ausgehenden Barockzeit ist Grammatik ‚Sprachkunst‘“. Skála suggeriert, dass danach die Grammatik schon auf wissenschaftlichen Grundlagen aufgebaut ist.

Der grammatischen Tradition folgen auch am Anfang des 21. Jahrhunderts fast alle Grammatiker. Z. B. wird in der Dudengrammatik der Stamm¹⁵ bis ins 21. Jh. hinein, sieht man von der Terminologie ab, genauso wie bei Bauer 1830, also unpräzise bestimmt:

Den Wortstamm, an dem sich die Formenbildung des Verbs vollzieht, erhält man durch die Kürzung des Infinitivs um seine Endung *-[e]n*:

fahren: **fahr-**, wohnen: **wohn-**, häkeln: **häkel-**, klappern: **klapper-**. (Drosdowski 1995:116, Ziff. 211)

Die Bildung der einfachen Verbformen geht vom **Verbstamm** aus. Diesen erhält man durch Kürzung des Infinitivs (Nennform) um seine Endung *-(e)n*:

---

¹⁵ Der Terminus ‚Stamm‘ wird unterschiedlich terminologisiert. Man vgl. dazu Darski 2004:103ff., besonders auch S. 121ff.

Lachen, lächeln, rudern, rufen, singen (Duden. Die Grammatik 2005: 438, Ziff. 600)

[...] als Wurzelform der Verben muß man eigentlich nicht nach § 535 den Imperativ, sondern den Infinitiv, nach Wegwerfung der allgemeinen Verbalendung en oder n, annehmen, und der Imperativ kann nur die Wurzelform heißen, insofern derselbe mit dieser Abkürzung des Infinitivs übereinstimmt, was freilich fast immer der Fall ist: laufen, lauf, stehen, steh, reiten, reit, fahren, fahr, trotzen, trotz. Demnach ist von geben, stehlen, fließen, schießen usw. die Wurzelform nicht der Imperativ gieb, stiehl, fleuß, scheuß, sondern die Abkürzung des Infinitivs geb, stehl, fließ, schieß. (Bauer 1830:273)

Es gibt viele deutsche Grammatiken auf dem Markt, sowohl in Deutschland als auch im Ausland. Darunter sind auch Grammatiken, die für den Deutschunterricht als Fremdsprache angeboten werden. Am bekanntesten ist wohl zurzeit die „Deutsche Grammatik“ von Helbig und Buscha, die sogar den Untertitel hat: „Ein Handbuch für den Ausländerunterricht“. Für diesen Zweck ist diese Grammatik leider nicht geeignet. Es wird seit der ersten Auflage 1972 im Vorwort richtig festgestellt, dass dem Ausländer die Kompetenz¹⁶ fehlt, die mit Hilfe dieser Grammatik erst aufgebaut werden soll. Die Kompetenz wird aber schon bei der Bestimmung der Wortklassen mit Hilfe des Distributionsrahmens verlangt, denn :

[...] Maßstab ist jeweils, ob bei dieser Substitution ein grammatisch korrekter Satz entsteht; das muss nicht notwendig ein semantisch korrekter, d.h. ein sinnvoller Satz sein. In den Rahmen (1) kann man z. B. einsetzen:

(1a) Der Lehrer arbeitet fleißig.

(1b) *Der Tisch arbeitet fleißig.

(1a) und (1b) sind syntaktisch korrekt, aber nur (1a) ist auch semantisch korrekt.“ (Helbig / Buscha 1972:21, 2001:19)

Wie soll der inkompetente Ausländer feststellen, ob z. B. die Sätze:

*Der Frau(en) arbeitet fleißig.

*Der Tafel(n) arbeitet fleißig.

grammatisch korrekt sind?

Außerdem werden nur drei Wortklassen in allen Auflagen dieser Grammatik mit Hilfe des Distributionsrahmens bestimmt: Substantivwörter, Adjektive und Adverbien. Sehen wir uns z. B. die Definition des Adjektivs an:

Zur Wortklasse *Adjektiv* gehören alle Wörter, die in einen der beiden folgenden Rahmen oder in beide eingesetzt werden können:

(1) der ... Mann → der alte Mann

---

¹⁶ Siehe Helbig / Buscha 1972:18, 2001:17

(2) der Mann ist ... → der Mann ist alt

Beim Rahmen (1) spricht man vom attributiven Gebrauch, beim Rahmen (2) vom prädikativen Gebrauch des Adjektivs. (Helbig / Buscha 2001:280)

Z. B. können in den Rahmen 2 auch folgende Wörter eingesetzt werden:

(2) Der Mann ist *Lehrer / es / da / so / hier*.

Die in den Rahmen 2 eingesetzten Wörter: *Lehrer / es / da / so / hier* müssten also als eine Wortklasse betrachtet werden, da die Sätze nicht nur grammatisch, sondern auch semantisch korrekt sind. Sind aber *Lehrer / es / da / so / hier* Adjektive?

Bergenholtz und Schaefer haben sogar festgestellt:

Wie oben bei der Besprechung von Crystal (1967) gezeigt wurde, kann man bei einer vollen Berücksichtigung der Distribution zu so vielen Klassen kommen, daß die Zahl der Wortarten sich der Zahl der Lexeme nähert. (Bergenholtz / Schaefer 1977:62)

Auch in der Grammatik, die um sich auf der Rückseite des Buchumschlages mit den Worten wirbt:

Die „DUDEN-Grammatik“ hat sich in Schule und Universität hervorragend bewährt, weil sie umfassend, zuverlässig und klar ist. Im besten Sinne des Wortes eine moderne Grammatik.

lässt sich leicht zeigen, dass es leider nur ein Werbespruch ist. Die wichtigste Wortart ist das Verb. Das Verb wird folgendermaßen definiert:

Wörter wie die folgenden nennt man Verben (Singular: das Verb)²:

bauen, bleiben, einschlafen, erfrieren, fahren, fallen, gehen, haben, helfen, kämpfen, kommen, pflügen, regnen, schreiben, sein, verblühen, verreisen, wachsen, werden, wohnen.

Mit den Verben wird das Prädikat des Satzes (vgl. 1099ff.) gebildet:

Sie *baut* ein Haus. Sie *bleiben* in München. Er *wird eingeschlafen sein*. Gestern *kam* ich spät nach Hause. Wir *haben* heute einen Aufsatz *geschrieben*. Man *sagte*, sie *kämen* morgen.

Als Prädikat werden die so genannten finiten Verbformen gebraucht. Sie sind entweder einfach oder zusammengesetzt. Die Veränderung der Form beim Verb nennt man Konjugation (vgl. 206ff.). (Duden. Die Grammatik 1998: 89, Ziff. 137)

Können alle Verben, die schätzungsweise ein Viertel des Gesamtwortschatzes ausmachen, genannt werden? Mit dem Nennen von Beispielen appelliert Gelhaus an die Intuition seiner Leser. Um also zu wissen, was ein Verb ist, muss ferner klar sein, was Prädikat ist. Unter ‚Prädikat‘ findet sich in dieser Grammatik folgender Satz: „Das Prädikat ist fest mit der Wortart Verb verbunden.“ (S. 625, Ziff. 1099). Ist es nicht ein Schulbeispiel für eine Zirkeldefinition?

Uneinheitlich und unsystematisch wird auch in Lehrbüchern und Grammatiken die Verbflexion dargestellt, worauf Thurmair hinweist:

Ein Blick in verschiedene Grammatiken und Lehrwerke zeigt dagegen, dass bereits der Bereich der Endungen des deutschen Verbs relativ kompliziert und unsystematisch dargestellt wird, wobei hier Unregelmäßigkeiten wie die Einfügung eines *-e* bei Verben auf *-d* oder *-t* (etwa *warten – er wartet*) noch nicht berücksichtigt sind, ganz zu schweigen von den starken bzw. unregelmäßigen Verben. So findet man etwa bei Helbig / Buscha (1991, S. 26ff.) 4 Reihen von Personalendungen (für Präsens, Präteritum starke Verben, Präteritum und Konjunktiv II schwache Verben, Konjunktiv I und II starke Verben), bei Engel (1991:412ff.) gar 5 Reihen (für Präsens, Präteritum starker Verben, Präteritum und Konjunktiv II schwacher Verben, Konjunktiv I, Konjunktiv II), im Lehrwerk *Themen neu* (Auf-derstraße (sic!) u. a. 1992ff.) ebenfalls 5 Reihen, im Lehrbuch *Deutsch Aktiv Neu* (Neuner u. a. 1986ff.) dagegen drei Reihen. Allen Ansätzen gemeinsam ist etwa die Unterscheidung zwischen den Personalendungen der starken und der schwachen Verben bei der Bildung des Präteritums. (Thurmair 1997:29)

Eine genaue Darstellung der Verbflexion findet sich in Darski 1999.

Fast in jeder deutschen Grammatik kann man nachlesen, dass das Perfekt / Plusquamperfekt aus dem Hilfsverb *haben* bzw. *sein* und einem Perfektpartizip besteht. So wird die Regel z. B. in den „Grundzügen einer deutschen Grammatik“, die ja als wissenschaftlich gilt, formuliert:

Die **Formen des Perfekts und des Plusquamperfekts** werden gebildet aus den Präs.- oder Prät.-Formen der Hilfsverben *haben* oder *sein* in Verbindung mit dem Part. II des Vollverbs, dem **Tempusstamm III: *ge-leb- t / ge-komm-en / ge-brann-t.***

Perf.	<i>hat</i>	}	<i>ge-leb-t / ge-sung-en / ge-brann-t.</i>
Plusqu.	<i>hatte</i>		
Perf.	<i>ist</i>	}	<i>ge-stolper-t / ge-komm-en / ge-rann-t.</i>
Plusqu.	<i>war</i>		

(Heidolph / Flämig / Motsch 1980:561)

Die Autoren der „Grundzüge“ bestimmen auf S. 567, was unter Partizip II zu verstehen sei. Leider gibt es keine eindeutige Bestimmung des Terminus ‚Hilfsverb‘, der wohl als allgemein bekannt vorausgesetzt wird. Als Beispiele für „Hilfsverben“ werden aber auch die finiten Verben in: „*ist am Blühen, steht in Blüte*“ (Heidolph / Flämig / Motsch 1980:501) angeführt. Dieser Terminus wird in der grammatischen Tradition nicht einheitlich verwendet, worauf Engel, der ‚Hilfsverb‘ durch ‚Auxiliarverb‘ ersetzt, explizit hinweist:

Diese kleine, aber wichtige und vielgebrauchte Teilmenge der Verben wird traditionell auch „Hilfsverben“ genannt (es kann allerdings nicht verschwiegen werden, daß der Hilfsverbbegriff in der herkömmlichen Grammatik infolge unterschiedlicher Definitionen außerordentlich unscharf ist). Engel 1996:406, Ziff. V 016)

Z. B. stehen die Sätze:

Der kleine Junge *hat* die Haare kurz *geschnitten*.

„Das Pferd *hat* die Fesseln *bandagiert*.“ (Latzel 1977:289)

Die Frau *hat* die Haare *onduliert*.

Das Glas *ist gefüllt*.

Das Fenster *ist geöffnet*.

im Präsens, obwohl die Verbkomplexe der Perfektregel genügen. Die alte Regel stimmt also nicht. In manchen älteren Grammatiken wird betont, dass die Ausnahmen die Regel bestätigen. Die Ausnahmen bestätigen keinesfalls die Regel, sie falsifizieren jede Regel.

Es wird auch behauptet, dass der bestimmte Artikel die Kategorien Numerus, Kasus und Genus¹⁷ kennzeichnet. Deshalb findet sich auch der Artikel in den Substantivparadigmen¹⁸. Es stimmt nur, wenn das Substantiv mit dem Artikel im Paradigma präsentiert wird, sonst nicht. Bestimmt z. B: der Artikel *der* den Fall und die Zahl in *der Wagen*? Noch aussichtsloser ist es beim unbekanntem Substantiv, z. B. *der Stupa*. Ist es Sg. oder Pl.? Falls Singular, welcher Fall und Genus? Dies kann nur wie bei Eigennamen im Satz festgestellt werden:

Der Stupa ist ein massiver buddhistischer Kultbau.

Viele Fragen können mit den bisher vorgeschlagenen Definitionen der Wortarten überhaupt nicht eindeutig beantwortet werden, z. B. die Frage:

Warum wird in fast allen Grammatiken das Wort *etwas* zu den Pronomina gezählt?

Die Antwort scheint nur ganz einfach zu sein: dieses Wort wird seit Jahrhunderten zu den Pronomina in allen Grammatiken gezählt und als so genanntes „gesichertes Wissen“ betrachtet. Gilt dies aber als eine wissenschaftliche Begründung?

Auf viele Fragen gibt es verschiedene Antworten, z. B.: Wie viele grammatische Tempora gibt es im Deutschen?

Die Zahl der grammatischen Tempora ist heutzutage im Deutschen umstritten, denn es werden bis zu 10 Tempora genannt. Mugler plädiert nur für ein Tempus, nämlich das Präteritum, weil er der Auffassung ist, dass „das Präsens hinsichtlich Tempus und Aspekt als merkmalllose Verbform zu bestimmen“ (Mugler 1988:158) sei. Bartsch (1980) befürwortet nur zwei Tempora:

---

¹⁷ Duden. Deutsches Universalwörterbuch 2003:51

¹⁸ Z. B. Duden. Die Grammatik 2005:197.

„Präsens“ und „Präteritum“. Diese Ansicht vertritt auch Engel (1996:494), der nur das Präsens und Imperfekt als „zwei richtige Verbformen“ und die übrigen schulgrammatischen Tempora als „verbale Komplexe“ bezeichnet.

In den meisten Gebrauchsgrammatiken folgt man der grammatischen Tradition, nach der es im Deutschen nach dem Vorbild der lateinischen Grammatik sechs Tempora gibt: Präsens, Präteritum, Perfekt, Plusquamperfekt, Futur I und II.

Bei Glinz (1971) und Brinkmann (1971) sind lediglich fünf Tempora zu finden: das Futur II wird nicht mehr als Tempus gewertet. Seit Vaters Arbeit von 1975 wird zunehmend die Ansicht vertreten, dass auch das Futur I kein Tempus sei. Die Ansicht Vaters hat Eingang gefunden in die Grammatiken von Schulz / Griesbach (1978) und Engel (1996). Vater (1983:206) und Schulz/Griesbach (1978:43) plädieren für ein System von vier Tempora: Präsens, Präteritum, Perfekt und Plusquamperfekt.

Jørgensen hat in seiner Grammatik gezeigt, dass der Konditionalis („würde-Form“/„würde-Gefüge“/„Umschreibung mit *würde*“) auch eine indikativische Verwendung besitzt. Deshalb bezeichnet er die indikativische Variante des Konditionalis I als „Future Preterite I“ und die des Konditionalis II als „Future Preterite II“ (Jørgensen 1966:28). Es gibt also bei Jørgensen acht Tempora: die sechs traditionellen und Futurum Präteriti I und II. Die Fügung *würde* + Infinitiv wird von Jørgensen im Konjunktiv als „Conditional I und II“ bezeichnet. Die verschiedenen Tempussysteme werden von Thieroff (1992:46ff.) ausführlich dargestellt und kritisch betrachtet.

Thieroff (1992:15ff.) kommt zu einem System von zehn Tempora: „Präsens, Präteritum, Futur I, FuturPräteritumI, Perfekt, Plusquamperfekt, FuturII, FuturPräteritumII, PerfektII und PlusqamPerfektII“. Alle diese Tempora veranschaulicht Thieroff (1992:17) in seiner Tabelle 1 „Formeninventar der 3. Person Singular“.

Umstritten ist u. a. auch der Begriff *Genus Verbi*. Die Unterscheidung zwischen Aktiv und Passiv wurde aus der griechisch-lateinischen Grammatiktradition übernommen. Vom Einfluss der grammatischen Tradition kann man sich noch am Ende unseres Jahrhunderts leider nicht befreien. So wird in Zifonun et al. (1997:1789ff.) weiterhin das *werden*-Passiv als „zentrale Passiv-Konstruktion“ eingeordnet, weil es sich aus der Übersetzung des Passivs im Lateinischen (z. B. *laudari* ‚gelobt werden‘) so ergeben hat. Daneben werden auch „wenige zentrale Passivformen“ beschrieben:

Sein- und *bekommen*-Passiv sind wenige zentrale Passivformen. Daneben sind weitere grammatische Konversen (*sein ... zu, gehören* u.a.) zu nennen. (Zifonun et al. 1977:1789)

Warum die Verbindung *werden / sein* + Perfektpartizip als Passiv zu gelten habe, ist in den einschlägigen Arbeiten zum Passiv im Deutschen überhaupt nicht zu finden. Meistens geht man

dabei seit Jahrhunderten von der Übersetzung des lateinischen Passivs aus, also von der Verbindung *werden* + Perfektpartizip. Erst später versucht man festzustellen, welche Sätze mit Hilfe des Passivs paraphrasiert werden können, um „das Passivfeld“ (Flämig 1991:427f.), „Modal-Passiv, Funktional-Passiv und quasipassivische Konstruktionen“ (Weinrich 1993:163ff.), die „Parallelformen zum Passiv“ (Engel 1996:461f.) zu bestimmen.

In Zifounun et al. wird das Passiv folgendermaßen definiert:

Als PASSIV bezeichnen wir periphrastische Formen der Vollverben, teilweise auch der modalverben, die bestehen

[i] aus dem Partizip II des Verbs

[ii] aus einem Hilfsverb bzw. dessen periphrastischen Formen

wobei außerdem folgende Bedingungen gelten:

[iii] Das Partizip II weist eine konverse Argumentstruktur auf, das heißt der lexikalische LZT (= letztzubindender Term – J. D.) des Verbs ist blockiert, das als K_{akk} (= Akkusativkomplement – J. D.) vorgesehene Argument ist gegebenenfalls zum operationalen LZT vorgerückt („promoviert“).

[iv] der lexikalische LZT wird degradiert zum ‚chômeur‘, d.h. er kann in der Regel nur noch als K_{prp} (= Präpositivkomplement – J. D.) im Randbereich der Komplemente realisiert werden, jedoch auch unter Argumentreduktion entfallen.

[v] Das Hilfsverb konserviert die konverse Argumentstruktur, d.h. deblockiert den lexikalischen LZT nicht.

[vi] Sätze mit der nach [i] bis [v] aufgebauten periphrastischen Form und entsprechende Aktivsätze, die eine in Tempus und Modus übereinstimmende Form des Verbs enthalten, sind – von skopussensitiven Fällen abgesehen – in ihren Wahrheitsbedingungen gleich. In Hinblick auf solche Sätze kann auch von zwei Diathesen gesprochen werden. (Zifounun et al. 1997:1790)

Nicht alle Konstitutionsbedingungen müssen aber „voll“ bzw. „klar“ erfüllt werden, damit periphrastische Formen der Vollverben“ als Passiv gelten:

Das sein-Passiv bringt eine spezielle aspektuelle Zusatzinformation ein. Bedingung [vi] ist insofern nicht voll erfüllt. [...]

Die hier verwendeten Verben *bekommen*, *erhalten* und *kriegen* sind eher als „parasitäre“ oder hilfsverbähnliche Verben einzuschätzen denn als echte Hilfsverben. Insofern ist also die Konstitutionsbedingung (ii) nicht klar erfüllt. (Zifounun et al. 1997:1791)

Weiter heißt es noch:

Die drei Passivkonstruktionen können auch als Vorgangs-, Zustands- und Rezipienten-Passiv gegeneinander abgegrenzt werden. Alle weiteren im folgenden aufgeführten Konstruktionen, die in

unterschiedlicher Weise an den Bestimmungstücken (i) bis (vi) partizipieren, bezeichnen wir nicht mehr als Passiv. Sie gehören zu den grammatischen Konversen. (Zifonun et al. 1997:1791f.)

Diese Bestimmung des Passivs ist als ziemlich kompliziert und auch als unklar zu bewerten. Die gut bekannten grammatischen Termini, z. B. Präpositionalobjekt, Akkusativobjekt, werden durch ‚letztzubindender Term, Akkusativkomplement‘¹⁹ ersetzt. Es wird auch, wohl zum weiteren Effektivieren das französische Wort ‚chômeur‘ ‚Arbeitsloser‘ eingesetzt.

Dass es nicht so kompliziert und unklar sein muss, wird in Darski 1999:182ff. bewiesen. Hier seien nur die semantische Bestimmung des Passivs²⁰:

Geht man von der Bedeutung aus, so sind zuerst die Verben in semantische Klassen einzuteilen. Akzeptiert man dabei die semantische Grobklassifizierung der Verben von Helbig / Buscha (1994:68f.) in Tätigkeits-, Vorgangs- und Zustandsverben und bezeichnet man das Passiv als „täterabgewandte Diathese“, so wird das Passiv sehr weit gefaßt. Einer solchen Festlegung nach wären dann alle Verben als passivfähig zu bezeichnen. Das Passiv müßte dann als merkmallös und das Aktiv als merkmalspezifisch bezeichnet werden, weil im Aktiv nur Tätigkeitsverben stünden, wenn ein Agens als Subjekt im Satz vorkäme. (Darski 1999:185)

und die formalgrammatische angeführt:

Wenn im einfachen Satz mit mehreren Verbformen durch das kontinuierliche Weglassen des Finitums und die Umformung jeder der infiniten Verbformen ins Finitum:

1. dieser Satz weiterhin korrekt bleibt,
2. die semantische Rolle des Subjekts nicht geändert wird,
3. die infinite Verbform bei der Umformung ins Finitum ihre Bedeutung und der ganze Satz seine Lesart nicht ändert,

so ist die Verbindung der Verbformen als **Aktiv** zu betrachten.

Wird auch nur eine der Bedingungen nicht erfüllt, so ist die Verbindung der Verbformen als **Passiv** anzusehen. (Darski 1999:189)

Folgende Sätze sind also passivisch:

Der kleine Junge *hat* die Haare kurz *geschnitten*.

„Das Pferd *hat* die Fesseln *bandagiert*.“ (Latzel 1977:289)

Die Frau *hat* die Haare *onduliert*.

Das Glas *ist gefüllt*.

Das Fenster *ist geöffnet*.

---

¹⁹ Als neu gilt hier sowie in vielen anderen grammatischen Beschreibungen nur die Terminologie, die manchmal unsinnig ist, worauf schon 1927 Saran, leider ohne Erfolg, hingewiesen hat.

²⁰ Sie wurde in die Grammatik von Helbig und Buscha in der Auflage von 2001 (S. 147) übernommen, ohne dass die Autoren auf Darski (1999: 185) in irgend einer Form hinwiesen.

Auch in den neuesten deutschen Gebrauchsgrammatiken gibt es keine klare Antwort auf die Frage, was als ein Wort bzw. Lexem im Deutschen zu betrachten ist. In der „Textgrammatik der deutschen Sprache“ von Harald Weinrich stehen unter der Überschrift „Lexeme und Morpheme“ folgende Worte:

Die Sprachzeichen, die im Text zusammentreten, sind von zweierlei Art. LEXEME sind Sprachzeichen, deren Bedeutungs-Anweisungen das Verhalten in der Welt steuern. Sie sind in jeder Sprache sehr zahlreich und vielgestaltig. Ihre lexikalischen Bedeutungen sind in den Wörterbüchern verzeichnet, beispielsweise unter solchen Einträgen wie *einkaufen* (Verb), *Markt* (Nomen), *billig* (Adjektiv). Von den Lexemen unterscheiden sich die grammatischen MORPHEME, die den Zusammenhalt der Sprachzeichen im Text steuern und in Ihren Anweisungen dem Hörer helfen, sich im Text zu orientieren. Sie sind im ganzen weniger zahlreich als die Lexeme und lassen sich jeweils in überschaubaren Paradigmen ordnen, zum Beispiel als Präpositionen, Frage-Morpheme, Partikeln, Genus-, Kasus- und Numerusflexive. Ihre Bedeutungen sind grundsätzlich sehr einfach strukturiert. Die Grenze zwischen Morphemen und Lexemen ist jedoch fließend. (Weinrich 1993: 20)

Diese Worte sind auch für einen Linguisten nur teilweise verständlich. Jeden anderen Leser dürften sie wegen vermeintlicher Gelehrsamkeit total abschrecken. Der aufmerksame Leser fragt sich, was er unter *Bedeutungs-Anweisungen* zu verstehen hat, wessen Verhalten in der Welt gesteuert wird, wodurch sich der Begriff *Lexem* in der Auffassung Weinrichs von dem allgemein bekannten, also z. B. im „DUDEN. Deutschen Universalwörterbuch“ verzeichneten, unterscheidet, weil z. B. die Präpositionen und Frage-Morpheme im Universalwörterbuch auch als Lexeme angesehen werden. Da selbst der Autor die Grenze zwischen Morphem und Lexem als fließend bezeichnet, ist der Leser nicht imstande, die ganze Einteilung zu rezipieren. Er kann sie lediglich rein intuitiv erfassen. Da die Intuition bei allen Menschen nicht die gleiche ist, gibt es viele Deutungsmöglichkeiten.

Die Wortdefinition in „Der Grammatik des Deutschen“ von Flämig (1991:322) wird von Engel, allerdings ohne Bezug auf Flämigs Grammatik, kritisiert und als erfolglos bezeichnet (Engel 1996:15). Nur Ulrich Engel gibt in seiner „Deutschen Grammatik“ nach der Diskussion einiger erfolgloser Versuche der Wortdefinitionen ganz offen zu:

Die Situation, wie sie sich auf Grund der bisherigen erfolglosen Definitionsversuche darstellt ist deprimierend. Auch die vorliegende Grammatik kann diesem fundamentalen Mangel nicht abhelfen. (Engel 1996: 16)

Er tröstet sich jedoch mit den Worten:

Wenn man den Wortbegriff in die Diskussion bringt, darf man mit einer breiten Plattform des Einverständnisses rechnen. Auf diesen Konsens stützen wir uns und verwenden – derzeit außerstande, das Wort exakt zu definieren – einen vorwissenschaftlichen, aber weitgehend nutzbaren Wortbegriff. Auf der Grundlage dieses Wortbegriffs erfolgt auch eine Gliederung des Gesamtbestandes in Wortarten und Wortklassen. (Engel 1996: 16)

Engel übersieht wohl die Tatsache, dass die „breite Plattform des Einverständnisses“ dank der Orthographie zustande gekommen ist. Er stellt eindeutig fest:

Nur die maschinelle Sprachbearbeitung darf (und muß) das Spatium als Gliederungsmerkmal benutzen; für linguistische Zwecke ist es unbrauchbar. (Engel 1996:16)

Der Leser wird also in den bisherigen Grammatiken vergebens nach einer klaren Wortdefinition suchen, auch in solchen nicht, die explizit auf das Wort rekurrieren, z. B. in Eisenbergs Grammatik von 1998. Zu den unklaren, weiterhin verwendeten fundamentalen Begriffen gehören noch z. B.: *Stamm, Endung, Suffix, Fugenelement*.

Wie sieht es im zweiten Hauptbereich der Grammatik – der Syntax aus?

Hier arbeitet man auch mit nur rein intuitiv verstandenen Begriffen. Es gibt keine allgemein anerkannte Definition des Satzes, obwohl gerade dieser Begriff für die Syntax zentral ist. So findet man in der Grammatik von Helbig und Buscha keine Definition des Begriffes ‚Satz‘, auch nicht einmal eine orthographische. Der zweite grundlegende Begriff der Syntax ‚Satzglied‘ wird in gängigen Grammatiken des Deutschen nur im Aussagesatz mit Hilfe der Umstell- und Ersatzprobe ermittelt. Abgesehen davon, dass die Ermittlung der Satzglieder nur auf Sprachen mit Zweitstellung des finiten Verbs anwendbar ist, wodurch dieses Verfahren offensichtlich eine beschränkte Geltung hat und z. B. im Befehl- und Fragesatz undurchführbar ist, gibt es dazu auch noch im Aussagesatz Wörter und Wortgruppen, die mit Hilfe dieses Verfahrens nicht verschoben werden können:

Das ist ja ein Skandal.

*Ja ist das ein Skandal.

„*Ein Junge fand einen Schlüssel*.“

**Einen Schlüssel fand ein Junge*.“ (Heidolph / Flämig / Motsch 1981:138)

Aus den Beispielen folgt, dass weder *ja*, noch *einen Schlüssel* aufgrund der Verschiebeprobe keine Satzglieder sind. Was sind sie also? Helbig und Buscha (2001:444) bezeichnen die in einen Satz eingehenden Partikeln als „niedrige Einheiten als Satzglieder“. Was sind es für Einheiten? Sind diese Einheiten, kommunikativ gesehen, belanglos?

Es gibt aber auch Segmente, die im Aussagesatz vor das finite Verb verschoben werden können, jedoch in keiner Gebrauchsgrammatik den Status *Satzglied* erhalten haben:

Aus dem Schrank genommen hat er das Buch.“ (Dürscheid 1999:46)

Den Fall wirklich lösen konnte nur Wachmeister Studer.

Den Igel auf der Straße ausweichen sollte im Herbst jeder Autofahrer.

Über das Problem noch einmal nachgedacht haben sie dann doch nicht.

Den Kindern Geschenke mitbringen wollen die Großmütter.

Eine Laus über die Leber gelaufen ist mir schon lange nicht mehr.

Mit den Teddybären ins Bett gegangen sind alle Kinder.

Am Sonnabendmorgen im frühesten Zug war er unausgeschlafen genug, das ganze Unternehmen zu verfluchen. (Eroms 2000:368f.)

Die Beispiele zeigen, dass die Verschiebeprobe als Hauptprobe keine eindeutigen Resultate zeitigt. Wendet man für die Beispiele von Eroms die Ersatzprobe als zusätzliches Kriterium für die Festlegung der Satzglieder an, so erweist sich, dass vor dem Finitum im Aussagesatz sogar mehrere Satzglieder bzw. ihre Teile stehen können. Der Verschiebeprobe als weit in den gängigen deutschen Grammatiken verbreitetem Verfahren haften folgende Mängel an:

1. Sie kann nur im Aussagesatz erfolgen,
2. Ihre Reichweite ist beschränkt auf Sprachen mit fester Stellung des Finitums im Aussagesatz und wenigstens relativer Freiheit der Wortfolge,
3. Nicht alle in einem Satz vorkommenden Wortformen können als Satzglieder betrachtet werden,
4. Die Wortfolge im Satz kann nicht auf der Satzgliedebene dargestellt werden, sondern sie muss auf zwei Ebenen basieren: der morphologischen und der syntaktischen.

Dass diese Problematik auch für das Deutsche durch die Arbeiten von Glinz und seinen Schülern bzw. seinen Nachfolgern noch nicht gelöst ist, zeugen die Aufsätze in „Beiträge zu Problemen der Satzglieder“. Helbig als Herausgeber dieses Bandes stellt im Vorwort fest:

Die Problematik der Satzglieder beschäftigt die Sprachwissenschaft schon seit langer Zeit. Trotzdem kann nicht davon die Rede sein, dass sie in befriedigender und einhelliger Weise geklärt sei. Ganz im Gegenteil: Es besteht erhebliche Divergenz unter den Linguisten in solchen grundsätzlichen Fragen, ob die Annahme von Satzgliedern überhaupt sinnvoll ist, auf welcher Ebene sie angesiedelt werden müssen, welche Rolle sie in verschiedenen linguistischen Theorien spielen, ob sie Kategorien oder Funktionen darstellen, in welchem Verhältnis sie zu den Aktanten (Valenzpartnern) und zu den semantischen Kasus (Partizipianten, Argumenten) stehen,

nach welchen Kriterien sie abgegrenzt werden können usw. Davon abhängig sind speziellere Fragen zu einzelnen Satzgliedern in verschiedenen Einzelsprachen. (Helbig 1977:5).

Diese richtige Feststellung sowie seine kritischen Worte²¹ führten leider nicht zur Entwicklung einer neuen widerspruchsfreien Konzeption der Satzglieder in seinen seit 1972 zusammen mit Buscha herausgegebenen Auflagen der „Deutschen Grammatik“. Es scheint viel einfacher zu sein, Kritik zu üben, als eine neue widerspruchsfreie Satzgliedtheorie zu entwickeln.

Auch Engel äußert sich negativ über die Auffassung des Begriffes Satzglied:

Der Begriff des Satzgliedes spielt seit rund einem halben Jahrhundert eine zentrale Rolle bei der Beschreibung der deutschen Sprache. Er ist selten genug, noch seltener exakt und meines Wissens noch nie widerspruchsfrei definiert worden. Entsprechend vielfältig und unheilvoll waren die daraus resultierenden Missverständnisse. (Engel 1977:158; 1982:170)

Auch bei Engel werden nicht alle Worte des Satzes als Ergänzungen bzw. Angaben klassifiziert, denn es heißt bei Engel:

Das Hauptverb legt einen wesentlichen Teil der Satzstruktur fest. Es bildet seinerseits den Kern eines engeren Konstrukts, in dem die **Satzglieder** als seine Satelliten fungieren. Unter Satzgliedern verstehen wir also diejenigen (oft mehrgliedrigen) Konstrukte, die

- unmittelbar vom Verb abhängen und
- relativ frei austauschbar sind, d.h. ein Paradigma bilden.

Satzglieder werden in Ergänzungen und Angaben unterteilt. (Engel 1996:183)

Engel behauptet aber auch:

Als satzbegründendes Element ist das finite Verb der wichtigste Teil des Satzes. In anderer Hinsicht (etwa, was die Bedeutung des ganzen Satzes anbetrifft) können sonstige verbale Elemente wichtiger sein. Zum finiten Verb treten nämlich häufig noch infinite Verben – Infinitive oder Partizipien II (vgl. V 036-040) – wie das jeweils letzte Wort in den folgenden Beispielen:

*Du sollst die Tür **schließen**.*

*Ich habe **gefroren**.* (Engel 1996:182)

Da Infinitive und Partizipien II in Verbindung mit Auxiliarverben in dieser Grammatik Hauptverben sind, stellt sich die Frage, was die Auxiliarverben sind, denn der Definition der Satzglieder nach sind sie keine Satzglieder. Keine Satzglieder sind auch alle Wörter im Satz, die kein Paradigma bilden, obwohl sie eine wichtige grammatische oder kommunikative Rolle spielen.

---

²¹ Man vergleiche Helbig 1991:107ff.

Gegenwärtig ist, wie aus den obigen Ausführungen folgt, die linguistische Grammatik als ein Gemisch von *ars* und *scientia* zu beurteilen. Einer mit logischen Fehlern verhafteten Beschreibung kann nur der Status *ars* und nicht *scientia* zugewiesen werden. Weil vor allem die Gebrauchsgrammatiken noch immer unklare Begriffe und Regeln anbieten, wurden sie und werden auch weiterhin von Lernenden abgelehnt.

6. Die linguistische Grammatik im Unterricht

Herder hat die Notwendigkeit grammatischer Unterweisung mit Recht positiv beurteilt:

Eine Grammatik muss der Mensch lernen (...) ein Mensch, der in seinem Leben keine Grammatik gelernt hat, lernt sein Leben durch nicht genau, wenigstens nicht sicher sprechen und schreiben: er irret in Ungewißheit umher und hat kein Leitseil im großen Labyrinth der Sprachen und Worte (1). (Herder 1889:56) (zitiert nach Ermet 1983:1) (Herder, Johann Gottfried (1889): *Sämtliche Werke*, hrsg. von Bernhard Suphan, Band 30. Berlin)

Wir schließen uns trotz aller Kritik der positiven Wertung des Grammatikunterrichts von Herder an unter der Bedingung, dass eine klare, widerspruchsfreie, deutsche Grammatik endlich geschrieben wird. Die negative Wertschätzung ist meines Erachtens weiterhin völlig berechtigt, weil die deutsche Grammatik auch am Anfang des 21. Jh.s nicht als rein wissenschaftlich fundierte Theorie über das Funktionieren der natürlichen Grammatik gelten kann und deshalb auch Widerstände weckt.

Seit Jahrhunderten sind die Laien fest davon überzeugt, dass es nur *eine* richtige Grammatik gibt, die den korrekten Sprachgebrauch feststellt. Irrtümlicherweise wurde und wird manchmal auch noch zurzeit eine Gleichheit zwischen der natürlichen Grammatik und den seit dem Altertum postulierten Beschreibungen einer Sprache angenommen.

Die meisten Lernenden gehen doch gegenwärtig von der Annahme aus, dass Grammatik wissenschaftlich fundiert ist, weil sie von namhaften Wissenschaftlern verfasst ist. Selten stellen sich aber die Lernenden die Frage, warum sie, obwohl sie fähig sind, logisch zu denken, nicht imstande sind, die Grammatik zu verstehen. Aus Angst, als beschränkt angesehen zu werden, geben sie zwar zu, dass die Beherrschung der Grammatik unentbehrlich ist, aber insgeheim verzichten sie wegen ihrer vermeintlichen Gelehrsamkeit auf ihre Rezeption, was der Sprachkultur sehr schadet.

Man fragt sich in diesem Zusammenhang, wie es möglich ist, dass am Anfang des 21. Jh.s eine widerspruchsfreie Beschreibung nicht nur der deutschen Sprache²² noch nicht erreicht wurde. Es gibt hierfür objektive und subjektive Gründe. **Zu den objektiven Gründen zähle ich**

---

²² Man vgl. dazu z. B. die Bemerkungen zur englischen Grammatik von D. Mindt 1993.

das Fehlen einer unvoreingenommenen Bewertung der sprachwissenschaftlichen Literatur nach dem Hjemslevschen Empirieprinzip. Ist es nicht der Fall, so handelt es sich um subjektive Gründe. Es gibt viele wertvolle Arbeiten, die unerklärlicherweise nicht beachtet werden²³, was man sich auf anderen Wissenschaftsgebieten, deren Ergebnisse technologisch zu verwerten sind, überhaupt nicht leisten kann. In der Linguistik kann man sich das erlauben, weil es außer der Irritation im Unterricht – niemand fühlt sich aber dafür verantwortlich – und somit dem Schaden der Sprachkultur keine weiteren Konsequenzen mit sich bringt. Die offene, sachliche Kritik mancher Wissenschaftler wird sehr oft missachtet. Der Kritiker muss es in Kauf nehmen, dass er als das schwarze Schaf angesehen wird, was selbstverständlich nicht ohne Konsequenzen bleibt. Deshalb verzichten viele Linguisten auf offene²⁴, sachliche Kritik und so helfen sie den Unfug weiter zu treiben. Man richtet sich auch nach der Mode, denn sehr oft wird bei einem Gutachten einer linguistischen Arbeit darauf geachtet, ob die verwendeten Begriffe modern bzw. auch effektuierend sind. Gut verkauft sich das, was als modern dargestellt wird. Die wissenschaftlichen Prinzipien müssen nicht unbedingt eingehalten werden. Es gab und gibt auch heute noch einflussreiche Wissenschaftler, die imstande sind, die Kritik wenigstens für eine Zeitlang zum Schweigen zu bringen, oder sogar wertvolle Arbeiten nicht drucken zu lassen. Gedacht wird hier vor allem an Jakob Grimm und die sog. *underground linguistics* in den USA.

J. Grimm äußerte sich über die zu seiner Zeit erschienenen beschreibenden Grammatiken folgendermaßen:

vielleicht herrscht in keinem andern theil unserer literatur eine ähnliche leere bei aller anscheinenden fruchtbarkeit, als in der grammatik; ohne jede vorhin getadelte unmittelbare anwendung auf den schulgebrauch würde das jährliche erscheinen immer neuer sprachlehren völlig unbegreiflich sein. diese menge von büchern kann jeder, der auf den rechten pfad zu treten gesonnen ist, ganz ungelesen lassen. (Grimm 1819:37)

Er war damals eine Autorität und deshalb imstande, die synchronische Beschreibung der Sprache zu stoppen.

Hoch geschätzt wurde die Grammatik von Port-Royal von Ferdinand de Saussure (1857-1913), verpönt²⁵ wurde sie aber von den Junggrammatikern, weil sie nicht historisch angelegt war. Deshalb wagte wohl auch Ferdinand de Saussure, seine Überlegungen zur synchronischer Sprachbeschreibung selber nicht zu veröffentlichen. De Saussures Vorlesungen haben erst seine Schüler posthum 1916 in der Schweiz veröffentlicht als „Cours de linguistique générale“. Auch

---

²³ Man vgl. dazu auch Melčuk 2006:378.

²⁴ Man vgl. dazu z. B. Engels (1977: 86) offene Kritik der Grammatik von Helbig und Buscha und die verhüllte Kritik der Duden-Grammatik.

²⁵ Vgl. Polański (ed.) 1995:190

die „*Eléments de syntaxe structurale*“ von Tesnière (1893-1954), gegenwärtig geschätzte Valenztheorie, erschien auch posthum, 1959, dank den Bemühungen seiner Frau und einiger Freunde (vor allem dank J. Fourquet).

Lässt sich unbequeme Kritik oder der Druck wertvoller Arbeiten nicht verhindern, so werden sie ganz einfach ignoriert.

Das Hjemslevsche Prinzip wird leider auch noch bis ins 21. Jh. meistens nicht beachtet, denn Widersprüche, Zirkeldefinitionen, unklare Bestimmungen der grundlegenden grammatischen Begriffe findet der aufmerksame Leser in allen bisher erschienenen Grammatiken. Darüber schrieben z. B. Darski 1993a, Mikołajczyk 1993, Pawłowski 1993, Ingedahl 1999. Man könnte darüber sogar ein ganzes Buch schreiben.

Im 21. Jh. bemüht man sich weiterhin um eine erschöpfende grammatische Beschreibung sowohl des Deutschen als auch jeder anderen Sprache.

Aus dem bisher Gesagten geht ja deutlich hervor, dass es unentbehrlich ist, eine Grammatik zu schreiben, die tatsächlich möglichst einfach, klar und verständlich sein wird. Der Rezipient einer solchen Grammatik muss nur imstande sein, logisch zu denken. Grammatisches Vorwissen braucht er nicht zu haben.

LITERATURVERZEICHNIS

1. *Adelung J.C.* Deutsche Sprachlehre, zum Gebrauch der Schulen in den Königlich Preußischen Landen. Berlin: Voß und Sohn, 1781. (Nachdruck: Hildesheim / New York: 1977. Olms.

2. *Adelung J.C.* Umständliches Lehrgebäude der deutschen Sprache, zur Erläuterung der deutschen Sprachlehre für Schulen. 2 Bde. Leipzig: Breitkopf, 1782. (Nachdruck der Ausgabe 1782 in Hildesheim / New York, Olms 1971)

3. *Adelung J.C.* Deutsche Sprachlehre für Schulen. Vierte verbesserte und mit einer kurzen Geschichte der deutschen Sprache vermehrte Auflage. Berlin: Vossische Buchhandlung, 1801.

4. *Adelung J.C.* Umständliches Lehrgebäude der deutschen Sprachlehre für Schulen. Leipzig: Breitkopf, 1802. (Nachdruck: Hildesheim / New York: Olms, 1971).

5. *Adelung J.C., Vater J.S.* Mithriades, oder Allgemeine Sprachenkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in bey nahe fünf hundert Sprachen und Mundarten. Berlin: Vossische Buchhandlung 1806-1817. (Nachdruck Hildesheim / New York: Olms, 1970).

6. *Allen B.W.S.* Phonetics in Ancient India // Bulletin of the School of Oriental and African Studies. – 1956. – Vol. 18. – pp. 187-188.

7. *Bartsch W.* Tempus, Modus, Aspekt. Die systembildenden Ausdruckskategorien beim deutschen Verbalkomplex. Frankfurt / Main: Diesterweg, 1980.
8. *Bauer F.* Grundzüge der Neuhochdeutschen Grammatik für höhere Bildungsanstalten und für Selbstbelehrung für Gebildete. Achtzehnte Auflage. Nördlingen: Beck'sche Buchhandlung, 1976.
9. *Bauer H.* Vollständige Grammatik der neuhochdeutschen Sprache. Unveränderter Nachdruck der 5 Bde. Berlin: de Gruyter, 1827-1833.
10. *Bauer H.* Vollständige Grammatik der neuhochdeutschen Sprache. Dritter Band. Berlin: Reimer, 1830.
11. *Becker K.F.* Organism der Sprache als Einleitung zur deutschen Grammatik. Frankfurt am Main: Kettembeil, 1827.
12. *Becker K.F.* Organism der Sprache als Einleitung zur deutschen Grammatik. – Zweite, neubearbeitete Ausgabe. – Frankfurt am Main: Kettembeil, 1841. (Reprographischer Nachdruck: Hildesheim / New York: Olms, 1970).
13. *Bergenholtz H.* Deutsche Grammatiken am Scheideweg // *Bergenholtz H. / Dörner A. / Karatas R. / Meder G.* (eds.). Wegweiser durch die Grammatik von Heinrich Bauer. Verzeichnisse und Erläuterungen. Berlin / New York: de Gruyter, 1991. – S. 61–89.
14. *Bergenholtz H., Mugdan J.* Einführung in die Morphologie. Stuttgart / Berlin / Köln / Mainz: Kohlhammer, 1979a. (= Urban-Taschenbücher 296)
15. *Bergenholtz H., Mugdan J.* Ist Liebe primär? – Über Ableitung und Wortarten. // *Braun, Peter* (ed.) Deutsche Gegenwartssprache. Entwicklungen. München: Fink, 1979b. – S. 339-354.
16. *Bergenholtz H., Schaeder B.* Die Wortarten des Deutschen. Versuch einer syntaktisch orientierten Klassifikation. Stuttgart / Berlin / Köln / Mainz: Klett, 1977.
17. *Bloomfield L.* A set of postulates for the science of Language // *Language*. – 1926, – H. 2. – S. 153-164.
18. *Bloomfield L.* *Language*. New York: Holt / Rinehard & Winston, 1933 / London: Allen & Unwin.
19. *Bloomfield L.* Plains Cree texts. New York: Stechert & Co., 1934 (Publications of the American Ethnological Society 16)
20. *Böhtlingk O.* Pânini's Grammatik. Herausgegeben, übersetzt, erläutert und mit verschiedenen Indizes versehen. Leipzig: 1887. (Wieder abgedruckt: Hildesheim: Buske, 1998)
21. *Bondarko A.V.* Teorija morfologičeskich kategorij. Leningrad: Nauka, 1976.
22. *Brinkmann H.* Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung. 2., neubearbeitete und erweiterte Auflage. Düsseldorf: Schwann, 1971.

23. *Chomsky N.* Syntactic Structures. The Hague: Mouton, 1957.
24. *Chomsky N.* Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1965
25. *Chomsky N., Lasnik H.* The Theory of Principles and Parameters // Jacobs J. u. a. Syntax. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. 1. Halbband. Berlin: de Gruyter, 1993.
26. *Claius J.* Grammatica Germanicae Linguae. Leipzig, 1578.
27. *Coulmas F.* Sprache und Gehirn // *Energeia*. – 1982. – H. 8. – S. 117-139.
28. *Darski J.* Die Adjektivdeklination im Deutschen // *Sprachwissenschaft*. – 1979. – Bd. 4, H. 2. – S. 190-205.
29. *Darski J.* Didaktische Grammatik für Ausländer? // *Studia Germanica Posnaniensia* – 1979. – Bd. VII. – S. 173-187.
30. *Darski J.* Wie kann man erfolgreich eine Fremdsprache erlernen? // *Glottodidactica* – 1980. – Bd. XIII. – S. 105-115.
31. *Darski J.* Die pädagogische Aufbereitung der Adjektivdeklination im Deutschen // *Studia Germanica Posnaniensia*. – 1984. – Bd. XIII. – S. 31-44.
32. *Darski J.* Rola gramatyki w nauczaniu języków obcych // *Neofilolog. Biuletyn Polskiego Towarzystwa Neofilologicznego*. – 1991. – H. 3. – S. 11-20.
33. *Darski J.* Gibt es eine klare, widerspruchsfreie deutsche Grammatik? // J. Darski / Z. Vetulani (eds.) 1993a. – S. 325-331
34. *Darski J.* Jak uczyć fonetyki? // Halina Maleńczyk (ed.) *Polska w zjednoczonej Europie. Nauczanie języków obcych*. – Lublin: Wydawnictwa UMCS, 1993b. – S. 27-33.
35. *Darski J.* Welche und wieviel Grammatik braucht der Sprachschüler // *Glottodidactica*. – 1994. – Bd. XXII. – S. 153-164.
36. *Darski J.* (1995): Wieviel Grammatik braucht der Lerner // Dittmar N. / Rost-Roth M. (eds.) *Deutsch als Zweit- und Fremdsprache. Methoden und Perspektiven einer akademischen Disziplin*. Frankfurt am Main / Berlin / Bern / New York / Paris / Wien: Lang. – S. 95-105.
37. *Darski J.* Die deutsche Substantivdeklination in pädagogischer Aufbereitung // *Glottodidactica*. – 1996 – Bd. XXIV. – S. 5-25.
38. *Darski J.* Bildung der Verbformen im Standarddeutschen. Tübingen: Stauffenburg, 1999.
39. *Darski J.* Deutsche Grammatik im 21. Jahrhundert // F. Grucza (ed.): *Tausend Jahre polnisch-deutsche Beziehungen. Sprache – Literatur – Kultur – Politik. Materialien des Millenium Kongresses 5.-8. April 2000, Warszawa*. Warszawa: Graf-Punkt, 2001. – S. 421-432.
40. *Darski J.* Deutsche Grammatik. Ein neuer Ansatz // C. Grimm / I. Nagelschmidt / L. Stockinger (eds.) *Mannigfaltigkeit der Richtungen. Analyse und Vermittlung kultureller Identität*

im Blickfeld germanistischer Literaturwissenschaft. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2001.
– S. 97-105.

41. *Darski J.* Linguistisches Analysemodell. Definitionen grundlegender grammatischer Begriffe. 2., völlig neu bearbeitete und ergänzte Auflage. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2004.

42. *Darski J., Vetulani, Z.* (eds.) Sprache – Kommunikation – Informatik. Akten des 26. Linguistischen Kolloquiums, Poznań 1991. Bd.1. Tübingen: Niemeyer, 1993. (= Linguistische Arbeiten 293).

43. *Dewees J.* Second language learning and the uncommitted cortex // *Glottodidactica*. – 1977. – Bd. X. – S. 29-39

44. *Duden.* Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 3., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Bearbeitet von Paul Grebe unter Mitwirkung von Helmut Gipper, Max Mangold, Wolfgang Mentrup, und Christian Winkler. Mannheim / Wien / Zürich: Duden, 1973.

45. *Duden.* Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 4., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben und bearbeitet von Günter Drosdowski in Zusammenarbeit mit Gerhard Augst, Hermann Gelhaus, Helmut Gipper, Max Mangold, Horst Sitta, Hans Wellmann und Christian Winkler. Mannheim / Wien / Zürich: Duden, 1984.

46. *Duden.* Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 5., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben und bearbeitet von Günter Drosdowski in Zusammenarbeit mit Peter Eisenberg, Hermann Gelhaus, Helmut Henne, Horst Sitta, und Hans Wellmann. Mannheim: Bibliographisches Institut & Brockhaus, 1995.

47. *Duden.* Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 6., neu bearbeitete Auflage. Herausgegeben von der Dudenredaktion. Bearbeitet von Peter Eisenberg, Hermann Gelhaus, Helmut Henne, Horst Sitta und Hans Wellmann. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich: Duden, 1998.

48. *Duden.* Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch. 7., völlig neu erarbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben von der Dudenredaktion. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich: Duden, 2005.

49. *Duden.* Deutsches Universalwörterbuch. 5., überarbeitete Auflage. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich 2003: Duden.

50. *Dürscheid C.* Die verbalen Kasus des Deutschen. Untersuchungen zur Syntax, Semantik und Perspektive. Berlin / New York: de Gruyter, 1999. (= *Studia Linguistica Germanica* 53)

51. *Eisenberg P.* Grundriß der deutschen Grammatik. 3., überarbeitete Auflage. Stuttgart / Weimar: Metzler, 1994.
52. *Eisenberg P.* Grundriß der deutschen Grammatik. Band 1: Das Wort. Stuttgart / Weimar: Metzler, 1998.
53. *Engel U.* Syntax der deutschen Gegenwartssprache. Berlin: Schmidt, 1977. (= Grundlagen der Germanistik 22)
54. *Engel U.* Syntax der deutschen Gegenwartssprache. 2., überarbeitete Auflage. Berlin: Schmidt, 1982. (= Grundlagen der Germanistik 22)
55. *Engel U.* Syntax der deutschen Gegenwartssprache. 3., völlig neu bearbeitete Auflage. Berlin: Schmidt, 1994. (= Grundlagen der Germanistik 22)
56. *Engel U.* Deutsche Grammatik. 3., korrigierte Auflage. Heidelberg: Groos, 1996.
57. *Ermert K.* (ed.) „Wieviel Grammatik braucht der Mensch?“ Aufgaben, Konzeptionen und Probleme der Sprachdidaktik im Deutschunterricht. Tagung vom 5. bis 7. November. Rehburg-Loccum Evangelische Akademie Loccum, 1983.
58. *Eroms H.-W.* Syntax der deutschen Sprache. Berlin / New York: de Gruyter, 2000.
59. *Farke H.* Grammatik und Sprachverarbeitung. Zur Verarbeitung syntaktischer Ambiguitäten. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1994.
60. *Fehringer C., Frey C.* Hesitation Phenomena in the language Production of bilingual speakers // *Folia Linguistica. Acta Societatis Linguisticae Europaeae.* – 2007. – Volume 41, Nos. 1 / 2. – S. 37-72.
61. *Flämig W.* Grammatik des Deutschen. Einführung in Struktur und Wirkungszusammenhänge. Erarbeitet auf der theoretischen Grundlage der „Grundzüge einer deutschen Grammatik“. Berlin: Akademie, 1991.
62. *Frangk F.* Orthographia deutsch Lernt recht buchstäbig deutsch schreiben. Wittemberg: 1531.
63. *Glinz H.* Deutsche Grammatik I. Satz – Verb – Modus – Tempus. Frankfurt am Main: Athenäum, 1971.
64. *Glinz H.* Deutsche Grammatik II. Kasussyntax – Nominalstrukturen – Wortarten – Kasusfremdes. Frankfurt am Main: Athenäum, 1971b.
65. *Glinz H.* Der deutsche Satz. Wortarten und Satzglieder wissenschaftlich gefaßt und dichterisch gedeutet. Düsseldorf: Schwann, 1972.
66. *Glinz H.* Die innere Form des Deutschen. Eine neue deutsche Grammatik. 6., durchgesehene Auflage. Bern / München: Francke, 1973.

67. *Gottsched J.C.* Grundlegung einer deutschen Sprachkunst, Nach den Mustern der besten Schriftsteller des vorigen und jetzigen Jahrhunderts abgefasst. Leipzig: Breitkopf, 1748.

68. *Gottsched J.C.* Vollständigere und Neuerläuterte Deutsche Sprachkunst, Nach den Mustern der besten Schriftsteller des vorigen und itzigen Jahrhunderts abgefasst, und bey dieser fünften Auflage merklich verbessert, von Johann Christoph Gottscheden. Leipzig: Breitkopf, 1762. (Nachdruck der 5. Auflage von 1762 Hildesheim: Olms, 1970.)

69. *Götze L., Hess-Lüttich E.W.B.* Knauers Grammatik der deutschen Sprache. Sprachsystem und Sprachgebrauch. München: Droemer Knaur, 1989.

70. *Götze L., Hess-Lüttich E.W.B.* Knauers Grammatik der deutschen Sprache. Sprachsystem und Sprachgebrauch. München: Droemer Knaur, 1992.

71. *Heidolph K.E., Flämig W., Motsch W.* (eds.) Grundzüge einer deutschen Grammatik. Berlin: Akademie, 1981.

72. *Grimm J.* Deutsche Grammatik. Erster Theil. Göttingen: Dieterichsche Buchhandlung, 1819.

73. *Helbig G.* (ed.) Beiträge zu Problemen der Satzglieder. Leipzig: Enzyklopädie, 1977.

74. *Helbig G., Buscha J.* Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Leipzig: Enzyklopädie, 1972.

75. *Helbig G., Buscha J.* Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Leipzig: Enzyklopädie, 1984.

76. *Helbig G., Buscha J.* Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Leipzig / Berlin / München / Wien / Zürich / New York: Langenscheid, 1994.

77. *Helbig G., Buscha J.* Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Leipzig / Berlin / München / Wien / Zürich / New York: Langenscheid, 2001.

78. *Helbig G.* Deutsche Grammatik. Grundfragen und Abriss. München: Iudicium, 1991.

79. *Heyse J.C.A.* Theoretisch-praktische Deutsche Schul-Grammatik oder kurzgefaßtes Lehrbuch der deutschen Sprache mit Beispielen und Aufgaben zur Anwendung der Regeln. Hannover: Hahn'sche Hofbuchhandlung, 1827.

80. *Heyse J.C.A.* Leitfaden zum gründlichen Unterricht der deutschen Sprache für höhere und niedere Schulen nach den größeren Lehrbüchern der deutschen Sprache. Neunte, verbesserte Auflage. Hannover: Hahn'sche Hofbuchhandlung, 1832.

81. *Heyse J.C.A.* Deutsche Schulgrammatik oder kurzgefaßtes Lehrbuch der deutschen Sprache mit Beispielen und Übungsaufgaben. In der Bearbeitung von Dr. K. W. L. Heyse. 23., verbesserte Auflage. Hannover: Hahn'sche Buchhandlung 1878.

82. *Heyse J.C.A.* Deutsche Grammatik oder Lehrbuch der deutschen Sprache. 28. Auflage der Schulgrammatik Heyses. Auf Grund der Bearbeitung Otto Lyons herausgegeben von Dr. Willy Scheel, Direktor des Realgymnasiums zu Nowawes. Hannover und Leipzig: Hahn'sche Buchhandlung, 1914.

83. *Hjemslev L.* Omkring sprogteoriens grundlæggelse. København: Gad, 1943

84. *Hjemslev L.* Prolegomena to the Theory of Language. Baltimore: Waverly Press, 1953.

85. *Hjemslev L.* Prolegomena zu einer Sprachtheorie. München: Fink, 1974.

86. *Humboldt W. von* (1830-35): Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die Geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Darmstadt: Classen & Roether, 1949.

87. *Ickelsamer V.* Teutsche Grammatica. Augsburg, 1534.

88. *Ingedahl W.* Was wird aus der Sprachreflexion, wenn wir Erkenntnisse der Hirnforschung ernstnehmen // Wirkendes Wort Bd. 44 (1994). – S. – 513-536.

89. *Ingedahl W.* Sprachreflexion statt Grammatik. Ein didaktisches Konzept für alle Schulstufen. Tübingen: Niemeyer, 1999. (= Reihe germanistische Linguistik 211)

90. *Ivo H., Neuland E.* Grammatisches Wissen // Diskussion Deutsch. – 1991. – Bd. 22. – S. 437-493.

91. *Jellinek M.H.* Geschichte der neuhochdeutschen Grammatik von den Anfängen bis auf Adelung. Band 1. Heidelberg: Winter, 1913.

92. *Jellinek M.H.* Geschichte der neuhochdeutschen Grammatik von den Anfängen bis auf Adelung. Band 2. Heidelberg: Winter, 1914.

93. *Jørgensen P.* German Grammar III. New York: University Press, 1966. (engl. Übersetzung von Tysk Grammatik III. Kopenhagen 1964: Gad).

94. *Kelly L.G.* 25 centuries of language teaching. Rowley Mass.: Newbury House Publishers, 1969.

95. *Landau B., Gleitmann L.R.* Language and Experience. Evidence from the Blind Child. Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1985.

96. *Latzel S.* haben + Partizip und ähnliche Verbindungen // Deutsche Sprache. – 1977. – Bd. 4. – S. 289-312.

97. *Meiner J.W.* Versuch einer an der menschlichen Sprache abgebildeten Vernunftlehre oder philosophische und allgemeine Sprachlehre. Leipzig: Breitkopf, 1781.

98. *Melčuk I.* Aspects of the theory of morphology. Berlin & New York: Gruyter, 2006. (= Trends in Linguistics – Studies and monographs 146)

99. *Mikołajczyk B.* Ungenauigkeiten in der Darstellung der Wortstellung im Deutschen // Darski J. / Vetulani Z. (eds.) – 1993. – S. 345-350.
100. *Mindt D.* Sprachdaten – Computer – Grammatiken für den Fremdsprachenunterricht // Darski J. / Vetulani Z. (eds.) – 1993. – S. 263-269.
101. *Muchin A.M.* Lingvističeskij analiz. Teoretičeskie i metodologičskie problemy. Leningrad: Izdatelstvo “Nauka”, 1976.
102. *Mugler A.* Tempus und Aspekt als Zeitbeziehungen. München: Fink, 1988. (= Studien zur theoretischen Linguistik 9).
103. *Naumann B.* Grammatik der deutschen Sprache zwischen 1781 und 1856. Die Kategorien der deutschen Grammatik in der Tradition von Johann Werner Meiner und Johann Christoph Adelung. Berlin: Schmidt, 1986. (= Philologische Studien und Quellen 114).
104. *Opitz M.* Buch von der deutschen Poeterey. In welchem alle jhre eigenschafft und zugehör gründlich erzehlet und mit exemplaren ausgeführet wird. (1624) Göttingen: Niemeyer, 1966.
105. *Pawłowski G.* Die Vor- und Nachteile der Satzglieddefinitionen in den deutschen Grammatiken des 20. Jahrhunderts // Darski J. / Vetulani Z. (eds.) 1993. – S. 351-358.
106. *Polański K.* (ed.) Encyklopedia Językoznawstwa Ogólnego. Wrocław / Warszawa / Kraków: Ossolineum, 1995.
107. *Puppel S.* The Dynamics of Speech Production. Frankfurt am Main / Berlin / Bern / New York / Paris / Wien: Lang, 1992.
108. *Robins R.H.* Ancient & Mediaeval Grammatical Theory in Europe. With Particular Reference to Modern Linguistic Doctrine. London: Bell & Sons LTD, 1951.
109. *Robins R.H.* Noun and verb in universal grammar // *Language*. – 1952. – Bd. 28. – S. 289-298.
110. *Robins R.H.* The Development of the Word Class System of the European Grammatical Tradition // *Foundations of Language*. – 1966. – Bd. 2. – S. 3-19. (Wieder abgedruckt in: Schaefer B. / Knobloch C. (eds.) 1992. S. 316-332.
111. *Robins R.H.* The Short History of Linguistics. 4. Ed. London: Longman, 1968.
112. *Robins R.H.* (1986): The Technē grammatikē of Dionysios Thrax in its historical perspective: the evolution of the traditional European word class systems. // Swiggers P. / Hoecke W. van (eds.). – S. 9-37.
113. *Saran F.* Stamm, Wurzel, Hauptsilbe. // Schädel B. / Mullert W. (eds.) *Philologische Studien aus dem romanisch-germanischen Kulturkreise. Karl Voretzsch zum 60. Geburtstage und*

zum Gedenken an seine erste akademische Berufung vor 35 Jahren. Halle / Saale: Niemeyer, 1927. – S. 25-31.

114. *Saussure F.* de Cours de linguistique générale. Lausanne / Paris: Payot, 1916.

115. *Saussure F.* Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft. Berlin: de Gruyter, 1967.

116. *Schaeder B., Knobloch C.* (eds.) Wortarten. Beiträge zur Geschichte eines grammatischen Problems. Tübingen: Niemeyer, 1992. (= Reihe Germanistische Linguistik 133)

117. *Schreiber M.* Textgrammatik – gesprochene Sprache – Sprachvergleich. Proformen im gesprochenen Französischen und Deutschen. Frankfurt am Main / Berlin / Bern / Bruxelles / New York / Oxford / Wien: Lang, 1999.

118. *Schottelius J.G.* Ausführliche Arbeit von der Teutschen Haupt-Sprache. 2. Bde. Braunschweig 1663. (Neudruck: Tübingen: Niemeyer, 1967).

119. *Skála E.* (1961): Zur Entwicklung der deutschen grammatischen Terminologie // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – 1961. – Bd. 14. – S. 214-230. (Wieder abgedruckt in: Schaeder / Knobloch 1992. S. 277-293)

120. *Schulz D., Griesbach H.* Grammatik der deutschen Sprache. Neubearbeitung von Heinz Griesbach, 11. Auflage. München: Hueber, 1978.

121. *Swiggers P., Hoecke W.* van (in Zusammenarbeit mit André Martinet / Robert H. Robins / Wolfgang P. Schmid) Mot et parties du discours. Word and Word Classes. Wort und Wortarten. Leuven / Paris: Peeters, 1986. (= Le pensée linguistique 1).

122. *Sheridan M.D.* From Birth to Five Years. Children's Developmental Progress. London: Routledge, 1997.

123. *Tesnière L.* Eléments de Syntaxe structurale. Paris: Librairie c. Klincksieck, 1959.

124. *Thieroff R.* Das finite Verb im Deutschen. Tempus – Modus – Distanz. Tübingen: Narr, 1992. (= Studien zur deutschen Grammatik 40).

125. *Thurmair M.* Nicht ohne meine Grammatik // Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache – 1997. – Bd. 23. – S. 25–45.

126. *Vater H.* Werden als Modalverb. // Calbert J. P. / Vater H. Aspekte der Modalität. Tübingen: Narr, 1975. (= Studien zur deutschen Grammatik 1)

127. *Vater H.* Zum deutschen Tempusystem // Askedal J. O. / Christensen C. / Findreng Å. / Leirbukt O. (eds.): Festschrift für Lauritius Saltveit zum 70. Geburtstag am 31. Dezember. Oslo / Bergen / Tromsø: Universitetsforlaget, 1983. – S. 220-259.

128. *Weinrich H.* Textgrammatik des Deutschen. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich: DUDEN, 1993.

129. Zifonun G., Hoffmann L., Strecker B., Ballweg J., Brauße U., Breindl E., Engel U., Frosch H., Hoberg U., Vordervülbecke K. Grammatik der deutschen Sprache, Band 1–3. Berlin / New York: de Gruyter, 1997.

Надійшла до редакції 11.12.07

© 2008 А.В. Коньшева
(г. Новополоцк, Беларусь)

К ВОПРОСУ ОБ УПРАВЛЕНИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТОЙ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

КОНЬШЕВА А.В. ДО ПИТАННЯ ПРО КЕРУВАННЯ САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуто проблему керування самостійною роботою з іноземної мови студентів технічних спеціальностей. Остання є досить важливою для викладачів іноземної мови, які працюють у технічних ВНЗ. При плануванні управлінської діяльності з даного предмета необхідно враховувати фактор часу й обирати варіанти, що забезпечують максимальну віддачу при мінімальній витраті часу.

КОНЬШЕВА А.В. К ВОПРОСУ ОБ УПРАВЛЕНИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТОЙ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В данной статье рассматривается проблема управления самостоятельной работой по иностранному языку студентов технических специальностей. Эта проблема является достаточно важной для преподавателей иностранного языка, работающих в технических вузах. При планировании управленческой деятельности по данному предмету важно учитывать фактор времени и выбирать варианты, дающие быструю отдачу при минимальной затрате времени, принимая во внимание малую сетку часов, отводимую на изучение языка в техническом вузе. Преподавателю, приступая к управлению, необходимо понимать роль и значение факторов управления в организации самостоятельной работы по иностранному языку.

KONYSHEVA A.V. ON MANAGING INDIVIDUAL FOREIGN LANGUAGE STUDIES OF STUDENTS IN TECHNICAL SPECIALITIES

The paper deals with the problem of managing individual foreign language studies of students in technical specialities which is essential to teachers of foreign language working at technical universities. While planning management activities in this subject it is important to consider the time factor and choose the variants that provide the quickest return within the shortest time. It should be borne in mind that language learning in technical higher educational establishments is given few academic hours. A teacher who embarks on the process of management in this subject should understand the role and significance of the management factors in organizing individual foreign language studies.

Ключевые слова: управление, самостоятельная работа, учебный процесс, речевая деятельность, иностранный язык.

Без правильно организованной и регулярной самостоятельной учебной работы студентов вузовское образование не может быть успешным. Поэтому в последние годы заметно возрос интерес к самостоятельной работе в организации учебного процесса на всех ступенях обучения. Учение об активном характере учебной деятельности стало ныне фундаментом учения о самостоятельной работе обучаемых.

В связи с этим, коренным образом изменились и цели высшего образования. Если раньше основной целью считалось передача студентам определенной, относительно законченной системы знаний, то в современных условиях стратегической целью становится не усвоение и ретрансляция знаний, умений и навыков, выполнение обязательной учебной программы, а создание определенных условий саморазвития, культурного самоопределения личности студента, превращение его в субъекта собственной жизнедеятельности, а также стремление развить у него способность

самостоятельно приобретать знания и быстро приспособливаться к новым сферам деятельности [4].

Поэтому очень важно, чтобы высшее учебное заведение давало бы не только определенную сумму знаний, но и учило делать самостоятельные выводы на базе этих знаний, прививало бы навыки творческого мышления. Причем необходимо привить умение самостоятельно пополнять свои знания, ориентироваться в быстро растущем потоке всевозможной информации [2].

Существенное изменение в результате развития науки и техники и, в этой связи, изменение в содержании творчества инженера, требующее от него теперь не только правильного и наиболее полного усвоения научно-технических знаний, но и умения осмыслить приобретенную информацию с целью своевременного принятия правильных решений, актуализирует необходимость приучения будущих инженеров к самостоятельному пользованию специальной научно-технической литературой на иностранном языке (ИЯ), особенно зарубежными научно-техническими журналами для того, чтобы инженер был в курсе всех современных достижений в его профессиональной области и мог, при необходимости, адаптировать их для нужд отечественного производства [3].

Поэтому на современном этапе обучения в высших учебных заведениях технического профиля и придается такое большое значение самостоятельной работе студентов в процессе приобретения ими знаний, а, следовательно, и поискам рациональных путей ее организации и совершенствования. Между тем, вопрос организации самостоятельной работы студентов технических специальностей по ИЯ и управление ею во многом еще является не решенным.

Обучение ИЯ в техническом вузе отличается специфическими трудностями, связанными с тем, что большую часть учебной программы составляют точные науки, а небольшое количество часов, отводимое на изучение ИЯ, не способствует развитию иноязычной речевой деятельности, поэтому задача по формированию навыков и умений устной речи, а также пользования литературой по специальности часто остается не решенной. Очевидно, одной из причин такого положения является убежденность некоторой части студентов в том, что при минимальных знаниях ИЯ с помощью словаря можно понять любой текст. Но на практике оказывается, что недостаточное владение ИЯ не дает возможности ни пользоваться иноязычной литературой, ни общаться с зарубежными партнерами.

Поэтому и возникает необходимость создания системы, при которой студенты технических специальностей могли бы самостоятельно работать с предлагаемым для усвоения материалом. А для этого необходимо организовывать учебную работу таким образом, чтобы она максимально и эффективно способствовала развитию и совершенствованию иноязычной речевой деятельности студентов, т.е. преподавателю необходимо правильно и грамотно осуществлять управление процессом самостоятельного усвоения ИЯ. И главное в этом вопросе, чтобы сами студенты осознавали пользу от такой организации аудиторных и внеаудиторных занятий.

В связи с этим усложняется и работа преподавателя. Путем грамотного управления мыслительной деятельностью студентов он должен возбуждать их интерес к содержанию изучаемого предмета. Новый материал следует объяснять, связывая его с предыдущим, подводить студентов к собственным выводам и обобщениям. Кроме того, необходимо направлять проблемными вопросами речевую иноязычную деятельность студентов, оценивать их знания и умения, не забывая при этом об изучении их индивидуальных особенностей в целях индивидуализации учебного процесса. Задача преподавателя в управлении учебным процессом – отобрать содержание обучения, обеспечить рациональную организацию самообучения, сформировать умения студентов самостоятельно добывать знания, т.е. осознанное овладение приемами учебного труда. В этой связи необходимо, чтобы студент: 1) имел ясные представления о целях своей учебной деятельности и был ориентирован на решение тех задач, которые ставит перед ним высшая школа; 2) осознавал мотивы своей учебной деятельности; 3) при возникновении трудностей умел концентрировать свои психические и физические силы на достижении поставленной цели; 4) умел нести ответственность за правильность своего выбора уровня заданий и темпа изучаемого материала; 5) умел сам оценивать, планировать и организовывать свою учебную деятельность.

Учеными доказано, что чрезмерная активность преподавателя на занятии и во внеурочное время в стремлении передать как можно больше информации студентам часто ведет к торможению в восприятии студентов. Часто можно столкнуться с такой ситуацией, когда преподаватель не может разобраться в том, почему же после его объяснения студенты так и не поняли того, что им было необходимо усвоить. Преподаватель пытается объяснить тоже самое несколько раз, но эффект от повторных объяснений обычно может быть совсем незначительным, так как у студентов возникает ложное ощущение, что они все это уже знают, так как слышат не в первый раз, и они остаются внутренне пассивными, а, следовательно, и невосприимчивыми. Поэтому преподавателю следует воспитывать у студентов максимальную

активность по отношению к изучению ИЯ и создавать условия, когда студенты сами ощущали бы потребность в получении знаний, ибо, получаемое в готовом виде, проходит мимо их сознания и не оседает в памяти. Отсюда следует вывод, что преподавателю необходимо научить студентов учиться, т.е. приобретать умения самостоятельной работы. Отсутствие умений этой работы отрицательно сказывается на изучении ИЯ, особенно у студентов технических специальностей. Обычно студент свою самостоятельную работу по языку сводит к выполнению домашних заданий. Самостоятельная работа, тем не менее, не должна рассматриваться только как выполнение домашних заданий. Она включает все виды работы в аудитории и вне ее [8].

Анализ работ по исследуемой проблеме, а также собственный многолетний опыт работы в области обучения ИЯ дают основания предложить следующие положения:

1. Самостоятельная работа студентов технических специальностей по ИЯ не является основополагающим видом работы, тем самым ИЯ не вписывается в общую систему работы высшей школы. Подготовка к таким предметам как теоретическая механика, сопротивление материалов и т.д. предполагает большой объем самостоятельной работы с различными источниками, тогда как только урочная система обучения ИЯ не мотивирует усиленную самостоятельную работу студентов.

2. При определении самостоятельных видов работ по ИЯ мало учитываются особенности психических функций студентов (память, мышление, внимание, восприятие и т.д.). Игнорирование этого фактора может привести к неуправляемому, а, следовательно, мало эффективному обучению.

3. В познавательной деятельности студентов не учитывается ведущая роль восприятия в процессе усвоения языкового материала, тогда как некоторые данные педагогической психологии (А.Н. Леонтьев, П.И. Зинченко и др.) говорят о том, что “активный вход” информации в значительной степени компенсирует механическую тренировку [7, с. 29].

4. В СРС по ИЯ недостаточно используются различные виды и уровни познавательной деятельности – активной сознательной (целенаправленной) и подсознательной: произвольная познавательная деятельность очень важна в изучении ИЯ [7, с. 25], если учесть большую нагрузку у современных студентов на их логическую память.

5. Недостаточно широко и целенаправленно используются технические средства обучения, при этом не учитывается временной фактор, оказывающий существенное влияние на усвоение языкового материала.

Все эти положения (вероятно, могут быть предложены и еще какие-то) свидетельствуют о необходимости создания системы в управлении самостоятельной работой студентов по ИЯ, в основу которой должны быть положены научные принципы организации учебного труда с учетом мотивационных и мыслительных особенностей студентов.

Если говорить об управлении в организации самостоятельной работы студентов, то это предполагает:

а) четкое распределение функций между участниками учебного процесса, которыми в данном случае являются преподаватель и студенты;

б) управление учебным процессом (под управляемой организацией мы понимаем такое осуществление самостоятельной деятельности студентов, которое производится по специальной программе и с привлечением современных технических средств обучения и, прежде всего, средств обратной связи);

в) фактор времени (студенты должны использовать в своей самостоятельной работе по ИЯ те приемы и методы, которые с наименьшей затратой времени и сил дают более эффективные результаты).

Управление организацией самостоятельной работой студентов по ИЯ может быть определено как система рационального использования времени в цикле плодотворной деятельности студентов, направленной на адаптацию к языку, согласно их силам и способностям. Только в процессе управляемой самостоятельной работы студент начинает адаптироваться к изучаемому предмету, как бы пробуя себя в нем, примеряя и определяя расход воли, сил и способностей в единицу учебного времени.

Следует отметить, что управление осуществляется с определенной целью: изменение состояния или действий управляемого объекта. В традиционной педагогике в основном применяются прямые методы управления. Они целенаправленны, четки, конкретны и реализуются через:

– информацию как передачу сведений и указаний для успешного выполнения деятельности; убеждение и указание;

– принуждение, когда при недостаточной сознательности студента преподаватель вынуждает его следовать определенным указаниям;

– контрольно-оценочную деятельность с целью соотнесения исходного замысла преподавателя с полученным результатом [9].

“Управлять процессом обучения – это не подавлять, не навязывать процессу ход, противоречащий его природе, а, наоборот, максимально учитывать природу процесса,

согласовывать каждое воздействие на процесс с его логикой. При управлении процессом учения, как и любым другим, свобода выступает как осознанная необходимость” [11, с. 273]. Управление процессом обучения есть управление процессом усвоения деятельности, – утверждает Т.Ф.Талызина. Для этого необходимо участвовать в ее выполнении.

Учитывая чрезвычайно ограниченный языковой опыт студентов технических специальностей, их самостоятельная работа должна управляться непосредственно или опосредованно.

Цикличность в преподавании определенного материала и в построении занятий предполагает увеличение удельного веса самостоятельной работы по мере увеличения порядкового номера цикла. Так как преподаватель не является сегодня единственным источником информации, его основная функция заключается в управлении процессом усвоения знаний и воспитания (формирования) личности студента.

Если обратиться к современной психолого-педагогической и методической литературе, то в ней процесс обучения рассматривается как учебное сотрудничество преподавателя со студентами, подчеркивается его совместный кооперативный характер. Вместе с тем, приводимая И.А. Зимней схема взаимодействия обучающего с обучаемым свидетельствует о том, что определяющим в этом взаимодействии является импульс, исходящий от преподавателя [6]. Иными словами, оптимизация учебного процесса, а значит, и его результативность непосредственно зависят от адекватного управления этим процессом со стороны преподавателя.

Управление – это определенная система, которая отвечает за развитие, обеспечивающее достижение конкретных целей. Мы согласны с К.Б. Есипович, которая предлагает следующее определение: “Управление учебной деятельностью представляет собой комплексную целенаправленную систему средств методического и психолого-педагогического обеспечения учебного процесса, способствующую рациональной организации и активизации как отдельных учебных действий обучаемых, так и их учебной деятельности в целом, а также создающую ориентиры для формирования у обучаемых приемов, навыков и умений самостоятельной работы” [5, с. 83].

Следует отметить, что качественное своеобразие ИЯ как объекта управления в техническом вузе заключается в том, что студент имеет дело с большим числом единичного материала, который подлежит осмыслению и усвоению, а, следовательно, увеличивается нагрузка на память. Это требует критического пересмотра существующих подходов к обучению ИЯ на данных факультетах. Этой цели и служит управление.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Белокоз Е.И.* Управление самостоятельной работой студентов с учетом индивидуальных типологических особенностей // *Кіраванне у адукацыі*. – 2005. – №7. – С. 40–52.
2. *Гаврилов В.А.* Проблемы самообразования и культуры учебного труда студентов // *Психолого-педагогические аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе*. – Кишинев: Штиница, 1990. – С. 56–64.
3. *Грачев Н.Н.* Психология инженерного труда. – М.: Высшая школа, 1998. – 197 с.
4. *Добрынин Н.Ф.* Развитие личности, потребности, интересы и значимость полученных знаний // *Формирование стремлений к самообразованию*. – Волгоград, 1983. – С. 107–115.
5. *Есипович К.Б.* Управление познавательной деятельностью учащихся при изучении иностранного языка. – М., 1988. – 234 с.
6. *Зимняя И.А.* Психология обучения неродному языку. – М., 1989. – 217 с.
7. *Зинченко П.И.* Продуктивное восприятие // *Вопросы психологии*. – 1971. – №6. – С. 27–38.
8. *Коньшева А.В.* Теория и методика организации самостоятельной работы по иностранному языку студентов технических специальностей (на материале английского языка): Монография. – Новополоцк: ПГУ, 2006. – 292 с.
9. *Коньшева А.В.* Контроль результатов обучения иностранному языку. – СПб: КАРО, Мн.: Изд-во “Четыре четверти”, 2004. – 144 с.
10. *Околелов О.П.* Управление самостоятельной работой студентов // *Сов. педагогика*. – 1980. – №9. – С. 48–54.
11. *Талызина Н.Ф.* Управление процессом усвоения знаний. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 344 с.

Надійшла до редакції 25.12.07

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

**С.О. ШВАЧКО, С.В. БАРАНОВА,
І.К. КОБЯКОВА, О.М. МЕДВІДЬ, Н.І. ЧЕРНЮК**
“ЗАСОБИ КВАНТИФІКАЦІЇ: ЛІНГВОКОГНІТИВНІ АСПЕКТИ”:
Монографія. – Суми: Вид-во СумДУ, 2007. – 203 с.

З друку вийшла монографія “Засоби квантифікації: лінгвокогнітивні аспекти”, написана авторами з Сумського державного університету, яка є вдалою спробою узагальнення їх науково-теоретичних напрацювань останніх десятиліть. Перегляд бібліографії та авторських посилань свідчить про те, що автори спираються на доробки видатних вітчизняних та зарубіжних учених, шануючи досвід В.В. Акуленка, С.А. Жаботинської, Ю.О. Жлуктенка, І.Г. Кошової, В.І. Перебийніс, Г.Г. Почепцова, В.Г. Таранця та ін. Об’єктом дослідження даної монографії стали мовні одиниці, яким інгерентні квантитативні значення. Розглядаючи їх полівекторність, значна увага авторів зосереджена на маргінальних представниках поля кількості, на квантитативне значення яких нашаровується значення якості (Баранова, С. 71-133), предметності (Чернюк, С. 175-202) тощо. У монографії можна простежити рух загальної лінгвістичної думки на прикладі досліджуваних одиниць. Тому не випадково предметом вивчення стали, по-перше, системні та структурні властивості кількісних і порядкових числівників (Швачко, С. 22-46, С. 90-133, Баранова, С. 142-150), прикметників з числовим компонентом значення (ад’єктивних денумеративів) (Швачко, С. 46-55, 99-101), збірних іменників (Чернюк, С. 185-187) у плані парадигматики та синтагматики, визначається їхнє місце у лексиконі англійської мови (Швачко, С. 14-22, Медвідь, С. 142-153) та принципи граматичної сполучуваності (Чернюк, С. 188-202). По-друге, доречним є звернення до з’ясування синтаксичних особливостей квантитативно-квалітативних одиниць (Баранова, С. 71-133), оскільки синтаксис виступає в ролі найважливішої ланки не тільки вивчення й опису мови, але й її функціонування. Синтаксису відводять одне з чільних місць у домені пануючої в сучасному мовознавстві когнітивно-дискурсивної парадигми, що дозволяє знайти вирішення проблеми людського світосприйняття та його концептуалізації засобами мови, а також способів репрезентації знань.

По-третє, автори виправдано вдаються до опису функціональної поведінки засобів квантифікації, переорієнтації їх значення у мовленні, дискурсі, визначення їх ролі у

створенні комічного ефекту (Кобякова, С. 133-141), аналізу прагмасемантичних елементів словосполучень (Медвідь, С. 155-161). По-четверте, розглядаються лінгвосоціальні аспекти квантитативних одиниць, зокрема фразеологізмів (Швачко, С. 55-71), що сприяє виявленню їх універсальних та національно-специфічних рис, особливостей національної ментальності, світобачення та картини світу.

У роботі вичерпно проаналізовані усі когнітивні складники поняття числа (точна сума частин, числова ієрархія, ідея сукцесії, місце цілісності в лічильній послідовності) (Швачко, С. 14-55, Медвідь, С. 175-184). При розгляді кількісно-якісних словосполучень як субстантивних конструкцій, що репрезентують у мовній картині світу результати категоризації дійсності, детально досліджені специфікації якості у кількісних одиниць (якість за кількістю, інтенсифікація якості на базі кількості, якість за місцезнаходженням, вказаним за допомогою числа, інтенсифікація якості на базі сукцесії, якість "відмінності") (Баранова, С. 111-133).

Про роль квантитативних одиниць у мовній системі свідчить їх багатий дериваційний потенціал: абстрактні числа знову стають термінами, але з новим семантичним наповненням (Медвідь, С. 167-175). Теоретична частина рецензованої праці обіймає матеріали, досліджені їх авторами, апробовані ними на конференціях, в автентичних публікаціях, використовувані на лекційних та практичних заняттях. Ілюстративний матеріал, представлений прикладами з художнього та наукового дискурсу, фразеологізмами, є релевантним. Наведені статистичні дані дають змогу верифікувати згадані у монографії тенденції представленості певних компонентів досліджуваних структур у дискурсі.

З точки зору мовного оформлення, виклад матеріалу є науковим, логічним, конструктивним. Висновки є валідними та вірогідними. Проте, на наш погляд, текст переважаний скороченнями наукових метазнаків.

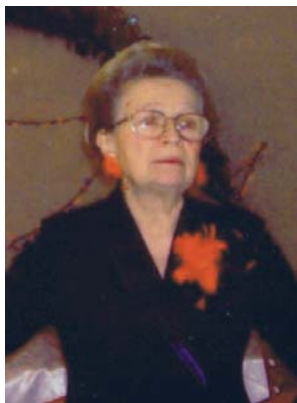
Монографія добре репрезентована видавництвом Сумського державного університету.

Таким чином, рецензована монографія С.О. Швачко, С.В. Баранової, І.К. Кобякової, О.М. Медвідь, Н.І. Чернюк "Засоби квантифікації: лінгвокогнітивні аспекти" (Суми, 2007) дає вичерпний аналіз логіко-філософських, соціальних, когнітивних, лінгвістичних та культурологічних аспектів засобів квантифікації англійської мови. Праця має пізнавальне значення для філологів, викладачів, аспірантів, студентів.

І.С. Шевченко

ПОРТРЕТ УЧЕНОГО

---

27 грудня 2007 р. науковий світ України відзначив ювілей видатного філолога, доктора філологічних наук, професора Валерії Андріївни Кухаренко. Не буде перебільшенням сказати, що Валерія Андріївна створила свою наукову школу лінгвостилістики тексту і являється яскравим прикладом творчої і наукової різноманітності. Неможливо недооцінити роль її наукових досліджень в галузі лексикології, стилістики, інтерпретації тексту, які визнані не тільки на Батьківщині, але й за її межами. Редколегія журналу "Studia Germanica et Romanica" високо цінує її вагомий внесок у розвиток вітчизняної лінгвістичної науки і від щирого серця вітає шановну колегу зі святом. Ми бажаємо міцного здоров'я, довголіття, щастя, плідної натхненної праці, високого творчого польоту, нових успіхів та звершень, душевної рівноваги і сімейного тепла!

ВАЛЕРІЯ АНДРІЇВНА КУХАРЕНКО

Валерія Андріївна Кухаренко народилася 27 грудня 1927 р. в Одесі в сім'ї робочих. Після закінчення середньої школи із золотою медаллю вступила до Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова на філологічний факультет, який закінчила з відзнакою в 1949 р. З Одеським університетом пов'язана трудова біографія Валерії Андріївни. Тут вона досягла високого викладацького рівня, виховавши не одне покоління студентів. До тепер вона навчає студентів англійській мові, лексикології, стилістиці, інтерпретації тексту, сучасній літературі англомовних країн.

В Одеському університеті розпочався і науковий шлях професора В.А. Кухаренко. У 1955 р. була захищена кандидатська дисертація на тему "Повтор у творах Ч. Діккенса".

У цій роботі вона проявила себе як чудовий знавець англійської літератури та тонкий її інтерпретатор. Ці якості збереглися в ній до сих пір. На кафедрі лексикології та стилістики англійської мови Валерія Андріївна пройшла шлях від викладача до професора. Її докторська дисертація "Дослідження індивідуального стилю автора (мова Е. Хемінгуей)", захищена в 1972 р., стала видатною подією у вітчизняній лінгвістиці.

Новаторство і пошуки нових шляхів – невід'ємна частина науково-дослідної

діяльності В.А. Кухаренко. Масштаб наукових здобутків професора Кухаренко вражає. Він охоплює дослідження конкретних індивідуальних мовних стилів авторів XIX-XX ст. (Ч. Діккенс, Е. Хемінгуей, Д. Стейнбек, Р.П. Уоррен), а також розробку концепції лінгвостилістики цілого тексту як повної неперушної єдності. Валерія Андріївна збагатила інструментарій горизонтально-вертикального аналізу художнього тексту, запропонувала терміно-поняття “графон”, “клауз”, “розосереджений / контактний повтор”. Професору В.А. Кухаренко належить досить оригінальний підхід до таксономії масової літератури (Suspense, Romance, Fantasy), а також розробка поняття “магічного реалізму” сучасної постмодерністської літератури (S. Rushdie, M. Atwood, A. Carter, М. Булгаков, Ю. Андрухович).

До свого ювілею Валерія Андріївна підійшла автором понад 130 публікацій у провідних видавництвах СРСР, найавторитетніших наукових журналах колишнього Радянського Союзу, України, країн СНД та дальнього зарубіжжя. Серед її робіт відомі підручники “Інтерпретація тексту”, “Семінари з англійської стилістики”, які активно використовувалися у підготовці багатьох поколінь фахівців у вищих навчальних закладах як СРСР, так і України сьогодні. Валерія Андріївна дуже мобільна людина. Вона багато подорожує. На запрошення університетів США, а також як стипендіат Фулбрайта, викладала спецкурси зі світової та англійської літератури, лінгвістики тексту в багатьох університетах США у 1980, 1988 та 1990-1991 рр. З 1995 р. вона – почесний доктор Норт Лейк Коледжа (США). Доповіді професора Кухаренко лунали на міжнародних конференціях і лінгвістичних конгресах в Бухаресті, Відні, Болоньї, Лондоні. Курси лекцій з лінгвістики і інтерпретації тексту, новітньої англійської літератури та країнознавства читались у багатьох вищих навчальних закладах України і колишнього СРСР.

Багатогранність таланту В.А. Кухаренко виявилась і в інших сферах діяльності. Вона чудовий організатор, багато років працювала деканом, завідувачим кафедри лексикології та стилістики англійської мови, яку створила й очолила у 1975 р. Завдяки її енергії й організаторському таланту в Одеському державному університеті вже четверте десятиріччя діє спеціалізована Вчена рада з захисту кандидатських дисертацій з філологічних наук. З моменту заснування ради у 1973 р. і до 1986 р. В.А. Кухаренко була її незмінним керівником, а відтоді і дотепер є активним її членом.

Продовження вченого – його учні. Свій багаторічний досвід вона невпинно передає своїм вихованцям, підтверджуючи видатні слова Д.С. Ліхачова: “Справжній вчений організовує науку навколо себе” й “Обов’язок вченого – мати послідовників”. Валерія Андріївна – визнаний педагог, який поєднує свої філологічні дослідження з викладанням у

вищій школі й підготовкою наукових кадрів.

Під керівництвом професора Кухаренко підготовлено 55 кандидатів і два доктори філологічних наук, яким вона невпинно намагалась прищеплювати властивий їй стиль наукового дослідження. Валерія Андріївна – це широта кругозору, повага до вчених-попередників, творчість і сміливість наукової думки в поєднанні з вимогливістю до висновків, що пропонуються.

Заслуги видатного вченого гідно оцінені на Батьківщині. У 1988 р. В.А. Кухаренко була нагороджена Орденом Дружби народів, а в 1998 р. одержала премію ім. Дерев'янка і звання “Людина року”. Суспільна діяльність професора Кухаренко теж багатогранна. У межах товариства “Знання” В.А. Кухаренко щороку читала до 100 лекцій в школах, на підприємствах, у вищих навчальних закладах, в “Інтуристі” за загальносуспільною та культурологічною тематикою. Починаючи з 1985 р. і понині, вона бере активну участь у суспільно-культурному русі “Елдерхостел”, знайомлячи іноземців, що приїждять в Україну за цією програмою, з життям, культурою, світоглядом сучасної України. Зараз це робиться в межах міжнародної програми ознайомлення іноземців з культурою України та Одеси, співробітництва з американськими вченими, які досліджують історію Одеси та Холокосту.

Лінгвістичне товариство високо цінує значний науковий внесок професора Кухаренко. Хочеться подякувати Валерії Андріївні за все, що вона зробила для радянської та української науки й побажати їй успіхів у подальшій праці.

Редколегія журналу

СПИСОК ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ВАЛЕРІЇ АНДРІЇВНИ КУХАРЕНКО

О стилистическом анализе в средней школе // Ученые записки Одесского государственного педагогического института иностранных языков. – Одесса, 1957. – Т. 5.

Стилистический прием повтора в произведениях Ч. Диккенса // Ученые записки Московского государственного педагогического института иностранных языков. – М., 1959. – Т. 19.

Графон в современной английской и американской литературе // Юбилейный сборник ф-та иностранных языков ОГУ. – Одесса, 1965.

Изучение индивидуального стиля // Материалы X Международного конгресса лингвистов. – Бухарест, 1967.

Ранняя публицистика Э. Хемингуэя // Радянське літературознавство. – 1968.

Вопросы стилистики и поэтики на X Международном конгрессе лингвистов // Филологические науки. – 1972. – №29.

Семинарий по стилистике английского языка. – М.: Высшая школа, 1971.

Принципы лингвистического исследования художественного стиля // Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М.Тореза. – 1973. – Вып. 73.

Лингвистическое исследование английской художественной речи. – Одесса, 1973.

Способы выражения импликации в английском языке // Филологические науки. – 1974. – №1.

О некоторых аспектах увеличения длины предложения // Материалы XI Международного конгресса лингвистов. – Болонья, 1974.

Стилистический анализ целого текста // Ученые записки МГПИИЯ. – М., 1976. – Т.73.

О принципах исследования индивидуально-художественного стиля // Доклады XII Международного конгресса лингвистов. – Вена, 1977.

Комментарий к роману Дж.Стейнбека "Гроздь гнева". – М.: Прогресс, 1978.

Контрастивный анализ индивидуальных авторских словарей // Очерки по контрастивной лингвистике. – К.: Наукова думка, 1979.

Некоторые соображения о характеристиках текста // Text vs Sentence. – Bielefeld, 1979.

Интерпретация текста. Учебное пособие. – Л.: Просвещение, 1979.

Комментарий к роману Р.П. Уоррена "Вся королевская рать". – М.: Прогресс, 1979.

Комплексный анализ текста. Учебное пособие. – Одесса: ОГУ, 1979.

Программа курса "Интерпретация текста" для педвузов. – М.: Министерство просвещения СССР, 1980.

Индивидуально-художественный стиль и его лингвистическое исследование. – Одесса: Вища школа, 1980.

Контрастивный анализ ключевых тематических слов // Филологические науки. – 1983. – №4.

Интерпретация текста в системе вузовского обучения // Интерпретация художественного текста в языковом вузе. Сборник научных трудов ЛГПИЯ им. Герцена. – Л., 1983.

Лексика американской рекламы в новой орфографии // Лингво-страноведческие исследования. – М.: МОПИ, 1983.

Подготовка учителя иностранного языка с учетом необходимости его адаптации к меняющимся профессиональным задачам // Материалы советско-английского симпозиума по преподаванию английского языка как иностранного. – Лондон, 1983.

Имя заглавного персонажа в целом художественном тексте // Русская ономастика. – Одесса, 1984.

Семантическая структура ключевых и тематических слов целого художественного текста // Лексическое значение в системе языка и в тексте. – Волгоград, 1985.

Роман-исповедь в американской литературе XX века // Жанровые разновидности романа в зарубежной литературе XVIII-XX вв. – Киев-Одесса: Вища школа, 1985.

Информативность вводящего абзаца научного филологического текста // Функциональные стили. Лингвометодологические аспекты. – М.: Наука, 1985.

Сопоставительно-контрастивный метод в стилистике и переводе // Принципы и методы исследования единиц языка. – Воронеж: ГУ, 1985.

О синтагматике и парадигматике текста как коммуникативной единицы // Коммуникативные единицы языка. Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М.Тореза. – М., 1985. – Вып. 252.

Текстоцентрический подход в обучении иностранному языку // Методика обучения иностранным языкам. Романское и германское языкознание. – Минск, 1986.

Практикум по стилистике английского языка. – М.: Высшая школа, 1986 (на английском языке).

Семантические признаки, формирующие лексические объединения целых художественных текстов // Семантические признаки и их реализация в тексте. – Волгоград, 1986.

Практикум по интерпретации текста. – М.: Просвещение, 1987.

Программа курса "Интерпретация текста" для педвузов // Программы пединститутов. – М.: Минпрос СССР, 1987.

О семантической структуре афро-американской лексики // Значение и его варьирование в тексте. – Волгоград, 1987.

Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988.

Отступление в структуре художественного текста // Коммуникативная направленность текста и его перевод. – К.: УМК ВО, 1988.

Верификация подхода к исследованию пространства в целом художественном тексте // Теория верификации лингвистических отношений. – М.: МОПИ, 1988.

Длина предложения в оригинале и переводе художественного прозаического текста // Лингвистические структуры текста. – М. - Кострома, 1988.

Экспликация текста в процессе перевода // Текст и перевод. – М.: Наука, 1989.

Перевод как процесс и как результат: Язык, культура, психология // Сборник научных трудов Калининградского государственного университета. – Калининград, 1989.

О реконструкции языковой личности персонажа художественного произведения // Развитие речи и обучение языкам. – М.: Ин-т языкознания России, 1992.

A Book of Practice in Stylistics. – Vinnytsia: Nova knyga, 2000.

Англоязычная экспансия в русской и украинской речи конца XX – начала XXI веков: общая характеристика // Записки з романо-германської філології.– Одеса: Латстар, 2001. – Вип. 10.

Англоязычная экспансия в русской и украинской речи конца XX – начала XXI веков: лингвистический статус и функции // Записки з романо-германської філології.– Одеса: Латстар, 2002. – Вип. 11.

Интерпретация текста. Изд. 3-е. – Одесса: Латстар, 2002.

О функциональном расслоении художественного времени // Записки з романо-германської філології.– Одеса: Латстар, 2004. – Вип. 14.

Женский роман вчера и сегодня // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – №635.

О типологии женского романа второй половины XX-го века. Статья первая: становление канона // Записки з романо-германської філології. – Одеса: Латстар, 2004. – Вип.15.

Інтерпретація тексту. – Вінниця: Нова книга, 2004.

Прагматична типологія іронії // Іноземна філологія. – Львів, 2005. - №13.

Букер и его короткие списки последних двух лет // Вісник Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова. – 2007. – Т. 12. – Вип. 3. Філологія: Мовознавство, 7.

ДИСЕРТАЦІЇ, ЗАХИЩЕНІ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА В.А. КУХАРЕНКО

Докторські дисертації:

Колегаева И.М. Текст в процессе научной и художественной коммуникации (1992).

Мизецкая В.Я. Композиционно-речевая организация драматического текста (на материале англоязычных пьес XVI-XX вв) (1992).

Кандидатські дисертації:

Мельниченко Е.К. Особенности индивидуально-художественного стиля К. Мэнсфилд (1969).

Горшкова К.А. Имя существительное широкой семантики thing в современном английском языке (1973).

Шевченко Н. Язык прозы Стивена Крейна (1977).

Колегаева И.М. Язык романов Ф.С. Фицджеральда (на материале романов Ночь нежна. Великий Гэтсби). (1977).

Емельянова Л.Л. Типы и функции графона в английской художественной речи. (1977).

Ольшанская Н.Л. Стилистические особенности современного английского психологического романа (на материале романов М. Дрэбл) (1980).

Маркушевская Е.М. Лексический состав новелл Э. По (1981).

Мелентьева Е.М. Язык публицистики Э. Хемингуэя (1981).

Фалькова В.Ю. Язык сатиры Дж. Хеллера (1981).

Слепцова С.Л. Гротеск Курта Воннегута (лингвостилистическое исследование) (1981).

Тхор Н.М. Системность организации лексического состава художественного прозаического произведения (на материале прозы К. Маккаллера) (1982).

Ярмоленко Г.Г. Средства передачи внутренней речи в современной англоязычной прозе (1982).

Борисенко О.А. Стилистические особенности художественной и публицистической прозы Дж. Рида (1982).

Мизецкая В.Я. Сравнительный анализ исходного прозаического и транспонированного драматического текста (1983).

Дедусь Л.Н. Синтактико-архитектоническое и сюжетно-композиционное членение текста (на материале английского романа XVIII века) (1983).

Вит Н.П. Языковые средства реализации точек зрения автора и персонажа в несобственно-авторском повествовании (на материале короткой прозы Фл. О'Коннора) (1984).

Катхе Р.О. Способы текстообразования в современном американском романе (на материале модернистской прозы США 50-70 г XX века) (1984).

Яровенко Л.С. Высокочастотная номинативная лексика в языке и речи (1984).

Дементьева Н.Я. Фразовый эпитет в оригинале и переводе англоязычной художественной прозы (1984).

Лушпаева Н.М. Жанрообразующая лексика американского политического романа (1985).

Ярмолинец Л.Г. Игровая спортивная терминология в современном английском языке (1985).

Березняк М.А. Типы и функции художественной детали (1985).

Куликова Н.А. Книжная лексика современного английского языка (1985).

Филимонов О.Н. Стилистические функции ритмизации английской художественной прозы (1985).

Голубенко Л.Н. Композиционно-синтаксические особенности публицистики Э.М. Арндта (1985).

Ануфриева Н.М. Кваликативные глаголы в современном английском языке (1986).

Автеньева Л.А. Сопоставительно-типологическое исследование стилистических приемов английского и русского языков (на материале метафоры, метонимии, эпитета) (1987).

Томас А.О. Пространственно-временная информативность начальных и заключительных абзацев художественного прозаического текста (1987).

Коломийцева Е.М. Подтекст в оригинале и переводе английского художественного текста (1987).

Шеховцова-Кириллова М.Д. Длина и структура предложения в оригинале и переводе англоязычного художественного текста (1987).

Сокольская Т.Г. Контрастивное исследование разноуровневых ритмизирующих повторов (на материале оригиналов и переводов англоязычной художественной прозы) (1987).

Караваева Т.Д. Особенности языка афро-американцев (1988).

Бакастова Т.В. Имя собственное в целом художественном тексте (1987).

Никулина Е.Л. Состав и функционирование американского сленга в художественном тексте (на материале литературы США) (1987).

Данилко М.И. Лексические средства создания антропоцентрической направленности художественного текста (на материале вводного абзаца короткой прозы) (1988).

Кузнецова О.А. Контекстуальная лексическая амбивалентность в английской художественной прозе (1988).

Иванькова Н.В. Взаимосвязанность идеографических групп лексики в оригинале и переводе художественного прозаического текста (1988).

Демьянова О.П. Основные характеристики лексического состава отраслевого словаря (на материале подязыка гидромелиорации) (1988).

Спачиль О.В. Композиционно-языковые средства создания пространственно-временного континуума художественного текста (на материале Южного романа США) (1988).

Фролов А.А. Сопоставительное исследование микротематического членения текста (на материале англоязычной художественной прозы и ее переводов на русский язык) (1988).

Коломиец З.Д. Лексико-семантические и структурно-функциональные характеристики английской ботанической терминологии (1989).

Светличная Е.А. Типы и функции повтора заглавных слов в текстах разных функциональных стилей (1989).

Ножнина О.П. Функционально-семантические категории темпоральности и локальности в научном филологическом тексте (1989).

Матушкова Е.П. Гипо-гиперонимические отношения англо-русских переводных эквивалентов (1989).

Гулиева Н.Ю. Рассуждение как композиционно-речевая форма художественного текста (диахроническое исследование на материале английского языка) (1990).

Кузнецов Н.И. Биография как тип текста (на материале английского языка) (1990).

Апатова В.С. Атрибутика персонажей англоязычной фольклорной волшебной сказки. (1990).

Сахнович А.Л. Особенности изображенной внутренней речи в англоязычной художественной прозе XIX-XX веков (1990).

Нижникова Л.В. Письмо как тип текста (на материале английского языка) (1991).

Куадикова М.А. Перифраз как лексико-синтаксический и текстовый прием (1991).

Балаян Н.М. Типы и функции стилистического приема инверсии в английской и русской художественной прозе XVIII-XX веков (1991).

Андреев (Карпенко) Е.Ю. Коммуникативно-прагматический потенциал имен собственных в научно-фантастическом тексте (1992).

Обелец Ю.А. Темпоральная структура возможных миров художественного текста (на материале англоязычной прозы) (2006).

Федотова М.А. Языковая личность в чужом лингвокультурологическом пространстве (2006).

Колесниченко Н.Ю. Лингво-композиционные стереотипы женского романа в свете гендерной проблематики (2008 - по плану).

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

МІЖВУЗІВСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ МОЛОДИХ УЧЕНИХ “СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОМАНСЬКИХ І ГЕРМАНСЬКИХ МОВ І ЛІТЕРАТУР”

28 і 29 січня 2008 року на факультеті іноземних мов Донецького національного університету пройшла VI Міжвузівська конференція молодих учених “Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур”. На першому пленарному засіданні учасників привітав декан факультету, доктор філологічних наук, професор Володимир Дмитрович Каліущенко, який зробив екскурс у історію факультету, розповів про наукові здобутки професорсько-викладацького складу ФІМ, зв’язки та співпрацю з навчальними закладами України та зарубіжжя. Володимир Дмитрович приділив увагу науковим виданням, що виходять на факультеті та дають змогу оприлюднити свої напрацювання як досвідченим так і молодим дослідникам, а також коротко ознайомив учасників конференції з роботою спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій, яка вже три роки плідно працює на факультеті іноземних мов. Наприкінці своєї промови професор В.Д. Каліущенко побажав молодим ученим плідного спілкування під час конференції та подальших успіхів у науковій роботі.

На засіданні учасникам було представлено три доповіді із дослідження германських та слов’янських мов: “Метонімічні переноси на позначення людини в англійській та українській мовах”, яку зробила кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету А.Г. Удинська; “Іменники-кольоропозначення в німецьких віршах XVII століття”, яку презентувала викладач кафедри германської філології ДоНУ Ю.М. Ус, “Стратегія державності та засоби її реалізації в політичних промовах канцлерів ФРН”, запропоновану викладачем кафедри германської філології ДоНУ І.А. Юшковець. Доповіді викликали жвавий інтерес аудиторії та сприяли активній дискусії у ході пленарного засідання.

Традиційно у ході конференції працювали 8 секцій. Секцією проблем граматики та словотвору керувала к. філол. наук, доцент Н.В. Прилік. У секції було заявлено 10 доповідей з Києва, Донецька, Івано-Франківська, Луцька, Чернівців та Сум. Роботи учасників були присвячені різноманітним питанням граматичної будови германських, романських та слов’янських мов.

Засідання об’єднаної секції стилістики та перекладу, лексичної семантики та

фразеології пройшло під керівництвом кандидата філологічних наук, доцента В.О. Дроздова. Гості конференції, а також представники Донецького національного університету мали чудову нагоду плідного обміну ідеями як із тих лінгвістичних напрямків, у руслі яких вони працюють безпосередньо, так і з суміжних сфер мовних досліджень.

Секція зіставного та типологічного мовознавства, що працювала під керівництвом кандидата філологічних наук, доцента О.В. Материнської, об'єднала молодих науковців, зацікавлених у розробці питань, пов'язаних із вивченням лінгвістичних явищ на матеріалі різноструктурних мов.

П'ятою секцією під назвою "Вербалізація когнітивних структур у мовній картині світу" керувала доктор філологічних наук, професор О.Л. Бессонова. На цьому засіданні учасники висвітлили числені проблемні питання одного із найсучасніших напрямків мовознавства. Активні дискусії та обмін думками у ході засідання підтвердили зацікавленість наукової молоді проблемами когнітивних досліджень.

Не менш популярні теми були обговорені у секції "Проблеми лінгвопрагматики" під керівництвом кандидата філологічних наук, доцента Л.І. Кіслякової.

У секції новітніх технологій у навчанні іноземним мовам, якою керував кандидат філологічних наук, доцент О.В. Чоботар, дискутувалися питання викладання у навчальних закладах різних рівнів, труднощі, пов'язані із конкретними напрямками викладацької діяльності, а також можливості використання сучасних технологій у процесі навчання іноземним мовам.

Роботою секції художньої літератури керували кандидат філологічних наук, доцент Т.Г. Теличко та кандидат філологічних наук, доцент А.В. Попова. На засіданні доповідачі зосередили свою увагу на проблемах та питаннях підходу до вивчення різних жанрових напрямків, а також особливостях літератури різних країн.

На заключному пленарному засіданні, яке провів доктор філологічних наук, професор М.Г. Сенів, були підведені підсумки конференції. Керівники секцій засвідчили високий рівень володіння матеріалом доповідей, відзначили атмосферу засідань, як таку, що сприяла детальному обговоренню виступів, активному обміну ідеями та критичними зауваженнями.

За результатами конференції було видано збірник матеріалів, в який увійшли 96 тез учасників, 76 з яких представляли різні міста України, авторами інших 20 були аспіранти, пошукачі та викладачі факультету іноземних мов Донецького національного університету.

Л.Б.Ніколаєва

НОВІ ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ, МОНОГРАФІЇ

В.В. ЛЕВИЦКИЙ
КВАНТИТАТИВНЫЕ МЕТОДЫ В ЛИНГВИСТИКЕ.
– Винница: Нова книга, 2007. – 264 с.

В книге излагаются основные понятия и методы лингвостатистики, обсуждается соотношение качественного и количественного анализа языка. Предназначена для студентов старших курсов филологических специальностей, аспирантов, научных сотрудников.

НАШІ АВТОРИ

- БОРОДІНА
ДАР'Я СЕРГІЇВНА** викладач кафедри іноземних мов Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
- ГОЛОДОВ
ОЛЕКСАНДР ГЕОРГІЙОВИЧ** доктор філологічних наук, професор кафедри романо-германської філології Східноєвропейського університету (м. Черкаси)
- ЄСИПЕНКО
НАДІЯ ГРИГОРІВНА** аспірантка кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету
- ПАТОВА
АННА ФЕДОРІВНА** магістр факультету іноземних мов Донецького національного університету
- ДАРСЬКІ ЮЗЕФ** доктор філологічних наук, професор, декан факультету неофілології Університету ім. Адама Міцкевича (м. Познань, Польща)
- КОНИШЄВА
АНГЕЛІНА ВІКТОРІВНА** кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, психології, методики навчання Полоцького державного університету (Беларусь)
- ЛЕВИЦЬКИЙ
ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ** доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- МОКРА
ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА** кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов
- НИКОЛАЄВА
ЛАРИСА БОРИСЛАВІВНА** кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету
- ПАЛІЙ
ОКСАНА СЕРГІЇВНА** викладач кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету
- УЩИНА
ВАЛЕНТИНА АНТОНІВНА** кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології факультету романо-германської філології Волинського державного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)
- ШЕВЧЕНКО
ІРИНА СЕМЕНІВНА** доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри ділової іноземної мови та перекладу Харківського національного університету ім. В.Н. Карабіна
- ЩИГЛО
ЛАРИСА ВОЛОДИМИРІВНА** аспірантка кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету

CONTRIBUTING AUTHORS

- DARIA S. BORODINA** Teacher at Department of Foreign Languages, Tavriisky National V.S.Vernadsky University
- OLEXANDR G. GOLODOV** Doctor of Philology, Professor at Department of Romance and Germanic Philology, Eastern European University, Cherkassy
- NADIYA G. YESYPENKO** Post-Graduate Student at Department of Germanic, General and Contrastive Linguistics, Chernivtsi National University
- ANNA F. IPATOVA** Master at Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University
- JOSEPH DARSKY** Doctor of Philology, Professor, Dean at the Faculty of Neophilology, Adam Mitskevych University (Poznan, Poland)
- ANGELINA V. KONYSHEVA** Candidate of Pedagogics, Assistant Professor, Head of Department of Pedagogics, Psychology, Methods of Teaching, Polotsk State University (Belarus)
- VIKTOR V. LEVYTSKY** Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Germanic Philology, General and Comparative Linguistics, Chernivtsi National Yurii Fedkovich University
- OLHA M. MOKRA** Candidate of Philology, Assistant Professor at Department of French Philology, Horlivka State Pedagogical Institute of Foreign Languages
- LARYSA B. NIKOLAEVA** Candidate of Philology, Assistant Professor at Department of Theory and Practice of Translation, Donetsk National University
- OKSANA S. PALIY** Teacher at Department of Theory and Practice of Translation, Donetsk National University
- VALENTYNA A. USHCHYNA** Candidate of Philology, Assistant Professor at Department of English Philology, the Faculty of Romance and Germanic Philology, Volyn State University (Lutsk)
- IRYNA S. SHEVCHENKO** Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Business Foreign Languages and Translation, Kharkiv National V.N. Karazina University
- LARYSA V. SHCHIGLO** Post Graduate Student at Department of German Philology, Kyiv National Linguistic University

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

По вине редакции в статье докт. филол. наук, проф. В.В. Левицкого “Спорные германские этимологии” (Том 4 Номер 3 (12) 2007) допущена ошибка. На страницах 48, 55 вместо “др.-сканд.” следует читать “др.-сакс.”.

Редакция приносит свои извинения автору.

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ У ЖУРНАЛІ

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA: ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” видається факультетом іноземних мов Донецького національного університету.

У журналі публікуються статті, повідомлення, рецензії, відгуки на дисертаційні дослідження, інформаційні матеріали з філології (лінгвістика, літературознавство), а також з лінгводидактики.

Мови видання – українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська. У запропонованих до публікації наукових статтях автор має обґрунтувати актуальність теми, чітко сформулювати мету та завдання дослідження, навести наукову аргументацію, узагальнення та висновки, що становлять інтерес своєю новизною, науковою та практичною значущістю.

Вимоги до оформлення рукопису

1. Обсяг статті – 10-12 сторінок.

2. Рукопис надсилається до редакційної колегії на дискеті та у двох примірниках, надрукованих на білому папері (формат А4) з одного боку аркуша, через 1,5 інтервалу.

Розмір літер основного тексту статті – 12. Поля сторінки дзеркальні: верхнє – 20 мм, нижнє – 25, ліве – 30, праве – 20 мм. Абзацний відступ становить 5 знаків.

Назву статті друкують без абзаца, жирним прямим шрифтом (розмір 14).

Ініціали та прізвище автора (авторів) друкуються перед назвою статті жирним прямим шрифтом (розмір 12). У дужках указують місто (жирним прямим шрифтом (розмір 12)).

3. Резюме до статті додається після назви статті трьома мовами (українською, російською (3-4 речення), англійською (**близько 1 стор.**)), із зазначенням прізвища та ініціалів автора (авторів) і назви статті (розмір 10, курсив).

4. Ключові слова статті (крім передових статей) друкуються курсивом окремим рядком після резюме, перед текстом самої статті (розмір 12).

5. Назви таблиць друкують нежирним курсивом, відступаючи від попереднього тексту і самої таблиці. Таблицю у тексті розміщують після абзацу, у якому на неї посилаються, або на наступній сторінці після посилання.

6. У Списку літератури (друкується зразу ж після тексту статті) кожне джерело друкується з абзацу, в алфавітному порядку, нумерується, спочатку українською чи російською мовами, наприкінці – іноземною). Наприклад:

а) для книг з одним – трьома авторами – прізвище, ініціали автора (авторів), повна назва видання, місто, видавництво, рік видання (без слова “рік”, “р.”), загальна кількість сторінок;

б) для книг з трьома авторами і більше друкуються прізвища та ініціали перших трьох авторів;

в) для розділу (глави) книги, статті з журналу, газети, збірника наукових праць, матеріалів наукових конференцій – прізвище, ініціали автора (перших трьох авторів), повна назва статті (глави, розділу) // Назва джерела, рік і номер видання, сторінки, на яких надруковано матеріал.

Приклади

1. (а). *Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М.* Граматика української мови. – К.: Либідь, 1993. – 304 с.

2. (б). *Родзевич Н.С., Романова Н.П., Савранчук О.Ф. та ін.* Питання теорії мови в зарубіжному мовознавстві. – К.: Наукова думка, 1976. – 255 с.

3. (в). *Серль Дж.Р.* Классификация иллокутивных актов // Зарубежная лингвистика. II. – М.: Прогресс, 2002. – С. 229-253.

4. (г). *Бацевич Ф.С.* Когнітивне і лінгвальне в процесах вербалізації (на матеріалі аномальних висловлень) // Мовознавство. – 1997. – № 4-5. – С. 30-34.

5. (Книга, надрукована авторським колективом (більше п'яти авторів):

Исследования по русской терминологии / Отв. ред. В.П. Даниленко. – СПб.: Наука, 1998. – 420 с.

7. Посилання у тексті статті на джерела подаються у квадратних дужках, наприклад: [5; 11-15]; при цитуванні вказуються сторінки, наприклад: [2, с. 5].

8. Приклади у текстах статей друкуються курсивом (без виділення жирним), їх переклад у лапках: *coeur* ‘серце’, *âme* ‘душа’.

Статті аспірантів повинні супроводжуватися рецензією.

Матеріали надсилаються на адресу:
Бессонова Ольга Леонідівна
Донецький національний університет
Кафедра англійської філології
вул. Університетська, 24
83055 Донецьк
тел. / факс (062) 335-03-98
e-mail: frgf@dongu.donetsk.ua

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 5 № 1 (13) 2008

Мова видання: українська, російська, англійська та ін.

Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Редакція рукописів не рецензує, не повертає і не листується ні з авторами,
ні з читачами.

Комп'ютерна верстка *О.О. Гриньова*

Переклад англійською мовою заголовків і анотацій – *Т.Я. Волкова, канд. філол.
наук, доц.*